

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јован М. Лазаревић

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ТУМАЧЕЊУ СВЕТОГ
ПИСМА НОВОГ ЗАВЕТА У НАСТАВИ

докторска дисертација

Београд, 2020

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Jovan M. Lazarevic

METHODOLOGICAL APPROACH TO THE
INTERPRETATION OF NEW TESTAMENT IN
TEACHING

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Иоанн М. Лазаревич

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К
ТОЛКОВАНИЮ СВЯЩЕННОГО ПИСАНИЯ
НОВОГО ЗАВЕТА В ОБУЧЕНИИ

Докторская диссертация

Белград, 2020

ИНФОРМАЦИЈЕ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Зорица Витић, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

3. _____

Датум одбране: _____

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Као што је Дух Логоса Божијег сишао с висине да нас подигне на *место* коме припадамо, тако и моја захвалност се пре свега упућује Ономе који је изнад нас и у нама, који нас подржава, подиже, води и чува. Његова промисао је довела у мој живот све оне који су својом помоћи, саветима, критикама и љубављу која обухвата све наведено, дали свој допринос овом раду.

Драгој професорки Зорици Витић неизмерно и велико хвала на стрпљењу, саветима, сјајним предлозима и пожртвовању. Да није било критика које сте упућивали, не бих стигао до овога данас.

Ништа мања захвалност је и професорки Зони Мркаљ. Ваша стручност и педантност упознали су ме са појединим сегментима наставе који су ми били потпуно непознати.

Хвала и свим драгим пријатељима који су били увек ту уз мене у лепим и мање лепим моментима. Хвала им на подршци, на емпатији, на храбрењу, на снази коју су дали својим саветима и жељом да се борба настави када јој се није назирао крај.

Велику захвалност дугујем и свештеномонаху Луки Григоријатском чије *исправке* и духовно вођење пријају свакоме ко га познаје. Такође, морам споменути и професора Томислава Јовановића који је био први професор са којим сам се сусрео на Филолошком факултету и који ми је дао почетне смернице за даљи рад и наставак усавршавања.

Драги родитељи хвала вам на томе што сте ми дали смернице како да се понашам у свом животу. Хвала вам на дивним примерима, подршци (не само материјалној која је много значила за све године студирања и учења) која је увек била присутна и на дивном ослоцнцу за који се надам да сам *покупио* и да ћу и ја једног дана бити исти такав *пример* вашим унуцима.

Бојана, за тебе не постоје речи. Ти си мој критичар, саветник, саговорник, пратилац. Ти си мир када наступи немир. Хвала ти на сваком виду помоћи кроз исцрпна објашњења, подучавања, лектуре, коректуре. Хвала ти што си ту, јер без тебе све ово не би имало смисао.

Хвала и теби мали *замотуљку*, јер да нисмо сазнали да нам долазиш, верујем да би се овај рад одужио.

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ТУМАЧЕЊУ СВЕТОГ ПИСМА НОВОГ ЗАВЕТА У НАСТАВИ

Сажетак

Докторска дисертација под називом *Методички приступ тумачењу Светог писма Новог завета* има за циљ да истражи методе тумачења, њихову примену и анализира новозаветне цитате које проналазимо у делима српске средњовековне књижевности. Од многобројних дела која се налазе у наставном плану и програму учења, *Житије Светог Симеона* од Светог Саве узето је као пример за свеобухватну анализу. Ово дело је по много чему јединствено, а основни разлог приликом одабира била је чињеница да је Сава један од ретких писаца српске средњовековне књижевности који је чешће користио *Нови завет* у односу на *Стари завет*. Споменуто *Житије* је почетак биографског жанра у нашој књижевности, а многобројни новозаветни мотиви које је аутор примењивао преносе начин размишљања којима су се он и његови наследници руководили приликом писања, као и то да је *Библија* књига на којој се заснива стара српска књижевност. Оваквим приступом делу омогућава се корелација са другим предметима попут историје, географије и верске наставе.

Древна тумачења *Светог писма* биће основа новозаветне егзегезе којом ћемо се руководити. Антиохијска школа, Александријска школа и Кападокијски оци допринели су развоју православног схватања библијског текста које је данас више него присутно у животу хришћанске цркве. Поред њих, биће речи и о новим методама које подразумевају интердисциплинарни приступ изабраној грађи: књижевноисторијски, методички и библијско-херменеутички. Посебну пажњу обратићемо и на новозаветна места и њихову анализу у текстовима који се налазе у наставном програму. Естетске и етичке вредности које произлазе из таквог коришћења библијских места биће систематично повезиване са утврђеним наставним принципима.

У завршном делу дисертације биће представљена сва досадашња проучавања библијских места у Савином *Житију Светог Симеона*, али и табеларно издвојена и протумачена нека досад непозната. На овај начин биће обухваћена целовитост комплексне анализе *Житија*, која подразумева низ додатних објашњења (историјских, географских, теолошких и језичких).

Кључне речи: Методологија, Свето писмо, Нови завет, Српски језик, Житије Светог Симеона, жанрови, биографија, тумачење, анализа, средњовековна књижевност.

Научна област: Српска књижевност

Ужа научна област: Методика наставе и књижевности српског језика

УДК:

METHODOLOGICAL APPROACH TO THE INTERPRETATION OF NEW TESTAMENT IN TEACHING

Abstract

The doctoral dissertation entitled *Methodical Approach to the Interpretation of the Holy Scriptures of the New Testament* aims to investigate the methods of interpretation, their application and to analyze the *New Testament* quotations that we find in works of Serbian medieval literature. Of the many works found in the teaching plan and program, the *Life of Saint Simeon* by Saint Sava was taken as an example for a comprehensive analysis. This work is unique in many ways, and the main reason for the selection was the fact that Sava is one of the few writers of Serbian medieval literature who used the *New Testament* more often than the *Old Testament*. The mentioned *Life* is the beginning of the biographical genre in our literature, and the numerous *New Testament* motives that the author applied convey the way of thinking that he and his successors were guided during writing, as well as the fact that the *Bible* is the book on which old Serbian literature is based. This approach to the work enables correlation with other subjects such as history, geography and religious education.

Ancient interpretations of Scripture will be the basis of *New Testament* exegesis that we will be guided by. The Antioch school, the Alexandrian school and the Cappadocian fathers contributed to the development of the Orthodox understanding of the biblical text, which is more than present in the life of the Christian church today. In addition to that, we will discuss new methods that imply an interdisciplinary approach to the selected material: literary-historical, methodological and biblical-hermeneutic. Special attention will be paid to the *New Testament* passages and their analysis in the texts that are in the teaching plan and program. The aesthetic and ethical values that result from such use of biblical passages will be systematically linked to established teaching principles.

In the final part of the dissertation, all previous studies of biblical passages in Sava's *Life of Saint Simeon* will be presented, but also some hitherto unknown ones will be tabulated and interpreted. In this way, the completeness of the complex analysis of the *Life* will be included, which implies additional explanations (historical, geographical, theological and linguistic).

Key words: Methodology, Holy Scripture, New Testament, Serbian language, Life of Saint Simeon, genres, biography, interpretation, analysis, medieval literature.

Scientific field: Serbian literature

Scientific subfield: Methodology of teaching and literature of the Serbian language

UDC Number:

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
I ДЕО	5
Хришћански егзегетски правци и методе тумачења <i>Светог писма</i>	5
Увод.....	5
Антички корени хришћанских егзегетских школа.....	5
Јеврејске методе егзегезе.....	7
Александријска егзегетска школа	10
Почеци и методе Александријске богословске школе.....	10
Антиохијска егзегетска школа.....	12
Антиохијски метод.....	12
Најпознатији представници Антиохијске школе и њихова учења.....	13
Различитости Антиохијског и Александријског правца	14
Тумачење <i>Књиге пророка Јоне</i> у егзегетском раду Теодора Мопсуестијског и Светог Кирила Александријског	16
Поређење егзегетског рада Антиохијске и Александријске школе кроз причу о Сари и Агари (Гал 4, 22–31)	17
Кападокијски стил тумачења	19
Оци Западне цркве	20
Развој метода у периоду средњег века.....	21
Доба схоластике	21
Ерминевтички правци данас	22
Уместо закључка	25
II ДЕО.....	26
Методологија проучавања и методички приступи у анализи <i>Светог писма Новог завета</i> у настави	26
Увод.....	26
<i>Свето писмо Новог завета</i> у програму наставе и учења.....	26
Методички приступ у примени <i>Светог писма Новог завета</i> у настави	28
Пример мотивације ученика за читање дела <i>Житије Светог Симеона</i>	30
Мотивисање ученика	32
Пример мотивације ученика за читање дела <i>Житије Светог Симеона</i>	32
Наставни циљеви.....	32
Пример наставних циљева у делу <i>Житије Светог Симеона</i>	33
Корелација у настави српског језика са другим наставним предметима	33
Компарација припрема издавачких кућа наставне јединице <i>Житије светог Симеона</i> од Светог Саве.....	34
Наставне јединице у светлу библијске егзегезе	34
Компаративни приступ проучавања <i>Новог завета</i> и <i>Чуда у Јабнелу</i>	37
Уместо закључка	42
III ДЕО.....	43

Књижевни жанрови у делима Светог Саве и њихов развој кроз векове	43
Увод.....	43
Историјска анализа и преглед развоја књижевних жанрова.....	43
Проблем жанра у средњовековној књижевности.....	43
Историјски развој жанрова	44
Књижевни жанрови у делима Светог Саве и њихов развој кроз историју.....	45
Житија	46
Развој житија као жанра	46
Српска средњовековна житија у програму наставе и учења	49
Житије Светог Саве <i>Теодосија Хиландарца</i>	50
Житије деспота Стефана од <i>Константина Филозофа</i>	50
Типик.....	51
Посланице.....	54
Жанр посланице у програму наставе и учења	55
Повеље	56
Служба	57
Жанр службе у програму наставе и учења	59
Служба Светом Сави <i>Теодосија Хиландарца</i>	60
<i>Јефимијина</i> Похвала Светом кнезу Лазару	60
Књижевни стил Светог Саве.....	62
Уместо закључка	62
IV ДЕО	64
Књижевно–теолошко тумачење и анализа новозаветних мотива у <i>Житију Светог Симеона</i>	
Светога Саве.....	64
Увод.....	64
Досадашња проучавања <i>Житија Светог Симеона</i> од Светог Саве	64
Развој, стил и значај српскословенског језика.....	66
Проблем навођења <i>Библије</i> и словенских превода <i>Светог писма</i>	68
Објашњење и образложење скраћеница	70
Књиге <i>Светог писмо Старог завета</i>	70
Књиге <i>Светог писма Новог завета</i>	71
Структурна анализа <i>Житија Светог Симеона</i>	72
Анализа новозаветних мотива у <i>Житију Светог Симеона</i> Светога Саве.....	75
Теолошко тумачење дела <i>Житије Светог Симеона</i> од Светог Саве	77
Закључак	95
ЗАКЉУЧАК.....	96
ДОДАТАК РАДУ	98
ЛИТЕРАТУРА.....	109
БИОГРАФИЈА АУТОРА	116

УВОД

Свето писмо Новог завета за православног хришћанина основа је свакодневног живота. Моралне поуке, разрешење недоумица, примери у свакодневном животу, чине само део савета помоћу којих се аутори *Новог завета* обраћају својим читаоцима. Списи *Новог завета* настају у првом веку, када добијају своју примену јер су верни окупљени на сабрањима читали апостолске посланице, после чега би разговарали о њима. Тумачење *Светог писма Новог завета* датира од најранијег периода хришћанства. Првобитно је било потребно да се утврди новозаветни канон светих књига како би се одвојиле богонадахнуте књиге од апокрифних и лажних списа. Утврђивањем канонских књига *Новог завета*, *Библија* добија свој коначан облик. Тумачење *Новог завета*, апостолски оци и њихови наследници, делом су преузели од раних егзегета. Антички тумачи развијали су системе како би спознали срж дела, идеју писца и поенту текста. Они су утицали на тумачење књига *Старог завета*, чији су представници – фарисеји и садукееји, користили сличне методе. Следећи ову традицију долази се до хришћанских егзегетских школа, на које су извршили утицај античка култура и јудејске егзегете. Најпознатије хришћанске школе налазиле су се у Александрији и Антиохији, а њихов алегоријски и буквално-историјски метод тумачења постаће основа даљих истраживања. За њима ће уследити кападокијски стил тумачења, који повезује ове две методе. Свети оци *Кападокијци* извршили су велики утицај на касније тумаче, од којих су најзначајнији оци из периода Византије као и западни оци.

Целокупна средњовековна књижевност прожета је *Библијом*, стога, ни не чуди утицај који је извршила на писце, а самим тим и на читаоце овог периода. Усвајањем хришћанске културе, менталитета, наслеђа и светоотачког предања, српско средњовековно становништво наставило је византијску традицију. Управо су жанрови које налазимо у српској средњовековној књижевности преузети од Византинаца. У раду ћемо се бавити поетиком жанрова, историјским развојем и њиховом употребом, као и примарим циљевима и порукама које нам је аутор упутио.

Књижевни опус и стваралаштво Светог Саве прилично је обиман и разноврстан у погледу жанрова. Са разлогом се сматра *оцем* српске средњовековне књижевности. Анализом *Житија* које је написао о свом оцу Светом Симеону Мироточивом, покушаћемо да уочимо сличности са делима писаца која су му претходили, као и са онима који су стварали по узору на њега. Боравком на Атосу, Сава се додатно приближио и упознао са традицијом отаца православног истока. На тај начин, може се увидети књижевни утицај Византије на аутора, али и друштвени утицај на младу српску државу.

У раду ћемо приказати све библијске топосе које су учили досадашњи истраживачи у поменутом *Житију*, а новозаветна места која до сада нису уочена, биће посебно истакнута. Истовремено, свако библијско место биће протумачено кроз егзегезу светих отаца, чији је рад препознат и прихваћен од стране православне цркве. Ова тумачења користимо јер су они били представници Византије, а Свети Сава је био припадник православног народа који је раније покрштен од стране православних мисионара.

Развој језика, стил писања Светог Саве, утицај *Житија Светог Симеона* на потоњу књижевност само су нека од питања на које ћемо покушати да дамо одговор. Како бисмо што успешније извршили књижевну и библијску анализу овог дела, неопходно је део рада посветити књижевној и наставној методологији. С обзиром на то да је *Житије* наставна јединица у средњој школи, даћемо предлог како се и на који још начин може обогатити тумачење и анализа дела користећи одговарајуће наставне принципе и методе везане за обраду текста. Кроз васпитне циљеве можемо доћи до моралних и етичких порука које се налазе у делу. Поред *Житија*, обрадићемо и наставне јединице које припадају средњовековној књижевности, али и

одломак *Чудо у Јабнелу*. Захваљујући Пекићевом роману *Време чуда* моћи ћемо да наведемо и анализирамо примере новозаветних мотива изврнутих на наличје.

Функцијом цитата, алузија, парафраза и осталих библијских места, ученицима ће се додатно приближити Библија, као и њен значај. Такође, боље ће се упознати са појмом житија и његовим жанровским одликама, као и са васпитном улогом јунака чије ће врлине дати свој допринос васпитним циљевима у настави.

I ДЕО

Хришћански егзегетски правци и методе тумачења *Светог писма*

Увод

Тумачећи књиге Антикe егзегете су развијале системе не би ли спознали суштину дела, идеју којом се руководи писац и смисао самог текста. Аристотел и Платон су личности које су утемељиле развој научне дисциплине која се бави проучавањем текста. Њихов утицај је постојао и приликом тумачења *Закона* и *Пророка* – *Светих књига Старог завета*. Познато је да су *Стари завет* проучавали поштоваоци и следбеници јудејске религије до и за време Христовог периода. Чувене су религиозне групације фарисеја и садужеја које је, како наводи *Свето писмо*, јудејски народ поштовао као изузетне познаваоце књига и прописа. Њихове методе прилично су сличне методама које су практиковали стари Грци. Разлог спомињања фарисеја, садужеја и тумача *Старог завета* јесте тај што су многи у личности Исуса из Назарета познали великог учитеља и тумача који им је приближавао речи поштованих им пророка. Хришћанство као религија рађа се под плаштом јудаизма. Када је реч о егзегетским принципима, хришћанство се делимично повело за јудејским методама тумачења текста. О томе сведочи и постојање каснијих хришћанских школа.

Александрија и Антиохија као највећи градови Римске империје, били су и центри науке и едукативног живота Старог света. Утицај који су антички тумачи преко јудаизма извршили на хришћанске тумаче и писце коментара *Светих списа* хришћанске садржине, више је него приметан. Ове две хришћанске егзегетске школе илуструју како су хришћански егзегети применили методе претходних тумача. Александрија са својом алегоријском методом тежила је Платоновом идеализму и јеврејској алегорији, док је школа у Антиохији интерпретирала елементе Аристотеловог учења кроз своје учење. Буквално–историјски метод у тумачењу текста *Светог писма* везује се за Антиохију, али се као начин учења он појавио неколико векова пре настанка ове егзегетске школе. Поред ове две школе, постоји и кападокијски стил тумачења *Светих књига*. Он представља својеврсни облик помирења између метода споменутих двеју школа. У овом поглављу пружићемо одговор на питање како су се ове методе развијале у старој Грчкој; какав су утицај имале на јеврејске тумаче; на који начин су их применили припадници Александријске и Антиохијске богословске школе. Споменућемо истакнуте оце цркве и утицај који су извршили на развој хришћанске егзегезе међу оцима Западне цркве, као и на касније тумаче Средњег века. Део рада посветићемо примени и тумачењу *Светог писма* у средњовековној Србији и биће приказан утицај *Библије* на средњовековне српске писце. На крају поглавља, споменућемо и најновија истраживања и достигнућа научника 20. века који су се бавили библијском ерминевтиком и егзегезом, као и њихов научни методолошки приступ овој тематици.

Антички корени хришћанских егзегетских школа

Како бисмо разумели Александријску и Антиохијску школу, њихове методе тумачења и методе којима су прибегавали други правци приликом тумачења *Светих књига*, неопходно је да

се осврнемо на учење Платона, Сократа и Аристотела. По Платоновом схватању, онај који се бави тумачењем јесте тумач закона:

*након увода, било би прикладно да имамо изјаву одговарајуће личности, која ће нам служити као преводилац закона, упозорење да буде на онима који нису побожни, да напусте своје путеве, зарад оних који верују....*¹

или пак особа која преноси вољу Божију. Један од најбољих примера у новозаветној литератури о поштовању оних који тумаче и преносе реч Божију налазимо у *Делима апостолским* (14, 8–18).² Приликом посете граду Листри, становници овог града су Варнаву назвали Зевсом због његовог изгледа који их је подсећао на врховног грчког бога, а Павла Хермесом јер је говорио и проповедао реч Божију. Разлог због кога су овако названи проналазимо у старогрчкој митологији у којој је Хермес окарактерисан као гласноговорник богова и онај који је преносио њихову вољу.³

Основна учења и принципи Александријске и Антиохијске школе, нераскидиво су повезани са античким светом и античком филозофијом. Један од основних циљева филозофа старе Грчке био је достизање истинитог знања. Користећи алегорију *пећине* изнету у седмој књизи *Државе*, Платон указује на две битне ствари: начин на који можемо достићи истинито сазнање и шта оно омогућава. Већина људи заснива своје сазнање на чулима или, према овој алегорији, гледа сенке предмета на зиду пећине. Када се ослободе *окова пећине*, односно варљивости чула и предрасуда, људи су способни да изађу из овог сазнајног мрака и погледају на светлости како стварни свет заиста изгледа. *У сваком случају, према ономе како се ствари појављују мени изгледа јасно да је у подручју сазнатљивог идеја добра оно последње и да је тек с муком можемо сагледати. Али кад се она једном види, тада из самог расуђивања нужно следи да је она узрок свему што је исправно и лепо, да је у подручју видљивог родила светлост и господара светлости, а да је у подручју умног она сама господарица која даје истину и ум.*⁴ Постојање идеја, као вечних и непроменљивих је оно што, према Платоновом мишљењу, омогућује истинито сазнање.

Насупрот овом учењу Аристотел тврди да научно знање поседујемо онда кад из општег изводимо појединачно, односно, када из узрока изведемо условљено – *када сматрамо да знамо да узрок неке ствари јесте узрок те ствари и да она не може бити другачија.*⁵ Наше знање почиње од чулног, појединачног и успиње се до општег. *Отуда је јасно да ми прве ставове (премисе) морамо сазнати извођењем (индукцијом); јер на тај начин и чулно опажање у нама производи у нама оно опште.*⁶ Важно питање на које Аристотелова филозофија мора да одговори јесте то шта значи спознати истину у том променљивом, пропадљивом свету. Он свој одговор темељи на четири основна узрока (материја, форма, извор кретања и сврха – сврховит узрок). Ствари настају, развијају се и пропадају, али свака остварује своју сврху. Формалан узрок неке ствари јесте њен финални узрок – као што се финални узрок (сврха) жира остварује у његовом развоју у дрво раста.⁷

¹ *μετα τὸ προοίμιον τοίνυν λόγος οἷος ἂν τῶν νόμων ἐρμηνεύς ὀρθῶς γίγνοιτοήμῖν, προαγορευῶν ἐξίστασθαι πᾶσι τοῖς ἀσεβέσι τρόπων τῶν αὐτῶν εἰς τοὺς ἀσεβεῖς. τοῖς δὲ μὴ πειθόμενοις ἀσεβείας ὅδε ἔστω περί νόμος: ἔάν τις ἀσεβῆ;*
Преузето са: Plato, *Laws*, section 907d. Преузето са:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Aabo%3Aatlg%2C0059%2C034%3A907d&redirect=true>, дана: 25.11.2018. године, сопствени превод. Види и: Платон. (2004). *Закони*, Београд: Дерета.

² Библија – *Свето Писмо Старог и Новог завета*. (2010). Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве.

³ Jasper, D. (2004). *A Short Introduction to Hermeneutics*, Kentucky: Westminster John Knox Press, 7.

⁴ Платон. *Ibidem*, 209.

⁵ Аристотел. (1965). *Органон*, превод К. Атанасијевић, Београд: Култура, 261.

⁶ Аристотел. *Ibidem*, 358.

⁷ Аристотел. (1985). *Метафизика*, Загреб: Либер, 195.

Коплстон, поред тога што Аристотела сматра зачетником научног приступа,⁸ раздваја Аристотелову филозофију од Платонове, јер је прва филозофија настанка а друга филозофија бивствовања. Док Платон тражи да филозофи спознају истину сазнавањем света идеја, Аристотел тражи сврху у овом свету који се стално мења.⁹ На основу својих филозофских исказа Аристотел даје античке темеље Антиохијској методи тумачења коју су касније, преко Јевреја, прихватили припадници ове хришћанске егзегетске школе.¹⁰ Сам Аристотел и настављачи његовог учења истраживали су све до тада постојеће области филозофије. Филозофи су често оптуживали реторичаре да је њихов смисао изучавања *празна техника без моралне сврхе*.¹¹ Следбеници реторике су филозофима одговарали да је она *бесмислена спекулација, праћена неслагањима унутар самих филозофских школа*.¹² Јанг наводи да је далеки предак Антиохијске школе у античком свету, заправо реторичка школа чији смисао за објашњењем појмова лежи у њиховом принципу истраживања литературе.¹³

Јеврејске методе егзегезе

*На основу рабинске литературе, можемо извршити реконструкцију како је ова заповест произашла из раног периода рабинског јудаизма. Заједнички учитељ налазио би се са својим ученицима у "кући књиге", која се највероватније налазила у Синагоги или њеној близини, не би ли изучавали Списе. Подучавање се састојало од читања и понављања наглас, које би нас најчешће подсећало на певање. Ученици су прво изучавали Писани Закон–Тору, нарочито Петокњижје, почињући са књигом Левита. Усмена Тора би се изучавала касније у кући. Школа учења усменог Закона од трећег века, звала се и "седећа" школа.*¹⁴

Роберт Слоун у раду *Стара јеврејска ерминевтика* наводи да је веома тешко и незахвално описати период и методе којима се бави и које наводи у свом делу.¹⁵ Стари Грци и Јевреји користили су сличне методе тумачења одређених списа и појмова. Уколико бисмо прихватили јеврејско тумачење *Старог завета* морамо узети у обзир околности које су утицале на настанак текста. Првенствено се мисли на народе који су окруживали Јевреје и са којима су долазили у додир. Прва метода коју Слоун наводи је метода интертекстуалног тумачења. Она се бави повезивањем уметнутих делова текста и слика које су поједини аутори користили не би ли описали одређене догађаје. Слоун, као најбољи пример ове методе наводи цитат из књиге

⁸ Koplston, F. (1988). *Istorija Filozofije, Grčka i Rim*, Tom I, prevod Slobodan Žunjić, Beograd: BIGZ, 316–325.

⁹ Koplston, F. *Ibidem*, 409–415.

¹⁰ Corley, B. & Lemke, S. & Lovejoy, G. (2002). *Biblical Hermeneutics, A Comprehensive Introduction to Interpreting Scripture*, 2nd edition, Broadman & Holman publishers, 94.

¹¹ Young, F. (1997). *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 169.

¹² Young, F. *Ibidem*, 170.

¹³ Young, F. *Ibidem*, 170. Спомињања ради, Јован Златоусти и његов пријатељ Теодор епископ Мопсуестије, учили су се код чувеног реторичара четвртог века Либаија, кога је римски владар Јулијан окарактерисао као оштроумног софисту, који свој језик управља реторичким принципима.

¹⁴ *On the basis of rabbinic literature, we may reconstruct how this commandment was fulfilled in the early period of rabbinic Judaism. A communal tutor met the students in the "house of the book", which seems to have been located in or near the synagogue, to learn the Scriptures. Teaching was by reading and repetition aloud, in a set manner of cantillation. The students first learned Written Torah, especially the Pentateuch, beginning with the book of Leviticus. Oral Torah would be taught later in the house of study. The school for the study of the Oral Law might be called a "sitting" from the third century on in Eretz Israel.*

Преузето са: Kannengiesser, C. (2006). *Handbook of Patristic Exegesis, The Bible in Ancient Christianity*, Boston, 122 – 123.

¹⁵ Corley, B. *Ibidem*, 56.

пророка Исаије: *Дух је Господа Бога на мени, јер ме Господ помаза да јављам добре гласе кроткима, посла ме да завијем рањене у срцу, да огласим заробљенима слободу и сужњима да ће им се отворити тамница* (61,1). Тумач текста морао је да добро познаје историјски настанак текста и друге текстове сличне садржине како би упоредио наведено место. Наиме, књига пророка Исаије према савременим истраживачима сматра се делом тројице аутора. Деле је на три дела протоисаија–оригинални аутор (1–39. поглавља), девтероисаија–други аутор (40–55. поглавља) и тритоисаија–трећи аутор (56–66. поглавља). Сматрају да је девтероисаија тумачио протоисаију, а да тритоисаија тумачи прву двојицу.

Други начин тумачења текста јесте алегоријски метод. Слоун наводи да је он настао захваљујући филозофима киничко–стоичког правца који су имали жељу да модернизују старогрчку митологију уз помоћ алегорије.¹⁶ Алегорија, као вештина, добија потпуну афирмацију у филозофском систему стоика. Пракса алегоријског тумачења стоика има вишеструку функцију–прва и најважнија је морална функција. Било је потребно изаћи на крај са противречјем које су Грци осећали у погледу васпитне функције мита и старе поезије. Платон је, суочен са истим проблемом у својим дијалозима, предлагао оштре мере државног надзора над уметношћу, и у крајњој линији цензурисање песничких дела. За разлику од њега, стоици верују да ће одговарајуће усмерено тумачење спречити безбожност и неморалност митова и песништва. Следећи важан мотив стоичке алегорезе могао би се назвати рационализујућим. Стоици су веровали да су људи у давнини били још увек невешти у погледу рационалног уобличавања својих сазнања, који су зато износили у митској форми.¹⁷ Тако су морална начела или природне силе подводили под имена богова. За тумачење таквих места често је коришћена једноставна етимолошка аргументација која указује на корекцију језичке праксе и скицу једне теорије језика, као трећи вероватни мотив стоичког алегоријског тумачења. Митове и песништво узимају као мајдан моралних поука, што најчешће чини Хомер, док се новији аутори ослањају на ауторитет предања фиксираног у песничким делима. У њима се могу пронаћи бројне морално неприхватљиве епизоде и тврдње о боговима и херојима. Хомерови епови *Одисеја* и *Илијада* (8. век пре Христа), као и Хесиодова *Теогонија* (7. век пре Христа), доживеле су критику већ у 6. веку пре Христа.¹⁸ Први пример јеврејске алегоријске традиције можемо пронаћи у *Септуагинти* и то у књизи *Мудрости Соломонове*.¹⁹ Такође, Слоун наводи Аристокбула (3. век пре Христа) и јеврејског филозофа Филона (20. година пре Христа–45. година после Христа)²⁰ као значајније представнике овог правца.²¹ Важно је напоменути то да је Филон поред алегоријског метода често примењивао и историјско–дословни смисао текста.

¹⁶ Corley, V. *Ibidem*, 61.

¹⁷ Радојчић, С. (2009). *Рана историја херменеутике*, Сомбор, 39.

¹⁸ Кубат, Р. (2012). Алегореза–егзегетска метода античког света, *Српска теологија у двадесетом веку, истраживачки проблеми и резултати*, 11/2012, Београд: Православни Богословски Факултет, 8.

¹⁹ Corley, V. *Ibidem*, 61.

²⁰ Филон из Александрије био је прва велика фигура из области ерминевтике која делује у првом веку, и спаја утицаје јелинске филозофије, пре свега Платона и стоичке школе, са јеврејском рабинистичком традицијом израженом у тумачењу текстова Старог завета. Он је настојао да употреби своја знатна филозофска знања за објашњење Петокњижја, при чему његова интенција није била да развласти моћ религиозних списа и прописа који су на њима утемељени, већ да их помири са грчком филозофијом. Филоново тумачење ослања се на разликовање дословног и алегоријског смисла светих списа, и то тако да се уважава истовремено и дословни и алегориски (виши) смисао. Према Филону, подстицај за алегоријско тумачење налази се у самом тексту Светог писма, на местима где се појављују противречја, апоретички искази, апсурдности или томе сличне тешкоће, које не могу да се помире са схватањем о непогрешивости Бога и његове објаве. Филон се служи и етимолошким алегоријским тумачењем, за које је развио технику која се најчешће одвија у четири корака: навод јеврејске речи или имена, обично уз библијски цитат, њен превод на грчки, објашњење символизма речи, односно превода, и коначно алегоријско образложење. Види у: Кубат, Р. (2008). *Траговима Отаца ка Светом писму, Богословље LXVIII/2*, Београд: Православни Богословски Факултет, 40.

Кевин Ванхузер наводи да је и јеврејска егзегеза имала више облика, али да је заправо настала као продукт разних форми тумачења које су биле општеприхваћене на Блиском Истоку и стилова који су практиковали различити тумачи реторичког утицаја који се развио у старој Грчкој.²² Спомиње и таргуме–арамејске преводе или парафразирани делове јеврејских Светих списа, који су највероватније настали под утицајем рабина и фарисеја. Таргуми су коришћени за тумачења текста и ради њиховог лакшег разумевања.

У античко доба, код старих Јевреја постојао је и начин тумачења познатији као *мидраш*. Реч мидраш (*midrash*) произилази од глагола *дараш* (*darash*) што значи *тражити одговор*. Дослован превод ове речи јесте коментар или испитивање. У рабинским списима, овакав метод тумачења био је познат као метод у коме тумач сам долази до закључка, вођен духом слова. По Хилелу Старијем, великом учитељу и заговорнику ове идеје, мидраш има седам правила којих се тумач мора придржавати. Рабинско предање приписује рави Хилелу седам правила тумачења законског предања *Старог завета*. Она су настала у првом веку и касније су постала општеважећа. Правило *лако и тешко*, то јест закључак који се изводи од лаког ка тешком и обрнуто; правило *иста одлука*, односно закључак по аналогiji. Ово правило претпоставља да се у законским текстовима налазе речи које исто гласе и исто значе; правило *оснивање породице*, где се једна основна реченица изводи из једног места у *Светом писму*, која потом сва слична места повезује у једну породицу; правило *породице*, при чему се извођење једне основне реченице врши из два места у *Писму*; правило *опште и посебно*, односно интерпретације општег путем посебног и обрнуто; правило *слично на другом месту*, то јест ближе одређивање једног уз помоћ другог библијског места; и правило *једна ствар*, која следи из контекста, тј. интерпретација из контекста библијског исказа.²³ Постоје две категорије тумачења *мидраша*: она која се односи на правно тумачење закона и она која дословно тумачи закон и поштује га.

Пешер (*peshet*) је још једна од метода тумачења старих Јевреја. Њој су прибегавали тумачи који су сматрали да боље познају *Списе* и *Писма* од самих аутора. Занимљива је и типолошка метода којом су се поједине егзегете користиле. За разлику од алегоријске методе она нема неко *дубоко* значење, већ је слика догађаја који ће се касније догодити.²⁴ Ова метода захтева добро познавање историје јер ће се само на тај начин разумети повезаност догађаја.

Без обзира на разноликост тумачења јеврејских интерпретатора *Светих списа*, тумачи се углавном слажу око четири основна принципа. Први принцип везан је за богонадахнутост текста, други је да *Тора–Закон*, била она писана или усмена, садржи потпуну истину о Богу и његову промисао о људима. Значај трећег принципа огледа се у томе да тумач свој задатак спроведе без потпуног занемаривања других метода тумачења. Четврти принцип односи се на примену *Списа* у свакодневном животу.²⁵ Један од највећих подухвата предхришћанског периода био је превод *Светих списа* на грчки језик, нама познатији као превод *Седмдесеторице*. Важно је споменути и интертестаментарну књижевност која се појављује у II веку пре Христа. Лонгнекер износи мишљење да су ова дела вероватно настала од тумача *Списа* који су покушавали да разјасне и дају објашњење савремених проблема јеврејског народа.²⁶

Јеврејске егзегете првог века после Христа можемо класификовати у четири групе: 1) дословни–буквални, 2) мидраш, 3) пешер, 4) алегорејци. Рабинска литература садржи велики број списа који су разумљиви, једноставни за схватање и немају даљу потребу за тумачењем,

²¹ Corley, B. *Ibidem*, 61.

²² Vanhoozer, K. J. (2005). *Dictionary of Theological Interpretation of the Bible*, Michigan: Grand Rapids, 690.

²³ Шнеле, У. (2007). *Увод у новозаветну егзегезу*, Београд: Православни Богословски Факултет, 184.

²⁴ Vanhoozer, K. J. *Ibidem*, 696.

²⁵ Longenecker, R. N. (1999). *Biblical Exegesis in the Apostolic Period*, 2nd edition, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co, 6–7.

²⁶ Longenecker, R. N. *Ibidem*, 12.

већ се њихово схватање своди на дословно прихватање. Као најбољи пример за исправност дословно–буквалног метода егзегете наводе књигу *Поновљених Закона*, а као једна од најрепрезентативнијих школа буквалног смисла на пољу јеврејске културе свакако је била Шамајева школа која је прихватала и користила овај метод.

Александријска егзегетска школа

Почеци и методе Александријске богословске школе

Богословска школа у Александрији једна је од најстаријих школа у хришћанском свету. Настаје због многобројних јереси и потребе да се хришћанско богословље систематизује ради лакшег и прегледнијег изучавања и побијања јеретичког учења. Сматра се према предању цркве да је њен оснивач јеванђелист Марко.²⁷ Већ средином 2. века почела је да брани хришћанске ставове од напада јеретика, Јудејаца и многобожаца. У овој школи су се училе опште–енцикличне науке: дијалектика, физика, геометрија, астрономија, етика и метафизика. После изучавања ових наука, дошло је до филолошког и ерминевтичког проучавања *Светог писма*. Поред *Светог писма* изучавала се и јелинска филозофија која је омогућила високу синтезу у теологији, познату као александријско богословље и посебан правац алегоријског тумачења *Библије*–једну од основних одлика ове школе.²⁸ Међу најзначајнијим учитељима Александријске школе треба истаћи Пантена, присталицу стоичке филозофије, који је касније постао хришћанин. Он оснива школу око 180. године.²⁹ Иако заснована на јеврејској, хеленској и хришћанској традицији, ова школа имала је посебан значај у егзегетском смислу. У њој је доминирао спој Платоновог идеализма и јеврејске алегорије. Термин алегорија у најширем смислу указује на истраживање дубљег смисла, оног који постоји испод непосредно приказаног облика. Порекло овог термина везује се за античку реторику, филозофију и књижевност. Првобитно се односио на метафорично значење читаве реченице. Временом алегорија шири своје поље значења захваљујући алегорези–методи која расветљава пренесено значење текста и указује на његов смисао. На овај начин, алегорија се приближава симболу што често доводи до њиховог преклапања и нераспознавања. Управо зато алегоријски систем тумачења доживљава процват у првом периоду школе.

Један од најзначајнијих представника александријске школе јесте Климент Александријски (150–215), који сматра да је у заблуди онај који признаје само буквални смисао текста. По његовом мишљењу и учењу, буквални смисао довољан је само за елементарну веру, док за дубље разумевање треба користити алегорију, као што су то чинили Платон и грчки филозофи. Њихов метод тумачења *Писма* Климент је сматрао најбољим, јер су помоћу њега успели да открију многе истине и да их изразе на прави начин.³⁰

Климента наслеђује Ориген (185–253) који додатно развија алегорију и систематизује алегоријске ерминевтичке принципе. Приликом тумачења *Светог писма* Ориген уочава три смисла: први смисао–телесни–*σωματικῶν*–за простије, оне који су на најнижем ступњу вере; други смисао–душевни–*ψυχικῶν*–за оне који напредују, односно, за оне који су дужи период у цркви и поучавају се и трећи смисао–духовни–*πνευματικῶν*–за савршене, тј. оне који су способни да се баве највиши степенем теологије и да следе учење о узвишенијем животу који

²⁷ Јевтић, А. (2015). *Патрологија*, књига 1, Врњци: Интерклима графика, 331.

²⁸ Јевтић, А. *Ibidem*, 333.

²⁹ Милин, Д. (2014). *Сабрани списи*, Београд: Институт за Теолошка Истраживања, 108.

³⁰ Макманерс, Ц. (2004). *Оксфордска историја хришћанства*, књига 1, Београд: Клио, 73.

може да следи само мали број верника.³¹ Ориген сматра да увек треба тражити духовни или виши смисао, а да буквални треба напустити, јер из дословног тумачења произилазе немогуће и апсурдне ствари које нису Бога достојне.³² Треба истаћи то да он није правио разлику између алегорије и типологије, односно, између ове две методе. Оне не искључују историчност библијских текстова, али је овакав начин тумачења садржао у себи одређене опасности по хришћанско учење. Ориген примењује слободну егзегезу захваљујући којој може слободно да износи своја филозофска схватања као вољу Божију и као истину. Овакав начин примене метода могао је, такође, да повреди учење цркве. Примена алегоријске методе без икаквих задршки не води ширењу, продубљивању и изворном увећавању већ постојећег *Предања*, него његовом преправљању. Тумач који нема граница може да кроз алегоријску егзегезу изнесе ново *предање* и нову *истину*. То може да представља опасност уколико његово тумачење није сагласно са црквеним *Предањем* или представља његово негирање.

Од 232. године на чело школе редом су постављани Ираклије, Дионисије, Теогност, Пијерије, Петар, Дидим слепи и многи други. Као чувени ученици ове школе остали су упамћени Јевсевије Кесаријски (265–339), свети Атанасије Велики (296–373), свети Кирил Александријски (378–444). Јевсевије је познат и као писац *Историје цркве* (односи се на историју цркве у прва три века). Његова дела су од изузетног значаја за савремено истраживање раног периода хришћанства, односно, периода гоњења и развијања Цркве у првим вековима.

Свети Атанасије Велики (295–372) један је од највећих богослова свог времена. Ипак, код њега се примећује дисконтинуитет са праксом Александријаца, те књиге које у себи имају историјску садржину, тумачи дословно, док приликом тумачења *Књиге о Јову*, *Псалама Давидових* и *Песме над Песмама* примењује алегоријски метод.

Свети Кирил Александријски (преминуо 444. године) протумачио је скоро све књиге *Светог писма*. Многи су га називали *светлом александријске цркве*. Његова умерена алегоријска метода била је спојена са тежњом да утврди основне чињенице вере. Начин тумачења светог Кирила Александријског најбоље описује Кериган који сматра да је *Кирило имао два аргумента којима је поткрепљивао своју теорију. Први–етимолошки смисао који је коришћен кроз технику излагања коју је пророк имао кроз визију (теорија има значење визије) и други–егзегетски смисао који се дели у два смера: субјективни и објективни. Помоћу субјективног метода, тумач успева да препозна скривено значење текста, и са тумачењем је готово онда када његов ум просветли светлост Духа Светога. Објективни метод настаје као ментални процес који произилази из субјективног метода и често је сакривен у самоме тексту. Зато, тумач је дужан да открије сакривени смисао, јер је он особа која скида горњи слој тумачења да би дошао до праве истине.*³³ Као један од најпознатијих представника Александријског метода тумачења, свети Кирило посебну пажњу обраћа на типолошки значај и алегоријски метод, као и његови претходници.

Наследници Климента Александријског и Оригена наставили су да примењују метод који је коришћен код грчких филозофа у тумачењу митова и поема. Они су у тексту *Светога*

³¹ Пападопулос, С. (2012). *Од апостолских ученика до Никеје*, Београд: Институт за Теолошка Истраживања, 324.

³² Милин, Д. *Ibidem*, 108.

³³ Cyril had two connotations of theoria The first was its etymological sense used in the technical sense to refer to the actual vision the prophet was having (theoria having the meaning of 'vision') and the second in the exegetical sense which is divided into two areas – the subjective and objective. By subjective, it is meant to refer to the method used by the interpreter to reach the hidden significance of scripture. It is done in the interpreters mind with the enlightenment of the Holy Spirit. The objective is the sense discovered by the mental process engaged in the subjective and is often hidden by God in the text. Therefore the interpreter needs to discover this sense; as one who is "removing wrappings that hide the higher sense.; Види у: Kerrigan, A. (1952). *St. Cyril of Alexandria, Interpreter of the Old Testament*, Analecta Biblica 2, Roma: Pontificio Instituto Biblico, 122.

писа тражили дубљи и тајанственији смисао за разлику од Антиохијске богословске школе која је примењивала граматичко–историјски приступ.³⁴

Антиохијска егзегетска школа

Антиохијска богословска школа настаје као реакција на пренаглашену употребу алегорије приликом тумачења *Библије* у Александријској егзегетској школи. Овај вид егзегезе захтевао је увођење нове методе тумачења. Метод установљен у Антиохијској школи, а разрађен од стране њених ученика, примењује се и данас. Неправилна употреба и неспретан приступ поменутом методу био је узрок многобројних јереси са којима се црква суочавала у првих неколико векова.

Антиохијски метод

*Као стоици и други филозофи, хришћани су налазили учење (доктрину) у старим песмама, збиркама пророчанстава и књигама мудрости, за које се подразумевало да су божански надахнуте. Библија је постављена насупрот Хомера, Хесиода, Орфеја и Сибилених пророчанстава.*³⁵

Историјско–буквални метод тумачења заснива се на историјским подацима који нам пружају увид у околности које су пратиле настанак текста. Циљ тумача је да што прецизније пружи одговор на питања: шта је то што нам књига говори, ко је аутор списа, да ли су подаци поуздани, шта знамо о времену настанка одређеног списа који се проучава?³⁶ Због тога су нам битни историјски подаци, археолошки локалитети и сачувани списи. Месопотамија, Египат, Ханаан, Угарит само су нека од места које се спомињу у *Старом завету*, а која су савременој науци даровала непроцењиве историјске изворе који откривају историјске околности описане у *Библији*.

Представници Антиохијске школе своје узоре такође проналазе у јеврејској и грчкој филозофији. За разлику од Александријске, ова школа је под јаким утицајем Аристотела. Њена основна карактеристика јесте разумевање материје која се обрађује. Делови текста истраживани су детаљ по детаљ. Питања превода, етимологије, објашњења страних речи, посвећивање пажње метафорама и фигурама говора које су аутори користили, само су неки од важних корака којима су се следбеници ове методе руководили.³⁷ Диодор из Тарса, један од представника ове школе, у прологу дела *Коментар на Псалме Давидове*, наводи стандарде егзегетске праксе којом се руководи. За Диодора, метафора или тропологија је објашњење кроз илустрацију сликовитим изразима. Параболу описује терминима које почињу речцом *као*, док је енигма за Диодора нешто што се разликује од алегорије. Алегорија је нешто стварно приликом наратије, али има двоструки смисао, док је хипербола симбол у пророчким речима који предвиђа будућност (PG

³⁴ Поповић, Р. (2004). *Православне помесне Цркве*, Београд: Православни Богословски Факултет, 38.

³⁵ Like Stoics and other philosophers, Christians found their doctrines in ancient poems, collections of oracles, and wisdom-books, for which divine inspiration was assumed. The Bible was ranged against Homer, Hesiod, Orpheus and the Sibyl. Види у: Droge, A. J. (1989). *Homer or Moses? Early Christian Interpretations of the History of Culture*, Tübingen: J. C. B. Mohr Paul Siebeck, 10–11.

³⁶ Corley, B. *Ibidem*, 29.

³⁷ Karlfried, F. (1984). *Biblical Interpretation in the Early Church*, Fortress Press, 82.

33, 1561).³⁸ Велики учитељ најзначајнијих ученика ове школе, Теодора Мопсуестијског и Јована Златоустог, није искључивао могућност узвишеног смисла текста на који се позивала традиција Александријске школе. Пример који на најбољи начин илуструје ово учење налазимо у *Књизи пророка Јоне*. Диодорова алузија на Јонин тродневни боравак у утроби китовој односи се на Христов тродневни боравак у гробу.

Најпознатији представници Антиохијске школе и њихова учења

Теофило Антиохијски (II век), као један од првих учитеља пореклом из Антиохије и претеча ове школе, под утицајем јеврејских струја у овом граду, бранио је став да је *Стари завет* аутентично историјско дело у коме се Бог обраћа изабраном јеврејском народу. У *посланици Автолику*,³⁹ Теофило хронолошки износи догађаје од настанка света па све до савремених дана, напомињући везу јединства *Старог* и *Новог завета* кроз Логос Божији, који се спомиње у *Јеванђељу по Јовану* (1. глава),⁴⁰ а који је говорио Мојсију на Гори и који је рођен у вечности пре стварања света.

Диодор из Тарса (300–390) допринео је развоју Антиохијске школе јер је написао прво систематско изложење и одбрану историјско–граматичког метода.⁴¹ Оспорава Оригенову тврдњу да је апостол Павле користио алегорички метод у *Посланици Галатима* (4, 22–31).⁴² Поставља основне принципе буквалног тумачења текста и истиче да је историјски смисао текста директно повезан са духовним смислом.⁴³

Теодор Мопсуестијски (350–428) био је један од истакнутих противника Оригена и метода који су користили Александријци. Као један од најоригиналнијих тумача историјско–буквалне методе сматра се да је први који је употребио филолошку критику.⁴⁴ Тумачећи одељке *Светог писма* имао је у виду целокупну композицију текста који је проучавао. Оптужио је припаднике Александријске школе да приликом тумачења себи дају за право и износе своју слободну вољу, која неретко одлази у крајност. Теодор сматра да уколико желимо да доведемо у интертекстуалну везу *Стари* и *Нови завет*, морамо испунити одређене услове. Првенствено мора да постоји сличност са одређеним догађајем; мора бити користан у времену у којем је настао; мора бити нижи у односу на будућу стварност коју предвиђа.⁴⁵

³⁸ Diodore of Tarsus, (2005). *Commentary on the Psalms*, translated with an Introduction and Notes by Robert C. Hill, Houston: Society of Biblical Literature, 1–5. Види и: Diodori Tarsensis. (1857). *Fragmenta ex Catenis*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 33, Paris.

³⁹ Theophilus of Antioch. *To Autolycus*, Book II, Chapt. 22. Преузето са: <http://www.earlychristianwritings.com/text/theophilus-book2.html> дана: 28.01.2013. године. Књигу приредио: Rogers, R. (2000). *Theophilus of Antioch: The Life and Thought of a Second Century Bishop*, Maryland.

⁴⁰ Библија.

⁴¹ Couch, M. & Johnston, G. (1996). *Dictionary of Premillennial Theology*, Michigan: Kregel Publication, 146.

⁴² Библија.

⁴³ Антиохијска школа почела је да развија историјско–граматички приступ и ослањали су се на тумачење јеврејског и грчког текста, као и на историјске околности у којима је текст настао. Сматрали су да сваки одељак у себи садржи једноставно значење које је повезано са стилем писања и историјским окружењем у коме је текст написан. Представници ове школе критиковали су рад учитеља у Александрији доносећи закључак да је сувише често коришћење алегоричке тумачење текста непотребно, али су са друге стране репрезенти Антиохије одлазили у потпуно другу крајност користећи историјске околности и давали им одређена–буквална тумачења која често нису била одговарајућа.

⁴⁴ Радић, Д. (2010). Теодор Мопсуестијски као тумач Светог Писма, *Српска теологија данас 2009*, Београд: Православни Богословски Факултет–Институт за теолошка испитивања, 216.

⁴⁵ Радић, Д. *Ibidem*, 228.

Његово тумачење посланица једно је од последњих егзегетских дела старе цркве, које је повезивало начин размишљања и тумачења отаца прва три века и отаца који су се касније почели бавити истом проблематиком.⁴⁶ У изгубљеном делу *О алегорији и историји*,⁴⁷ које наводе савремени истраживачи Џонстон,⁴⁸ Стивенсон⁴⁹ и Грант,⁵⁰ Теодор отворено поставља питање *Ако Адам није постојао као стварна особа, на који начин је смрт, онда, ушла у свет?* По његовом схватању апостол Павле није користио алегоријски метод у причи о Сари и Агари, већ је искористио споменуте личности као илустрацију. Због појединих ставова које је заузео приликом тумачења, био је критикован од стране својих ученика и неких следбеника антиохијског правца. Теодорит, један од његових ученика, изјавио је да је Теодор више Јеврејин него што је хришћанин,⁵¹ истичући његово минимализовано повезивање *Старог завета* и месијанских места у њему, са личношћу Исуса и *Новим заветом*. Џонсон,⁵² у свом истраживању, наводи да је Теодор сматрао да су свега четири псалма (2, 8, 45, 110) везана за личност Исуса из Назарета, док у уводу у књигу *Тумачење псалма* Теодор наводи само прва три од споменутих (PG 66, 647).⁵³ Због учења које је проповедао и сличности које је имао са Несторијевим јеретичким учењем, као и због тога што је поједине канонске књиге сматрао неканонским и небогонадахнутим (*Књига Премудрости Соломонове, Књиге дневника, Књиге Јездре и Немије*), његово тумачење и његов рад на пољу егзегезе остао је мало запажен и прихваћен у цркви.⁵⁴

Један од најпознатијих представника Антиохијске школе и правца који је она заступала јесте Јован Златоусти (354–407). Он је тумачио одређене делове *Светог писма*, и сачинио симбиозу историјске егзегезе са умереним коришћењем метафоре. Није прихватао александријски метод тумачења, али га није у потпуности ни одбацивао, већ је покушавао да направи јединствену свезу ове две, како нам се чини, међусобно неспојиве методе.

Школа у Антиохији почела је да губи свој утицај у 6. веку. Главни разлог за то јесте исклизнуће у јеретичка учења која су осуђена на Васељенским саборима. Оваква учења заступана су од стране ученика ове школе (Несторије, Теодор Мопсуестијски, Теодорит).⁵⁵ Захваљујући околностима које су задесиле школу у Антиохији, преовладао је метод тумачења примењиван у Александријској школи.⁵⁶

Различитости Антиохијског и Александријског правца

Захваљујући различитим историјским утицајима и околностима у којима су живеле ове две школе, можемо уочити да постоји дубока разлика између ова два ерминевтичка метода. Узимајући у обзир крајности једне и друге богословске школе, може се рећи да је реч о два

⁴⁶ Couch, M. *Ibidem*, 147.

⁴⁷ Дело написано у полемичком духу са циљем да оспори Оригена и његов ерминевтички метод–алегорију. Види у: Татакис, В. (1996). *Историја Византијске философије*, Врњачка Бања, 22.

⁴⁸ Татакис, В. *Ibidem*, 22.

⁴⁹ Stevenson, J. (1995). *The Laterculus Malalianus and the school of Archbishop Theodore*, Cambridge, 44.

⁵⁰ Grant, R. M. (1965). *A Short History of the Interpretation of the Bible*, London, 64.

⁵¹ Couch, M. *Ibidem*, 148.

⁵² Stevenson, J. *Ibidem*, 147.

⁵³ Theodori Mopsuesteni episcopi. (1864). *Expositio in Psalmos*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 66, Paris. Види и: Theodori of Mopsuestia. (2006). *Commentary on Psalms 1–81*, translated with an Introduction and Notes by Robert C. Hill, Society of Biblical Literature, Atlanta, xxxiii–xxxviii.

⁵⁴ Couch, M. *Ibidem*, 148.

⁵⁵ Hastings, J. & Selbie, J. (2003). *Encyclopedia of religion and Ethics*, part 2, Kessinger Publishing, LLC, 592.

⁵⁶ Couch, M. *Ibidem*, 149.

струјања, која се узајамно допуњавају и прожимају и која се првенствено пореде у новозаветном тумачењу и ставу према старозаветним списима.⁵⁷ У овом историјском периоду јавља се још један моменат који утиче на хришћанску егзегезу—присуство хеленистичке културе и њен утицај у областима у којима је сиријски и латински језик у употреби. Ради преображаја многобожачког ума, требало је *ново вино Откровења* сместити у *нове мехове* хеленских мисаоних категорија, својствених томе уму.⁵⁸ Управо то раде и две поменуће катихетске школе свака на свој начин.

Поред свих разлика, јасно се запажају заједнички елементи представника две типологије. Носиоци ових школа дају типолошки смисао главним збивањима и личностима *Светог писма*. Онде где је тешко типологијом и буквалном методом објаснити смисао прилику добија алегорија. Она се особито примењује у хеленистичким интелектуалним круговима, образованим на начелима платоновског идеализма, према којој су све видљиве ствари симболички одраз невидљиве стварности света идеја.⁵⁹

Да бисмо што боље објаснили разлику између ових метода, искористићемо Јангово поређење два најзаступљенија правца у тумачењу *Библије* у 4. веку кроз параболу о умножењу хлебова (Мт 14, 15–21). Следећи ранију традицију Ориген Христово благосиљање и храњење народа тумачи као давање духовне хране коју добијају кроз проповед. Пусто место које наводи јеванђелист Матеј јесте народ који је остао без *Закона и речи Божије*. Пет хлебова и две рибе симболишу *Списе* и *реч Божију*.⁶⁰

За разлику од Оригена, Златоусти⁶¹ Христово гледање ка небу (Мт 14,19), тумачи као доказ да је Он од Оца, и још користи хлеб и рибу радије него да ни из чега створи храну за народ. Учења Антиохијаца исказ су њихове борбе против алегоријске методе. Занимала су их сама старозаветна пророчанства, њихов настанак и дословно тумачење истог кроз историјске чињенице, а у мањој мери учење и објашњење истих.

⁵⁷ Већ се показало да је древнојеврејски мидраш осетио недовољност буквалног тумачења Свештених списа, и да Нови завет, који се заснива на историјској стварности старозаветних збивања, личности, речи, изобилно користи и тражи тајанствени дубљи смисао те историјске стварности, служећи се притом и типологијом и алегоријом, што особито важи за списе Св. Јована Богослова и посланице Св. апостола Павла.

⁵⁸ Радовић, А. (2002). *Историја тумачења Старога Завета*, Никшић: Јасен, 13.

⁵⁹ Радојчић, С. *Ibidem*, 44. Слична врста алегорије коју увиђамо код Оригена карактеристична је и за списе Дионисија Аеропагита, Кирила Александријског, палестинске и кападокијске Оце. Преко Св. Иларија и Амвросија Миланског она прелази и на Запад. Борећи се против крајности антиохијске школе у лику јеретичког аријевског рационализма и лукијанизма, Св. Атанасије Велики, као типичан представник александријске богословске школе, прихвата алегорију при догматском тумачењу текстова *Светог писма*, али и типологију. У догматско–полемициким списима близак је егзегетском реализму, што се особито види у *Слову против аријанизма*. За разлику од Арија, код Св. Атанасија првенство у приступу тајни откровења има вера, а не разум.

⁶⁰ Origenis. (1862). *Commentaria in Evangelium secundum Matthaem*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 13, Paris. 1234-1238. Види и: Origen. *Commentary on the Gospel of Matthew, Book XI, part 3*. The Exposition of Details Continued. The sitting Down on the Grass. Преузето са: http://christianbookshelf.org/origen/origenis_commentary_on_the_gospel_of_matthew/3_the_exposition_o_details.htm дана: 29.11.2018. године.

⁶¹ S. Joannes Chrystomus. (1862). *Homiliae XC in Matthaem*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 57. John Chrysostom, *Homilies on the Gospel of Saint Matthew, XIV, 13*. Преузето са: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf110.iii.XLIX.html> дана: 29.11.2018. године.

Тумачење *Књиге пророка Јоне* у егзегетском раду Теодора Мопсуестијског и Светог Кирила Александријског

Приликом тумачења *Књиге пророка Јоне*, Кирило Александријски покушава да на примерима типолошки повеже *Стари и Нови завет*. Мојсија види као архетипа Христа, док је Јона сенка Христова.⁶² Као и Христос, Јона је послат да проповеда одређеном народу, али за разлику од Христа био је непослушан Богу и успротивио му се.⁶³ За разлику од њега, Теодор Мопсуестијски наводи да је Јона пример Божијег промисла о изабраном народу и откривења које им је даровано, као што је и Христос дошао на земљу и спасао људе од греха.⁶⁴

И лађари уплашивши се призиваху сваки својега бога, и бацаху што бјеше у лађи у море да би била лакша, а Јона бјеше сишао на дно лађи, и легав спавахше тврдо (Јона 1,5).

Наведени цитат, Теодор дословно тумачи а Кирилово тумачење заснива се на претпоставци да свети човек никада не би заспао док су сви око њега у невољи, али да се уклонио од људи незнабожаца.⁶⁵

А он им рече: Јеврејин сам, и бојим се Господа Бога небескога, који је створио море и суху земљу (Јона 1,9).

Теодор ово место тумачи као Јонину одлучност да призна да је слуга Божији и да се због њега дешава невоља у којој су се нашли.⁶⁶ Кирило наводи да су морнари чим је Јона споменуо да је слуга Божији, одмах поверовали у истинитост његовог Бога.⁶⁷ У наставку овог поглавља, Теодор описује детаље које налази у спису тумачећи их буквално, док Кирило наводи да су се морнари бојали убиства као великог греха и да га нису желели починити.⁶⁸

Али Господ заповједи, те велика риба прогута Јону; и Јона би у трбуху рибљем три дана и три ноћи (Јона 2,1).

Теодор приликом тумачења овог цитата говори о сигурности коју је Господ даровао свом слуги да би се сачувао неповређен и да би се окренуо молитви.⁶⁹ Кирило описује олујно стање као стање људског живота са свакодневним проблемима и бригаама, а Исусово деловање у свету и Његову жртву, као што је учињено са Јоном, као залог нашег будућег живота.⁷⁰ Стихови који следе (Јона 2, 3–10) говоре нам о Јониној беспомоћности и молитви коју упућује Богу. Кирило⁷¹ ова места тумачи као гробницу пакла, јер се налази у морској дубини у рибљем трбуху (стих 2 и 4). Речи *одбачен сам испред очију Твојих* (Јона 2,5), тумачи као најтеже могуће психичко стање човека,⁷² док шести стих говори о мукама у којима се налази—*оптекоше ме воде до душе*.⁷³

⁶² S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. (1864). *Commentarius in Jonam prophetam*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 71, Paris, 597–602. Види и: St. Cyril of Alexandria. (2008). *The Fathers of the Church, Commentary on the Twelve Prophet*, Vol. 2, Translated by Robert C. Hill, The Catholic University of America Press, 149.

⁶³ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 150.

⁶⁴ Theodori Mopsuesteni. (1864). *Commentarius in XII prophetas minores, Commentarius in Jonam Prophetam*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 66, Paris, 317–348. Види и: Theodore of Mopsuestia. *Ibidem*, 186.

⁶⁵ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 607.

⁶⁶ Theodori Mopsuesteni, *Ibidem*, 334.

⁶⁷ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 610.

⁶⁸ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 611.

⁶⁹ Theodori Mopsuesteni. *Ibidem*, 335.

⁷⁰ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 615.

⁷¹ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 163.

⁷² S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 619.

⁷³ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 622.

Присталица антиохијског приступа, Теодор Мопсуестијски ове стихове тумачи на следећи начин: метафоре *оптекоше ме воде до душе, бездана ме опколи*, односе се на човека кога снег затрпа у планини и нема начина да побегне.⁷⁴ Приликом тумачења трећег поглавља *Књиге о Јони*, код Кирила Александријског наилазимо на упечатљив садржај који повезује са текстом *Јеванђеља*. Јонино тродневно проповедање у граду Ниневији доводи се у везу са периодом боравка Исуса на земљи.⁷⁵ За разлику од Ниневљана који су поверовали у пророчку реч, Јевреји нису то учинили и убили су Христа. Позив на покајање, пост и молитву, који се спомињу у петом стиху, Кирило повезује са *Јеванђељем по Матеју* (12, 40–41), наводи да су се Ниневљани покајали, али да то нису учинили и Јевреји. Мопсуестијски тродневно проповед објашњава речима да град није био толико велики, али да је морао да иде полако и без журбе, како би се реч Божија што боље утврдила.⁷⁶

Четврто поглавље говори о срдитости пророка и поновном повратку.

И Јона изиде из града, и сједи с истока граду, и начини ондје колибу, и сјеђаше под њом у хладу да види што ће бити од града (Јона 4,5).

Наведени цитат Теодор тумачи као Јонино напуштање града и очекивање будућих догађаја.⁷⁷ За разлику од њега, исти цитат Кирило тумачи другачије, Јона због неуспелости проповеди одлази из њега и жели да се Ниневљани казне.⁷⁸

А Господ му рече: теби је жао тикве, око које се нијеси трудио, и које нијеси одгајио, него једну ноћ узросте а другу ноћ пропаде (Јона 4,10).

Кроз метафору тикве која расте, Јони се приказује драгоценост живота. Кирило тумачи ово место и шаље поруку да хришћани не треба да расуђују о Божанској доброту на начин на који Јона расуђује, већ да принесу захвалност за учињено дело.⁷⁹ Теодор ове речи објашњава кроз многобројност становништва које живи у том граду и жеље да их Бог изведе на прави пут и спасе.⁸⁰

На основу цитата из четири поглавља *Књиге о Јони*, можемо уочити различите приступе које су имале два егзегетске школе. Тумачи често нису имали меру у коришћењу једног од ова два метода, што је доводило до претеране употребе било буквално–историјског, било алегоријског приступа.

Поређење егзегетског рада Антиохијске и Александријске школе кроз причу о Сару и Агари (Гал 4, 22–31)

Јер је написано да Авраам два сина имаде, једнога од робинје а једнога од слободне. Али онај од робинје, по тијелу се роди: а овај од слободне, по обећању. А то је речено са другим значењем: јер су оне два завјета, један од горе Синаја, који рађа за робовање, а то је Агара. Јер Агара је гора Синај у Арабији, и одговара садашњем Јерусалиму, а он робује са дјецом својом; А горњи Јерусалим слободан је, и мати је свима нама. Јер је написано: Развесели се, нероткињо која не рађаш, кликни и узвикни, ти која немаш муке порођаја; јер остављена има много више дјеце него она која има мужа. А ми смо, браћо, по Исаку дјеца обећања. Но као што тада онај

⁷⁴ Theodori Mopsuesteni. *Ibidem*, 336–338.

⁷⁵ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 623–631.

⁷⁶ Theodori Mopsuesteni. *Ibidem*, 339–342.

⁷⁷ Theodori Mopsuesteni. *Ibidem*, 343.

⁷⁸ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 631.

⁷⁹ S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. *Ibidem*, 638.

⁸⁰ Theodori Mopsuesteni. *Ibidem*, 343.

по тијелу рођени гођаше рођеног по духу, тако и сада. Али шта Писмо говори? Истјерај робљу и сина њезина; јер син робљин неће наслиједити са сином слободне. Тако, браћо, нисмо дјеца робље него слободне (Гал 4, 22–31)

Диодор из Тарса (умро 390. г.), представник Антиохијске школе, наводи да апостол незнабожаца, како су називали Светог апостола Павла, никада није мењао историјски смисао текста приликом писања и тумачења. Диодор тврди да Павле ово место истиче како би значење текста пронашло своје упориште у историјским околностима које су природно везане за његово тумачење. Он спомиње да постоје личности (PG 33, 1546-1561)⁸¹ које уводећи алегорију, уносе новину у тумачење *Светих списа* и на тај начин негативно утичу на историјски смисао текста. Ове личности су супротност апостоловом изражавању и покушавају да дају другачији смисао појмовима из *Светог писма*.

Поред параболе о Сари и Агари Диодор на сличан начин тумачи и причу о Каину и Авељу. За александријску школу Каин и Авељ симболисали су синагогу и цркву. Каинова жртва коју приноси Богу одбачена је попут жртве коју Јевреји приносе у синагогама. Насупрот томе, жртва коју је принео Авељ прихваћена је попут жртава које приноси црква.

Ориген спомиње апостола Павла као репрезента алегоријског стила, позивајући се често на дванаест места из његових посланица.⁸² У делу *Против Целса*, тумачећи причу о Сари и Агари, Ориген наводи да је Агара гора Синај, док је Сара црква чији смо сви синови.⁸³ Слично тумачење проналазимо и у књизи *De Principiis*, у којој нам Ориген наводи о различитости схватања приликом тумачења списа.⁸⁴ Као одговор на овакав став Оригена, мишљење износи и Теодор Мопсуестијски у свом делу *Коментари на мале Павлове посланице*.⁸⁵ Он наводи да је Агара садашњи Јерусалим (мисли се на Павлов период) чија су деца и даље заслепљена и ограничена законом,⁸⁶ док је Сара–Црква Христова–Вишњи Јерусалим, место коме сви тежимо и где се налази наша постојбина.⁸⁷ Веома је битно споменути Теодорово мишљење да Павле на овом месту износи само компарацију (не и алегорију) како би нам јасније указао на разлике које постоје између деце која су ослобођена старозаветног закона и деце која нису.⁸⁸ Тумачење параболе о Сари и Агари доводи нас до закључка да су оне симболи за *Стари* и *Нови завет*. Агара и њено потомства одбачени су од Бога и нису постали део изабраног народа, као што је и јеврејски народ остао роб закона и страха, јер је осуђујући Исуса одбацио и самог Бога. Дете љубави Авраамове (Исак) постао је један од отаца изабраног народа у коме ће се родити

⁸¹ Diodore of Tarsus. (2005). *Ibidem*, 4. Види и: Cyrilli. (1886). *Diodurus Tarsensis*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Grece, Vol. 33, Paris, 1546-1561.

⁸² Porter, S. & Stanley, C. (2008). *As It Is Written: Studying Paul's Use of a Scripture*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 71.

⁸³ Origen. (1857). *Libres Contra Celsus, Liber quartus*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Greaca Vol. 11, Paris, 1098-1099. Види и: Origen. *Contra Celsus*, Book IV, Chapter 43–44. Преузето са: <http://www.earlychristianwritings.com/text/origen164.html> дана: 29.11.2018. године.

⁸⁴ Origen. (1857). *De Principiis, Liber Quartus*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Greaca Vol. 11, Paris, 351–354. Види и: Origen. *De Principiis*, Book IV, Chapter 6. Преузето са: <http://www.earlychristianwritings.com/text/origen125.html> дана: 29.11.2018. године.

⁸⁵ Theodori Mopsuesteni. (1864). *In acta Apostolorum Commentarii Fragmentum, Epistolam ad Galatas*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Greaca Vol. 66, Paris, 907–910. Види и: Theodore of Mopsuestia. (2010). *Commentary on the Minor Pauline Epistles*, translated by Rowan A. Greer, Atlanta: Society of Biblical Literature, 101.

⁸⁶ Theodore of Mopsuestia. *Ibidem*, 123.

⁸⁷ Theodore of Mopsuestia. *Ibidem*, 127.

⁸⁸ Theodore of Mopsuestia. *Ibidem*, 115. Под термином деца, треба разумети све оне који припадају новозаветној цркви, односно, старозаветној синагоги.

Месија. Сара, као невеста Авраамова, пореди се са црквом која је невеста Божја и која проналази уточиште у Логосу.

Кападокијски стил тумачења

Појавом светих отаца Кападокијаца (Свети Василије Велики, Свети Григорије Богослов и Свети Григорије Ниски—4. век), започиње златни период тумачења *Светог писма*. За основу свог тумачење узимају еклисиологију—науку о цркви,⁸⁹ која подржава јавно тумачење *Светог писма* које се одвија у духу црквеног сазнања.

Дело које на најбољи начин илуструје методе тумачења Василија Великог јесте *Шестоднев*—тумачење првих шест дана настанка света. Свети Василије говори да *када Бог заповеда да изникне трава, онда је то трава и ништа више. Ја примам све ствари како су речене, јер се ја не стидим Јеванђеља*.⁹⁰ Стварање света за шест дана треба разумети као шест временских периода у којима Бог ствара свет и не морамо их поистоветити са даном од двадесет и четири часа. Шест дана је, заправо, метафора трајања која је дата људима због немогућности спознања и сазнања Божије космогоније. Свети Григорије Ниски у својим писмима дословно тумачи шестоднев,⁹¹ али у спису о Мојсијевом животу (*Књига Изласка—2. књига Мојсијева*) примењује алегорију. Анкирски монах Нил (до 430. године) протумачио је *Свето писмо* у епистоларној форми кроз две хиљаде дванаест писама. Кроз своје тумачење осуђује следбенике алегоријског метода јер су одлазили у крајност повезујући сваки детаљ из *Старог завета* са Христом. Истовремено одбацује и антиохијски метод тумачења јер су негирали месијанска пророчанства и праслике⁹² који су присутни у одређеним деловима књига који говоре о периоду пре Христа.

Егзегетски метод Светог Григорија Богослова (329–390) синтеза је александријског и антиохијског начина тумачења. Полазна тачка његове егзегезе јесте тежња да одговоре на постављена питања из *Светог писма* проналази у њему самом, а не *начелима голог ума човечијег. Наш ум себе не може јасно видети, него једино путем удубљивања у Писма. Светлост која се у њима огледа даје нам могућност да свако од нас види самога себе. У Писмима је сакривена истина о човеку и о Богу, али је и она са оне стране Светог писма, јер је дубља од њега. Тајна Божјег откривења врши се постепено у виду три земљотреса. Први земљотрес је Стари завет преко кога Бог ослобађа људе од идолослужења и приводи богослужењу и богопознању. Други земљотрес већ има назнаке у Старом завету где се открива Бог Отац и указује на Бога Сина, чије рађање у човековом телу симболише други земљотрес и, истовремено, открива Духа Светога. Трећи земљотрес ће бити други Христов долазак, када ће се све тајне открити*.⁹³ За светог Григорија схватање божанских истина незамисливо је без очишћења срца и ума, а по мери очишћења уму се открива чиста светлост божанских писама.

Свети Јефрем Сиријац (до 373. године) определио се за дословни смисао тумачења не занемарујући типолошки. Сматрао је да у *Старом завету* постоји тек неколико месијанских

⁸⁹ Јевтић, А. *Ibidem*, 110.

⁹⁰ J. P. N. Basilii. (1857). *Hexameron*, приредио: Jacques-Paul Migne, *Patrologia Graece*, Vol. 29, Paris, 80.

⁹¹ Шестоднев означава стварање света за шест дана које је описано на почетку Библије, а не на *Шестоднев* Светог Василија Великог.

⁹² Месијанска места су места која говоре о рођењу Месије и Његовом доласку на земљу.

⁹³ Радовић, А. *Ibidem*, 36.

места. Захваљујући познавању библијске географије, археологије и језика, његова тумачења обилују филолошким и историјским подацима.

Дословни и алегоријски метод постављају темеље правилног тумачења *Светог писма*. Свети Јован Златоусти један је од најбољих тумача *Светог писма* и ученик је Антиохијске богословске школе. Због начина тумачења, оци цркве га убрајају и међу Кападокијске оце. Тумачио је *Библију* кроз проповеди (познато је да је сачувано око шестсто педесет). Поред тога што је био присталица антиохијског метода неретко се користио и алегоријом, а успео је и да повеже ова два, наизглед, супротстављена метода.

Однос Кападокијаца према Светим списима најбоље је представљен речима Светог Василија Великог (330–379): *У Светом писму нема ничега да је случајно речено, чак ни једна реч.*⁹⁴ Полазећи од истине о неприступној, неизрецивој и непојмивој Божанској суштини, Кападокијци заснивају могућност богопознања и уопште своју егзегезу на присутности у свету Божјих сила и енергија које се откривају непосредно кроз општење са Богом, што има за циљ задобијање божанске светлости као сржи и садржаја хришћанског живота.

Оци Западне цркве

Када је реч о библијским студијама у периоду светих Кападокијаца, Западна црква и оци доста заостају за источном. Главни разлог био је непознавање грчког језика. Један од познатијих тумача тог периода био је Иполит Римски (до 231. године), који је заступао дословни смисао користећи и умерену алегорију.

Слично учење заступао је и Свети Амвросије Милански (до 397. године) који иако је признавао дословни смисао, тражио је и пренесено значење одређених текстова. Велику пажњу посвећивао је симболици. Једно од занимљивијих тумачења овог светог оца налазимо у проповеди на Васкрс, у којој говори да је пасхално јагње које су Јевреји приносили у *Старом завету* праслика Христовога, а да Мојсијева наредба о једењу тог јагњета за нас има духовни значај. Једући *Пасхално Јагње*, хришћани се причешћују Телом Христовим и постају једно са њим. Оно се *пече на ватри* и означава самог Духа Светога који силази на човека и обоготворава га.

Блажени Јероним определио се за пут између историје и алегорије. Блажени Августин бавио се првенствено објашњавањем догматских места у *Светом писму*. Августин истиче да се тајне свете књиге могу спознати и открити помоћу седам различитих метода (*De doctrina christiana*, 3. 42–56).⁹⁵ Аурелије Касиодор се према дотадашњим коментарима *Светог писма* односио критички. Један од његових најсликовитијих коментара односи се на Оригенова дела за које каже да су богата садржином. *Треба их читати са великом обазривошћу, јер се у њима, поред слатког и укусног сока, налази и доста отрова. Ко их пажљиво и обзриво не чита, може да му се догоди да у себе усиса отровну науку заједно са здравом.*⁹⁶

⁹⁴ Радовић, А. *Ibidem*, 37.

⁹⁵ S. Aurelii Augustine. (1865). *De doctrina christiana*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Latina Vol. 34, Paris, 65.

⁹⁶ Јевтић, А. *Ibidem*, 111.

Развој метода у периоду средњег века

Поред двеју споменутих метода коришћене су још типолошка и анагогичка метода.⁹⁷ Ове четири методе у средњем веку биле су познате под називом *учење о четвороструком смислу* и представљале су својеврсни одјек Оригенове ерминевтике. Претпоставка која се везивала за учењу о четвороструком смислу јесте та да у *Библији* сви појмови имају продубљено значење. Циљ оваквог интерпретационог поступка био је да што обухватније повеже значење *Писма* са свакодневним животом.⁹⁸

Како бисмо приближили технике ових метода, навешћемо пример који наводи Кевин Ванхузер. Наиме, буквално тумачење (прво значење текста, дословно схватање) термина Јерусалим јесте да је то град у коме живи изабрани народ; алегоријски метод (хришћански алегоризам се темељи на историјској стварности која крије духовни смисао) тумачења јесте да је он Црква Христова; морални или типолошки смисао (назива се још и антрополошки или егзистенцијални и у њему се живот Христа и цркве примењује на живот хришћана) односи се на испуњење закона; а анагошки или есхатолошки метод (развија свест о будућим догађајима и води ка Есхатону—будућем царству Божијем) да је Јерусалим небески град.⁹⁹ Исто тумачење проналазимо и код светог Јована Касијана у делу *Преглед духовне борбе* (Conl. 14,8).¹⁰⁰

Развој метода у периоду од позног средњег века до новијег доба, умногоме зависи од развоја ерминевтичких начела и развијања ерминевтике као засебне библијске науке. Литерарни (дословни) и алегоријски метод, који су у почетку били најзаступљенији и широко прихваћени, повлаче се пред појавом нових, савремених метода у библијским наукама.

Доба схоластике

Почетком 12. века на Западу започиње се са научним проучавањем *Светог писма*. Захваљујући Аристотеловој дијалектици и утицају јеврејске филозофије, ствара се садржајнији теолошки речник, развија се научна радозналост, критично мишљење и нестаје неповерење у науку. У овом периоду почиње оснивања првих универзитета, што доводи до развоја теолошких научних дисциплина. Доступност Аристотелових дела из области физике и метафизике, подстакло је интересовање за природне науке на Западу, али је веома утицало и на теологију.¹⁰¹

Иако је схоластика имала доста позитивних резултата, једна од мањкавости тог периода везује се за тумачење *Библије*. Уместо читања, разматрања и молитве (контемплације), тумачи се одвајају од размишљања светих отаца. Схоластика уводи паралелна места, што је од изузетног значаја за изучавање *Библије*, па самим тим и егзегеза достиже својеврсни врхунац. Међутим, напушта се молитвено проучавање унутар црквене заједнице, а вера се претвара у религијску филозофију. Најпознатији писци тумачења били су Хуго од светог Виктора, Пјер

⁹⁷ Анагошки смисао у ерминевтици се односи на коначне ствари хришћанске наде, и стога има есхатолошки карактер у својој основи. Текст, читан из есхатолошке перспективе, упућује на коначни темељ људског постојања и историје, односно, стварности која ће бити остварена у будућности.

⁹⁸ Шнеле, У. *Ibidem*, 189.

⁹⁹ Vanhoozer, К. *Ibidem*, 827.

¹⁰⁰ Joannis Cassiani. (1846). *Collationum XXIV Collectio In Tres Partes Divisa*, приредио: Jacques-Paul Migne, *Patrologia Latina* Vol. 49, Paris, 962–965. Види и: Касијан, Ј. (2000). *Добротољубље II том, Преглед духовне борбе*, Манастир Хиландар, 31.

¹⁰¹ Макманерс, Ц. *Ibidem*, 286.

Абелар, Тома Аквински, Дунс Скот, Бонавентура и други. Теологија Томе Аквинског била је традиционалистичка, али и поред тога тврдио је да поред Божије натприродне милости, постоји и њен природни аспект који се може проучавати разумом.¹⁰² Аквински није имао потребно знање библијских језика и историје, а потребно је истаћи то да је за успешног тумача и преводиоца *Библије*, било неопходно познавање изворних језика на којима су сачувани оригинални записи *Светог писма*. Због тога и не чуди чињеница да су више поштовани преводи *Библије* са оригиналног језика, него са већ постојећег превода. Схоластика је извршила велики утицај на римокатолички Запад и на развој егзегезе код представника ове црквене организације. Методе тумачења којима су се управљали, били су више схематизовани и руководили су се одређеним мерилима, који су се нашли у дисконтинуитету са црквеним оцима Истока. У другој половини 20. века, може се приметити напуштање вишевековне традиције римокатоличких теолога и повратак оцима из *златног периода* хришћанства, односно, периода 4–5. века.

Ерминевтички правци данас

Ерминевтика као наука јавља се у 18. веку. Њеним оснивачем сматра се Фридрих Даниел Ернст Шлајермахер. Читава ерминевтика почива на три основе: аутор, рецепијенти, текст. Кључна питања су *ко, коме, шта и како говори, пише и саопштава*. У ерминевтици постоје три приступа библијском тексту: дијахрони, синхрони, комбинација прва два. Због таквог приступа библијском тексту, гледано из угла савременог истраживача, настају два начела на којима се заснива ерминевтика. Основно начело је да текст постаје литерарно дело само онда када га читалац прихвати као део свог сопственог штива, тј. као нешто што он лично проживљава, а текст није текст и нема никакву тежину када није читан, тј. ако нема релацију са читаоцем и са заједницом.

Дијахрони приступ тексту посматра текст у ауторовом времену. Он се интересује за историјски контекст, користи историју, археологију и хронологију. У оквиру њега користи се историјско–критичка метода¹⁰³ која настоји да текст посматра у његовом изворном облику, тј. онако како се сматра да је настао од првобитног аутора. Дијахрони приступ бави се историјским развојем и условима у којима је текст настао. Неретко је сматран *метафором отвореног прозора*—уколико схватамо текст као прозор, онда је, посматрање кроз њега, могуће сагледати прошлост са свим друштвеним, културним и политичким околностима у којима је текст настао.

¹⁰² Макманерс, Ц. *Ibidem*, 286.

¹⁰³ Историјско–критичка или историјско–филолошка метода је данас основа сваке библијске методологије. Она обухвата низ појединих научних метода помоћу којих се превазилази историјска дистанца са текстом. Главне науке које користе ову методу су историја и филологија. Као што смо већ навели, да би се текст разумео, морамо схватити најпре потребе ране Цркве, тј. животног простора у у коме текстови настају. Она се састоји од следећих корака: 1) критика текста—циљ је да се дође до што изворнијег текста; 2) литерарна критика—испитује интеграцију појединачних текстова у једном одређеном литерарном контексту; 3) историја форми—истраживање животних околности рецепијента коме је текст упућен; 4) историја традиције—бави се процесом настанка одређеног текста, како у његовој усменој фази, тако и у фази настајања—писања; 5) историја редакције—истражује интертекстуалност међу писцима *Светог писма*; 6) историја појмова и мотива—бави се пореклом, историјом, значењем и применом појмова и мотива које срећемо у тексту; 7) религијско–историјско поређење—бави се културолошким контекстима у којима су настали новозаветни списи. Ипак, ова метода није наишла на позитиван одјек на простору црквеног живота на Западу. Методе које су истраживачи примењивали нису оставили места за откривењем Божјим. Сходно томе, ова метода није довољна сама по себи, већ је један део у процесу разумевања Библије. Она је експликација—објашњавање, али не и апликација—примена. Поповић, А. (2005). *Načela i metode za tumačenje Biblije*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 52–90.

Синхрони приступ тексту се описује као *метафора огледала*, тј. као текст у коме се ја огледам, видим поруку која је мени упућена. Фокус није на првобитном смислу текста.¹⁰⁴ Методе синхроног приступа су: језичко–синтаксична анализа (постоји сличност са историјско–критичком методом, али акценат ставља на разумевање текста у форми у којој је данас пред нама) и семантичка анализа у којој наилазимо на анализу појмова (у којој се препознају разни коришћени појмови) и наративну анализу (која истражује теолошку поруку коју текст шаље)¹⁰⁵. Циљ оба наведена приступа јесте објашњење текста. Актуелизација представља осавремењивање библијске поруке у времену живљења и тежњу да се текст поново протумачи у садашњем времену, док се историјско – критичка метода бави првобитним смислом текста.

Код отаца ране цркве можемо приметити одређене сличности. Оци ране цркве су боравећи са заједницом верних, тумачили текстове тако што су их приближавали сабраном народу. Бавили су се конкретним значењем текста за заједницу и за текући проблем. Држали су се основних принципа приликом тумачења текста: сви појединачни списи и места су подређена целини; свако место се може протумачити неким другим библијским местом; тумач мора поседовати дар Светог Духа да би разумео написане књиге; већи део *Библије* има поред буквалног и пренесени смисао текста и свако тумачење које не прихвата Господа Исуса Христа за Богочовека не може бити исправно. Текст *Библије* је јединствен и има за циљ да искаже Божији план спасења. Што се тиче савремених схватања у православној цркви, свети оци су незамењиви ауторитети. Васељенски сабори саветују коришћење литературе чији су аутори истакнути оци цркве.¹⁰⁶ Православни хришћани, држећи се канона и предања цркве, баве се егзегезом и савременом читаоцу нуде објашњење текста *Библије*. Оци православне цркве, приликом тумачења текста, истовремено објашњавају сам историјски догађај упознајући читаоца са околностима у датом моменту. Уколико постоји порука текста она се тумачи и повезује са садашњим догађајима из свакодневног живота. Савремене проблеме у животу верника покушавају да реше тако што подстичу читаоца на реализацију библијског текста. Имајући Сина Божијег као личност која је превазишла сва страдања саживљују се са њим и постају једно. Испуњавање Божјег позива *Будите савршени као што је савршен Отац ваш небески*, за православног читаоца *Библије* је смисао постојања. Тежња ка савршенству је непрестано усавршавање, што има за циљ живот у вечности.

На Западу (мисли се на протестантску заједницу) појавило се много истраживача *Библије* који одбацују предање цркве и улогу *Библије* у животу верника. Не обазирјући се на богонадахнутост текста и тумача Духом Светим, направљен је дисконтинуитет са учењем православне цркве. Шлајермахер (1768–1834) сматра да постоје два начина разумевања текста: граматички и психолошки. Писца из прошлости и тумача из садашњости повезује заједничка

¹⁰⁴ За синхрони приступ тексту карактеристична је нова литерарна критика. Она је збир различитих метода. Први корак у овој критици је анализа контекста одређеног текста са целокупном грађом текста. Други корак је језичко–синтаксична анализа, односно, истраживање врсте и форме речи и њихову повезаност. Трећи корак је семантичка анализа–анализа појмова и мотива на које наилазимо у једном тексту. Четврти корак је прагматична анализа–бави се начином комуникације аутора са реципијентима. Пети корак су књижевне врсте–мора се знати којој књижевној врсти библијски текст припада. Шести корак је констатација кохеренције који нам говори о досадашњим вредновањима и резултатима анализа. Оно што се замера овој методи је неисторичност, тј. игнорисање историчности текстова. Роровић, А. *Ibidem*, 114.

¹⁰⁵ Наративна анализа истражује ток радње и носиоце радње. Ради се о питању како и на који начин се врши радња. Обрађују се језичке радње и хронолошки редослед догађаја. Она покушава да успостави један живи и динамични однос између текста и читаоца. Читалац се позива да отпутује у свет текста и да га осети из непосредне близине. Недостатак ове методе је што се може у потпуности применити само на наративне делове. Овакав приступ новозаветним текстовима, веома је близак предању православне цркве, која је је увек приликом тумачења текстова откривала живу присутност Божију у историји. Роровић, А. *Ibidem*, 116.

¹⁰⁶ Фидас, В. (2001). *Канонско право–богословска перспектива*, Београд, 17–25.

психологија посредована кроз језик. Заједничка психологија писца и читаоца услов је за разумевање језичких исказа.

Херман Гункел (1862–1932), старозаветни истраживач, везује се за настанак *Sitz im Leben* (животни контекст) под чијим појмом подразумевамо улогу књижевног дела у животу неке заједнице. Истраживање текстова о утицају и значају на одређену заједницу један је од основних предуслова за разумевање текста. Како бисмо разумели текст, по Гункеловом приступу, најпре је потребно одредити ко говори, ко су слушаоци, како можемо описати комуникациону ситуацију и шта је циљ комуникације.

Мартин Хајдегер (1889–1976) уводи појам херменеутичког круга који подразумева став да читалац поседује предразумевање текста са којим се сусреће и да приликом суочавања са њим читалац није *tabula rasa*. Предупознавање стиче се искуством, животом и природним развојем личности.

Ханс Георг Гадамер (1900–2002) у делу *Истина и метода* износи тезу да се до истине не долази методом. Сматра да сваки човек са собом носи прошлост и одређене предрасуде којих се не може ослободити, па стога и не може правилно приступити тексту. Процес тумачења по Гадамеру јесте непрестани дијалог између текста и читаоца, односно, прошлости и садашњости. Рехабилитује предање и сматра да је оно конститутивни део разумевања библијског текста. За разлику од Хајдегера, уводи појам херменеутичке спирале, која је у односу на херменеутички круг отворена. Поставља питања шта је смисао једног текста, колико је важан аутор текста приликом излагања његовог смисла текста и да ли је могуће објективно разумевање текста?

Пол Рикер (1913–2005) био је истраживач библијског текста и користио је синхрони приступ. Интересовала га је лингвистичка и литерарна структура текста, па га је зато посматрао као објекат анализе, а потом је, саживљавајући се са њим, усвајао његову поруку. Саживљавање са текстом одвија се на егзистенцијалном нивоу—препуштање самом тексту који мења читаоца и његов живот уопште.

Рудолф Бултман (1884–1976) сматрао је да разумевање текста није могуће уколико се у њега не уносе сопствене претпоставке. У свакој интерпретацији читалац је тај који преноси мисао писца, а циљ интерпретације јесте реконструкција решења аутора на задати проблем. У овом поступку, мора се обратити пажња и на историјске околности. Дисконтинуитет са православним предањем налази се у томе што је Бултман тумачио хришћанску поруку кроз оптику Хајдегеровог егзистенцијализма, па је самим тим подредио јеванђеоске речи људској филозофији. Такође, уклања трансцеденталну димензију из хришћанске поруке уз помоћ претеране демитологизације и одваја историјског Исуса од вере у васкрелог Христа.¹⁰⁷

* * *

Неки од релевантних и доступних приручника са тематиком методологије проучавања библијске ерминевтике која су нама доступна:

Бети, Е. (1988). *Херменеутика као општа метода духовних наука*, Нови Сад: Књижевна заједница;

Грабнер–Хајдер, А. (1997). *Практични библијски лексикон*, Загреб: Кршћанска садашњост;

Дрејн, Џ. (2003). *Увођење у Нови завјет*, Београд: Клио;

Драгутиновић, П. (2009). *Има ли смисла трагати за првобитним смислом?—Теолошки значај повијесно–критичке методе*, Саборност: Теолошки годишњак (1–17);

Каравидопулос, Ј. (2001). *Откривење и богонадахнутост Писма–тумачење Новог Завета у православној Цркви*, Богословље 1–2 (183–193), Београд: Православни Богословски факултет;

Кубат, Р. & Драгутиновић, П. (2018). *Лексикон библијске егзегезе*, Београд: Службени гласник;

Поповић, А. (2005). *Начела и методе за тумачење Библије*, Загреб: Кршћанска садашњост;

¹⁰⁷ Popović, A. *Ibidem*, 225.

Сединг, Т. (2001). *Више од књиге—разумети Библију*, Загреб: Кршћанска садашњост;
Томић, Ц. (1986). *Библијска херменеутика—приступ Библији*, Загреб: Кршћанска садашњост;
Харингтон, В. (1983). *Увод у Нови завјет*, Загреб: Кршћанска садашњост;
Шнеле, У. (2007). *Увод у новозаветну егзегезу*, Београд: Православни Богословски факултет.

Уместо закључка

Егзегетски рад настао под окриљем Александријске и Антиохијске школе од изузетне је важности за изучавање библијске ерминевтике. Уместо класичне филозофије којом су се бавили у Античком свету, тумачи су поставили *Библију* у центар изучавања. У Античком периоду образовање се састојало од проучавања класичног текста. Ученик је прво научен да чита, а потом би са реторичарем учио да пише говоре. Након тога би само одабрани ученици имали част да са филозофом—учитељем разговарају о разним учењима и углавном би прихватили смисао којим се он руководио.¹⁰⁸

У моменту када је утицај *Светог писма* оснажен, не само у животу хришћана, већ и припадника других религија, јавља се потреба да се проучава и у школама. Захваљујући постојећим принципима којима су се водиле егзегете старог света, хришћанским учитељима био је умногоме олакшан посао. Јанг у свом делу *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, цитира латинског учитеља реторике Квинтилијана као једног од најзначајнијих извора античког света који нам указује на потребе тумачења текста.¹⁰⁹ Квинтилијан у свом чувеном делу *Institutio oratoria*, наводи да је за младог ученика од великог значаја да се прво научи писању и правилном говору, а посебно да се научи добром и тачном читању пре тумачења текста.¹¹⁰ Битно је посветити пажњу изучавању језика и етимологије, што нас доводи до основе за историјско—буквални принцип тумачења. Са друге стране, ништа мањи утицај није оставила ни алегорија која је трагала за дубљим смислом текста. Ове две, на први поглед, дијаметрално супротне школе, временом су превазиђене, а тумачи текстова су увидели њихове недостатке и недовољности. Искључивање једне од ове две методе узроковало је да се не дође до саме суштине текста, што су каснији учитељи и оци цркве приметили. Најбоље примере тумачења налазимо у методама рада Кападокијских отаца, којима можемо слободно придодати и светог Јована Златоустог, тумача који је произишао из Антиохијске богословске школе. О његовом раду сведочи велики број сачуваних коментара на различите књиге *Светог писма*, а свакако, доказ је и то што се његова тумачења и данас користе.

¹⁰⁸ Vanhoozer, K. *Ibidem*, 1036.

¹⁰⁹ Young, F. M. *Ibidem*, 77.

¹¹⁰ Quintilian. (1996). *Institutio oratoria*, English Translation by H. E. Butler, Cambridge: Harvard University Press, 1–4.

II ДЕО

Методологија проучавања и методички приступи у анализи *Светог писма Новог завета* у настави

Увод

Целина која следи бавиће се књижевнонаучном и наставном методологијом погодном за анализу *Новог завета* у настави српског језика. Како бисмо што детаљније протумачили новозаветне мотиве који нису посебно истакнути у методичкој апаратури у читанкама, неопходно је користити одговарајуће наставне принципе и наставне методе који су блиско везани за обраду текста. Поред тога што ћемо примењивати наставне методе (текстовна, индуктивна, аналитичко-синтетичка метода...), посветићемо пажњу и наставним принципима. Морално, естетско и интелектуално васпитање основе су принципа васпитности, а у наставку ћемо приказати на који начин *Нови завет* даје смернице за васпитавање ученика, које моралне поруке им шаље, на који начин их позива да размишљају и која је естетска вредност библијских мотива које ће касније применити у свом животу. Поред свега наведеног, анализираћемо методичку апаратуру у читанци издавачке куће *Klett* везану за наставне јединице са новозаветним мотивима. У овом поглављу биће речи само о делима која припадају књижевности старог века, док ће дела средњовековне књижевности која се налазе у плану и програму учења бити обрађивана у оквиру жанрова којима припадају, у наредном поглављу. Одломак из романа савремене књижевности *Чудо у Јабнелу (Време чуда)* на најбољи начин приказује новозаветне мотиве изврнуте на наличје. Стога је његово тумачење придружено наставним јединицама које се баве овом тематиком.

Образовна улога новозаветних места не огледа се само у томе што се ученици упознају са целином и појединим деловима *Новог завета*, већ и са његовим утицајем на књижевност: функцијом цитата, алузија, поређења са новозаветним личностима, метафорама и симболима библијског порекла. Приближава им се и појам житија и његове жанровске одлике. Васпитни циљеви могу се остварити уочавањем врлина јунака житија и моралних порука дела. Приликом сусрета са делима истог жанра ученици ће бити у стању да препознају и уоче новозаветна места и њихов значај, чиме ће бити испуњени и функционални циљеви наставе.

Свето писмо Новог завета у програму наставе и учења

Програм наставе и учења предмета Српски језик и књижевност за средње школе, доноси одређене одломке и приче које проналазимо у *Светом писму*. Готово све библијске параболе формулисане су као наставне јединице и налазе се у програму наставе и учења за први разред средње школе. У зависности од школа и појединачних наставних планова, обрађују се у различито време и на различит начин. У програму наставе и учења за филолошке гимназије, наилазимо на следеће наставне јединице са мотивима из *Светог писма Старог завета*:

- Увод у Библију—значај и структура дела;

- *Петокњижје Мојсијево, Књига постања: Стварање света и човека, човек у рају, првородни грех и прогонство, Каин и Авел, Вавилонска кула;*
- Поучне књиге: *Књига о Јову;*
- Поучне књиге: *Књига проповедникова, Старозаветна лирика: Псалми Давидови (50. псалам);*
- *Песма над песама*—дословно и алегоријско значење.

Наставне јединице везане за *Свето писмо Новог завета*, у програму наставе и учења за филолошке гимназије:

- *Стари завет (синтеза), Нови завет (структура: одлике жанра, јеванђеља и јеванђелисти, Четворојеванђеље, синоптичка јеванђеља, канонска и апокрифна, Дела апостолска и Посланице);*
- *Јеванђеље по Матеју*, сижејна окосница текста у целини и анализа *Беседе на гори*;
- *Страдање и васкрсење Христово, Јеванђеље по Матеју.*

Једна од наставних јединица бави се проучавањем духа епохе, представницима, поетичким одликама и доминантним књижевним врстама, док се биографски подаци, књижевни рад Светог Саве и његово дело *Житије Светог Симеона* налазе под наставном јединицом која носи назив: *Увод у живот и стваралаштво Светог Саве. Свети Сава, Житије Светог Симеона—анализа дела у контексту специфичних жанровских обележја*. Такође, треба споменути и следеће наставне јединице:

- Теодосијево *Житије Светог Саве*;
- Констатин Филозоф—*Житије деспота Стефана Лазаревића*;
- Јефимија *Похвала кнезу Лазару*;
- Деспот Стефан Лазаревић *Слово љубве* и
- Српска средњовековна поезија и служба Светом Симеону.

У програму наставе и учења Српског језика и књижевности за први разред гимназија општег смера, налазимо следеће лекције које су везане за проучавање Библије:

- Хебрејска књижевност. *Стари завет. Анализа одломка Легенда о потону*;
- Нови завет. Анализа *Беседе на гори*;
- Нови завет. Анализа *Страдања и васкрсења Христовог*;
- *Јеванђеље по Матеју, Беседа на гори и Страдање и васкрсење Христово*—један могући приступ.

Наставна јединица која се бави проучавањем живота и књижевног рада Светог Саве и његовог дела *Житије Светог Симеона* носи назив: *Свети Сава: Житије Светог Симеона (одломак). Књижевни рад Саве Немањића*. Наставне јединице које се налазе у програму наставе и учења за српски језик, а које припадају српској средњовековној књижевности и које треба споменути су:

- *Поетика средњовековне књижевности и њене књижевне врсте*;
- Теодосије, *Житије Светог Саве*;
- Јефимија, *Похвала кнезу Лазару*;
- Деспот Стефан Лазаревић, *Слово љубве*;
- *Житија деспота Стефана Лазаревића*.

Оно што треба напоменути, а у вези је са наставним програмом наставе и учења предмета Српски језик и књижевност, јесте његова евентуална допуна јеванђеоском причом *О блудном сину*. Ова прича налази се у *Јеванђељу по Луки* (15, 19–31) и једна је од најпотреснијих прича *Светог писма*. У њој се осликава љубав Бога Оца и човека кроз родитељски однос оца

према сину и приказује се савршена љубав Очева кроз праштање. Ученици у тренутку обраде ове наставне јединице имају отприлике шеснаест година, што је период адолесценције, јављања бунта према родитељима и околини, па би прича имала важну васпитну улогу у њиховом животу.

Методички приступ у примени *Светог писма Новог завета* у настави

Текстовна метода подразумева коришћење писане речи за остваривање образовних и васпитних циљева. Она ставља ученике у улоге читалаца и писаца и остварује се у своја два основна вида: читањем и писањем.¹¹¹ Текстовна метода неутуђива је од наставе књижевности и језика. Текст је лектира према којој се усмеравају истраживачки поступци и методичке поставке. Он је начин и средство за стицање знања о књижевним и језичким појавама (стручна литература која омогућава да се учи помоћу текстова). Истовремено је текст и предмет стварања у писменом и усменом изражавању, узор је и подстрек за развијање језичког и стилског умења.¹¹²

Индуктивна метода заснива се на веома сложеној мисаоној радњи којом се на основу запажања и схватања појединачних појмова и примерака формирају општији појмови и откривају правила и законитости. Индуктивно мишљење полази од појединачног и посебног, управо од довољног броја конкретних примера и води до сазнавања истина о општијој сачињености света. Како бисмо успешно проучили књижевноуметничко дело, неопходно је да упознамо чиниоце његове структуре и протумачимо уметничке исказе који су полазиште индуктивног закључивања. Да бисмо увидели карактерне особине књижевног лика анализираћемо његове поступке и речи, пишчеве коментаре и сведочење других ликова из дела.¹¹³

Анализа и синтеза су мисаоне радње које се међусобно прожимају и допуњују. Анализа је истраживачко растављање целине на њене делове са циљем да се открију њихови односи и функције. Синтеза је стваралачко спајање упознатих и проучених делова у одговарајућу целину са циљем да се о целини сазна што више. Ове мисаоне радње се прожимају и преклапају у средишту истраживачког поља и образују аналитичко–синтетичку методу.¹¹⁴ Свако књижевно дело је целовита структура сачињена од великог броја унутрашњих елемената–речи, искази, уметничке слике, мотиви, фабула, композиција, ликови, поруке, облици казивања и др. Аналитичко–синтетичка метода неопходна је за тумачење књижевног дела. Облик рада који се састоји од откривања важних творбених чинилаца уметничког текста називамо анализом књижевног дела. Ако се та радња успешно обавља показује да су се поједини елементи текста прилагодили један другоме, онда тој радњи и таквом наставном облику више не одговара једнострано назив анализа. Прикладнији термини су методички приступ, наставно тумачење, обрада и интерпретација, а најбољи проучавање књижевног дела.¹¹⁵

Како бисмо потпуно анализирали књижевно дело неопходна је примена методолошког плуралитета. С обзиром на вишезначност уметничких текстова и неисцрпност симболичких значења методолошки плурализам заснива се на примени више критичких и истраживачких

¹¹¹ Николић, М. (2009). *Методика наставе српског језика и књижевности*, пето допуњено издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 51.

¹¹² Николић, М. *Ibidem*, 52.

¹¹³ Николић, М. *Ibidem*, 78–79.

¹¹⁴ Николић, М. *Ibidem*, 83.

¹¹⁵ Николић, М. *Ibidem*, 87.

гlediшта чија се заступљеност и међусобни сараднички односи увек прилагођавају природи конкретног уметничког текста. Методолошки плурализам успешно се остварује примењивањем одређене методе онде где је сам уметнички текст позива. На овај начин успостављају се функционални приступ књижевном делу који је усклађен са његовим естетичким обележјима.¹¹⁶

Интертекстуалност као особина текста уочена је тек шездесетих година 20. века. Термин *intertextualité* у науку је увела Јулија Кристева указујући на то да се сваки текст може сматрати као *мозаик цитата*, односно да се књижевно дело може посматрати тако да је настало из дијалога који се води са традицијом.¹¹⁷ Ова метода полази од становишта да су сви текстови у вези са другим текстовима, тј. да је један књижевни текст систем *знакова културе*. Кристева истиче да постоје две равни текста: хоризонтална у којој се значење текста заснива на односу аутора и читаоца и вертикална, која представља однос датог текста са другим текстовима.¹¹⁸

Када се значење текста разуме кроз однос аутора и читаоца, долази се до значајне тезе о потреби преиспитивања и превазилажења ренесанских идеја о ауторству, ауторским правима, концептима који су постали значајни након што је половином петнаестог века Гутенберг патентирао штампарску пресу.¹¹⁹ За заговорнике интертекстуалности, текст је ствар цитатности, а не ауторства, јер сваки текст комуницира са претходним идејама и текстовима. Зато ниједан текст нема јединствено, фиксирано значење које му је одредио аутор, већ добија значење у културном и историјском контексту од кога зависи. Улога читаоца је да разуме ове контексте, а смисао текста ће умногоме зависити од његових компетенција.¹²⁰

Како бисмо онемогућили произвољност у тумачењу текстова, треба се држати одређених смерница. Први корак је одређивање одговарајућег интертекстуалног оквира тако што се текст смешта у одређени жанр. Неке текстове је веома тешко сместити у жанровске оквире, па се онда правилима жанра у интертекстуалној анализи текста морају додати језик и термини који су развијали аутори пре њега. Према Женету вештина употребе цитата и значења се прати кроз неколико равни:

- рефлексивност (да ли аутор просто преноси део дела или га превазилази стварајући рекомбинацијом нова значења),
- промене (до које мере измене цитата доприносе делу као целини),
- препознатљивост (уколико се не разуме цитат или алузија, да ли је могуће пратити текст),
- мере преузимања (који део текста представљају цитати),
- структурална ограничења (до које мере је читалац препознао текст као део уже или шире структуре, односно жанра или културног контекста).¹²¹

Постоје традиционалне интертекстуалне форме чијим праћењем можемо неки текст тумачити као интертекст. Проналажењем и указивањем на топове, цитате, парафразе, алузије и наративе, лакше и са мање произвољности може се указати на везе између текста који тумачимо и текстова који су му претходили.

¹¹⁶ Николић, М. *Ibidem*, 28, 55, 152.

¹¹⁷ Juvan, M. (2013). *Intertekstualnost*, Novi Sad: Akademska knjiga, 11. Преузето са: http://german.traduki.eu/leseprobe/345_Juvan_Leseprobe_sr.pdf дана: 22.08.2015. године.

¹¹⁸ Турањанин, Б. (2015). *Интертекстуално раслојавање романа „Опсада цркве Св. Спаса“ – контекст „Библије“ и средњовековне књижевности у настави*, 8. Докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски Факултет. Преузето са: http://www.ff.uns.ac.rs/studije/doktorske/uvid_javnosti/BiljanaTuranjninDoktorat.pdf дана: 22.08.2015. године.

¹¹⁹ Маширевић, Ј. (2007). Култура интертекстуалности, *Зборник радова Факултета Драмских Уметности*, 11–12/2007, (421–430). Београд: Факултет Драмских Уметности, 423. Преузето са:

http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornikfdu/11-12/24/download_ser_cyr дана: 22.08.2015. године.

¹²⁰ Турањанин, Б. *Ibidem*, 10.

¹²¹ Маширевић, Ј. *Ibidem*, 429.

Примена наставних метода у делу *Житије Светог Симеона* од Светог Саве

Како би се ученици што боље упознали са српском књижевношћу и вредностима које она нуди, потребно је да упознају дела на којима се она заснива. Једно од првих дела српске средњовековне књижевности јесте *Житије Светог Симеона* од Светог Саве. Ово је уједно и прво дело житијног жанра у нашој књижевности. Житија са којима се ученици упознају саставни су део њихове домаће и школске лектире. Дела средњовековне књижевности су основа за тумачење. Како би сазнали шта је житије неопходно је да ученици најпре прочитају и анализирају књижевно дело овог жанра. Приликом анализе уочаваће биографске елементе и моралне подвиге. Тако ће на репрезентативном примеру открити главна својства житија па ће на основу њих вршити уопштавања и доћи до дефиниције житија као биографије светитеља или истакнутих личности.¹²²

Захваљујући текстовној методи ученици ће се упознати са самим текстом који је центар и основа за тумачење. Сам текст треба да буде полазна тачка за ученика који се тек упознаје са књижевним тумачењем. Правилним методичким вођењем, он може да препозна и текст у тексту и да разуме поруку која је упућена читаоцу. Кроз доживљајно и истраживачко читање текст ће опседати ученика сугестивним сликама и наводити га на размишљање, побуђујући осећања. Примера ради, у шестој глави *Житија Светог Симеона*, Свети Сава говори о свом одласку од куће и исповеда *безумље своје*, поредећи себе са блудним сином из јеванђеоске приче.¹²³ Блудни син из јеванђеоске приче оставља дом свој и одлази у далеку земљу. Сличност уочавамо са Светим Савом, који пати због тога што је напустивши очев дом повредио своје родитеље. Читајући *Житије* ученици ће се упознати и са одређеним одељцима из *Библије*.

Набрајањем карактерних особина главне личности *Житија* и његовим поређењем са многобројним библијским ликовима можемо назрети личност Светог Симеона Мироточивог. Оваквим поступком, индуктивним вођењем или индуктивном методом, формира се нови појам у ученичкој свести. Описујући личност свог оца Свети Сава наводи следеће примере:

*Јер други Авраам би, гостољубац, земаљски анђео...*¹²⁴

*Овај, дакле, богољубни отац наш и ктитор...*¹²⁵

*Јер, како ћу га назвати, у истину, недоумевам се? Да ли господином добрим? Учитељем правоверја? Оцем благим? Пастиром, који вером сачува поверено му стадо?*¹²⁶

Истовремено, препознајући књижевне мотиве и облике који се користе у овом делу можемо уочити сличности са другим делима ове књижевне врсте. На тај начин долазимо до сазнања о утицају које је *Житије Светог Симеона* извршило на друго књижевно дело, односно до утицаја који је извршен на само *Житије*.

Анализом и синтезом одређеног дела добијамо пуну слику о самој личности која се описује и идеју водиљу према којој нас усмерава аутор. Аналитичко–синтетичком методом најпре можемо да упознамо личност Светог Симеона, а потом и да препознамо кроз његову подударност са другим библијским личностима светост коју нам Сава предочава. Симеонов пример и живот показатељ су читаоцу да је могуће живети на исти начин као што је он живео. Узимајући у обзир период настанка дела и свест о томе да је њихов савременик постао светац, што је за православно поимање суштина овоземаљског живота, могли бисмо рећи да су циљ и

¹²² Николић, М. *Ibidem*, 79.

¹²³ Свети Сава. (2018). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, 169.

¹²⁴ Свети Сава. *Ibidem*, 151.

¹²⁵ Свети Сава. *Ibidem*, 153.

¹²⁶ Свети Сава. *Ibidem*, 163.

идеја овог дела да прикажу читаоцу могућност да опонашањем светитеља можемо испунити речи Христове *Будите савршени као што је савршен Отац ваш небески* (Мт 5,48).

Интертекстуалност у тумачењу књижевних дела заправо објашњава начин писања који је у средњовековној хришћанској књижевности неколико векова био једини. Усвајање формално–књижевних или тематских елемената из старијих дела у новија, надовезивање или позивање аутора на претходнике је својствено раздобљима и жанровима који су захтевали доследно поштовање, имитацију верске или секуларне праксе и кодексе социјално–културних конвенција. И поред тога што су имали наслеђене чврсте оквире у којима су стварали, аутори су ипак проналазили начине да искажу стваралачко надахнуће, књижевне вештине и машту.¹²⁷ За наше истраживање, значај ове методе огледа се у проналажењу интертекстуалних форми чијом су употребом оци српске књижевности 13. века успоставили *канале комуникације* са православном традицијом и византијском културом.

Узмите јарам мој на се, јер сам кратак и смиран срцем и наћи ћете покој душама вашим: јарам је мој благ и бреме је моје лако (Мт 11, 29–30). Наведени цитат је из *Јеванђеља по Матеју*. Свети Сава директно наводи овај цитат и жели да покаже христољубиву страну Стефана Немање, који живи у складу са Христом и Његовим учењем, како би задобио *оно рајско и неисказано насеље неким добрим делима, највише жељаше како би могао да прими анђеоски и апостолски лик*.¹²⁸ Блажени Теофилакт тумачећи дело светог апостола и јеванђелисте Матеја каже: *Јарам Христов је смирење и кротост. Ко себе смири пред сваким човеком, има покој у души и остаје миран, док је славољубив човек и гордељивац увек у бригама, јер не жели да буде мањи од других и увек мисли о томе како ће се већма прославити и победити своје непријатеље. Зато је јарам Христов, смирење, лако носити, јер је нашој пониженој природи лакше да се смирава неголи да се преузноси. Али, и све Христове заповести такође су јарам, и оне су лаке због награде која нас очекује, иако понекад изгледају тешке*.¹²⁹

Свети Сава истиче да је његов отац био државник који је државу сачувао од многих неприлика, бринуо се о свом народу и био му учитељ. У исти мах био је диван и страхан. Живео је по начелима *Новог завета*, и оно за шта се молио Владици било је то *да га не лиши јаке вере*. Свети Сава наводи речи јеванђелисте Матеја (Мт 10, 37–38) *Ко љуби оца или матер већма него мене, није мене достојан; и који љуби сина или кћер већма него мене није мене достојан; и који не узме крст свој и не пође за мнош, није мене достојан*. Испуњавајући ове Христове речи, служећи пре свега Богу и људима, Симеон носи *јарам и бреме Христово* (Мт 11, 29–30).

Интертекстуалност се уочава и када аутор алудира на одређена места *Светог писма Новог завета* и када парафразира одређене цитате. Пример алузије можемо пронаћи у Савиним речима *и красота овога света изгледаше му као дим*, што можемо повезати са речима из књиге *Псалми Давидови* (Пс 102,3) *јер прођоше као дим дани моји, кости моје као топионица огорјеше*. Ова алузија указује на пролазност и пропадљивост овоземљског живота. Свети Сава наговештава читаоцу да се Симеон Мироточиви определио још за време живота у овоме свету, за вечни живот на небесима.

Речи Светог Симеона Богопримца које је изговорио пред своју смрт, примајући Богомладенца Христа на руке, играју веома важну улогу у хришћанским богослужбеним текстовима. Наиме, овоме светом оцу, анђео Господњи открио је да неће умрети све док не буде

¹²⁷ Juvan, M. *Ibidem*, 18.

¹²⁸ Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава–Сабрани списи*, (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска Књижевна Задруга. Преузето са:

https://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/svsava-sabrana/svsava-sabrana_06_c.html

¹²⁹ Теофилакт. (2004). *Тумачење Јеванђеља по Матеју*, Дечани: Манастир Високи Дечани. Преузето са:

<https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/>

видео рођеног Месију света, а молитва која је остала записана у речима *Јеванђеља по Луки* (2,29–32) постаје топос. Сава ово место користи описујући последње моменте владавине и световног живота Светог Симеона, пре одласка у манастир и узимања монашке ризе, што у црквеним круговима означава смрт старог и почетак новог живота.

Један од свега пет наратива која проналазимо у овом делу, везан је за јеванђеоску причу о *Пастору добром* (Лк 15,3–7). На основу ње, Сава описује полазак светог Симеона на Свету Гору, да *као пастир добри потражи побегло јагње*. Мотив *јагњета* односи се на Светог Саву, док се мотив *Пастира доброг* односи на Симеона Мироточивог. У *Новом завету* ово су епитети који се везују за Господа Исуса Христа, и аутор их користи са намером да приближи лик свог оца лику Сина Божијег.

Мотивисање ученика

Мотивисање ученика за читање, слушање и доживљавање књижевног дела незаобилазна је методичка радња. Успех у проучавању уметничког текста првенствено зависи од тога на који начин је он прочитан, колико пажње је посвећено приликом читања и колико се читалац у њега емоционално и имагинарно унео, шта је наслутио, доживео и сазнао. Мотивација ученика за читање може бити заснована на најављивању уметничких утисака или појединости које ће ученике изненадити, зачудити, насмејати, довести у недоумицу или им закупити мисли неким значајним животним проблемом. Мотивисањем се развија емоционална, фантазијска и рационална радозналост. Тако се стичу побуде за доживљајно, стваралачко и критичко примање уметничког текста.¹³⁰

Пример мотивације ученика за читање дела *Житије Светог Симеона*

Размислите о томе шта је највеће богатство у човековом животу, духовно или материјално. Шта мислите о особама које уживају највеће поштовање и имају неограничену власт? Како бисте описали личност која напушта све што има у животу зарад нечега што за поједине људе делује необјашњиво? Каква промена треба да уследи у човековој личности па да од онога коме сви служе постане слуга свима?

Читањем дела *Житија Светог Симеона* упознаћете начин писања који је увелико био присутан у средњовековној књижевности и моћи ћете да се упознате са његовим утицајем на српску књижевност. Кроз редове *Житија* упознаћете се са првим делом житијног жанра српске средњовековне књижевности који ће вас увести у свет човека с почетка 13. века. Моћи ћете да видите његов начин размишљања, поруку коју писац шаље, мотивацију упућену читаоцу и да сазнате која су основна начела живота српског становништва у овом временском периоду.

Наставни циљеви

Циљеви у настави су дидактичке алатке. Препознају се образовни, васпитни и функционални. Образовни циљеви односе се на стицање знања помоћу разних облика наставног подстицања и слободних активности ученика. Они се остварују усвајањем програмских садржаја и усмерени су према упознавању и схватању одговарајућих појмова, чињеница, појава

¹³⁰ Николић, М. *Ibidem*, 260.

и законитости.¹³¹ У настави књижевности образовни циљеви односе се на разоткривање естетског света (теме, фабуле, мотива, ликова, облика казивања, приповедања) и стваралачких поступака. Васпитни циљеви односе се на стицање врлина и позитивних навика, на развијање ваљаних моралних схватања и усвајање културног понашања. Најопштија васпитна сврха наставе је у хуманизовању и социјализовању личности.¹³² Да би се утицало на морално, хуманистичко и радно васпитање, морају се остварити циљеви са естетског подручја. Ученици треба снажно да доживе дело, да би оно деловало на њихове моралне ставове и понашање. Естетско васпитање огледа се у развијању љубави према књижевности, стицању уметничког укуса и богаћењу стваралачке имагинације.¹³³ Функционални или практични циљеви обухватају стицање умења, способности радних навика и искустава која се могу применити у непосредној животној пракси.¹³⁴

Пример наставних циљева у делу *Житије Светог Симеона*

Примарни образовни циљеви су упознавање ученика са одликама житија, поетиком средњовековне књижевности и уочавање утицаја *Библије* на писце средњег века. Циљ је запажање и истраживање уметничких вредности дела, анализа лика Светог Симеона, уочавање и анализа библијских мотива. Васпитни наставни циљеви односе се на препознавање естетских вредности дела и побуђивање љубави према духовном богатству. Јунак својим животом показује да је могуће достићи идеал хришћанског живота на земљи. Ученици треба да се угледају на моралне подвиге и победе главног јунака. Кроз њих ће спознати праве вредности и смисао људског постојања, развијаће љубав према духовности и доћи до спознаје да је материјално пролазно а духовно вечно. Функционални циљеви реализоваће се кроз запажања појединости и стваралачких поступака, откривање симболичких значења, образлагања утисака.

Корелација у настави српског језика са другим наставним предметима

Појам корелације може се протумачити као повезивање садржаја под области једног предмета али и, што је у настави још важније, као међупредметни и међуобласни однос.¹³⁵ Најшире и најопштије значење корелације подразумева узајамност и повезаност одређених области.¹³⁶ Корелација у настави српског језика са другим предметима веома је важна и значајна. Како би се градиво на најбољи начин обрадило, потребно је довести га у везу са неким од спољних чинилаца. Често је неопходно локализовати књижевно дело, сместити га у одређени историјски или географски контекст.

У делима српске средњовековне књижевности, због природе текста, највише корелација остварује се са Историјом, Географијом и Верском наставом. На самом почетку *Житија Светог Симеона* од Светог Саве можемо уочити корелацију са Географијом када Свети Сава говори о свом оцу и местима којима је управљао: *...и пошто подиже пропалу своју дедовину, придоби од приморске земље Зету с градовима, а од Рабна Пилота оба, а од грчке земље Патково, Хвосно све и Подримље, Кострац, Дришовину, Ситницу, Лаб и Липљан, Дубочицу, Реке, Ушку,*

¹³¹ Николић, М. *Ibidem*, 14.

¹³² Николић, М. *Ibidem*, 17.

¹³³ Николић, М. *Ibidem*, 19.

¹³⁴ Николић, М. *Ibidem*, 21.

¹³⁵ Мркаљ, З. (2010). *Појам корелације у настави*, Методички видици (47–54), Београд: Филолошки факултет, 47.

¹³⁶ Мркаљ, З. *Ibidem*, 48.

*Поморавље, Заглату, Левче, Белицу.*¹³⁷ Истовремено овај део можемо искористити да успоставимо корелацију и са Историјом, јер ученици могу у историјском атласу пронаћи сва ова места. Такође, корелацију са Историјом можемо да учимо и у другом и трећем поглављу *Житија* у коме се описује догађај женидбе Савиног брата Стефана са грчком принцезом и доласком на престо.

Корелација са Верском наставом најзаступљенија је у овом делу кроз многобројне библијске мотиве. Ученици ће препознати алузије из *Новог завета* које се односе на јунака *Житија*. *Јагње Божије, пастир добри, други Авраам* неки су од мотива који ће ученици моћи да препознају и повежу са знањем које су стекли из предмета Верска настава.

Компарација припрема издавачких кућа наставне јединице *Житије светог Симеона* од Светог Саве

Наставна јединица *Житије Светог Симеона* од Светог Саве налази се у предмету Српски језик и књижевност и обрађује се у првом полугодишту прве године средње школе. Редни број часа зависи од издавача и његовог плана и програма. У припремама које смо обрадили, *Завод за уџбенике и наставна средства*,¹³⁸ *Клет*¹³⁹ и *Едука*,¹⁴⁰ свака је јединствена на свој начин. Издавачи су нашли различита графичка решења за визуелни ефекат. Припрема коју је препоручио *Завод за уџбенике* делује најучинковитија. Припрема издавачке куће *Клет* одише једноставношћу и потпуношћу. *Едукина* припрема делује пренатрпано. Најпрецизнија упутства за стручно вођење часа дата су у припремама *Завода за уџбенике*, док се замерка упућује преобимном запису на табли. У припреми коју је препоручила *Едука* циљ и задаци часа су уопштени, нису наведене методе које се користе на часу, а запис на табли је пренатрпан, и са превише информација. Припреме које је издао *Клет* по свом садржају делују најпримереније, образовни задаци представљени су методом таксативног набрајања и свеобухватни су, а запис на табли је довољан да ученик препозна који су основни циљеви учења–лекције.

Посматрајући припреме за час ове три издавачке куће, може се закључити да само једна (*Klett*) има додирних тачака са библијским текстом. Да бисмо упознали потпуни смисао *Житија* морамо схватити да је оно неодвојиво од тумачења текста *Библије*. Локализовање библијских места само је почетак свеобухватне анализе, и књижевне и теолошке, како бисмо разумели јасну поруку дела и поуке које нам писац наводи. Такође, ни у једној од припрема за час у пољу *Корелација са другим предметима* није уписан предмет Верска настава. Повезивањем и тумачењем *Библије* неопходна је ова веза са обавезним изборним предметом не би ли се остварило потпуно разумевање идеје коју нам излаже аутор *Житија*.

Наставне јединице у светлу библијске егзегезе

Библија је света књига чији су мотиви у потоњим књижевним раздобљима често коришћени. Савремена књижевност обилује новозаветним и старозаветним мотивима, али често

¹³⁷ Свети Сава. *Ibidem*, 149.

¹³⁸ <http://www.knjizara.zavod.co.rs/pripreme-prirucnici-prvi-ss> дана: 03.02.2020. године.

¹³⁹ <https://www.klett.rs/baza-znanja/6004> дана: 03.02.2020. године.

¹⁴⁰ <https://www.eduka.rs/za-nastavnike/planovi-pripreme-i-prirucnici-uz-udzbenike/1-razred-srednje-skole> дана: 03.02.2020. године.

зна да буде херметичне композиције, па стога свако дубље познавање *Светог писма* доводи до лакшег тумачења одређеног дела. У *Klett* читанци дат је преглед композиција *Старог и Новог завета* који би ваљало допунити још неким појединостима. Као најстарији рукописи *Новог завета* наведени су они из IV века, *Codex Sinaiticus*, међутим, библијски ерминевтичари пружају још детаљније информације о њима. Каравидопулос наводи да је најстарији кодекс *Новог завета Codex Vaticanus*, који датира с почетка IV века и води порекло из Египта.¹⁴¹ Од новозаветних рукописа који су сачувани на папирусу можемо издвојити оне под ознакама P⁴⁶ и P⁵² (обележавају се латиничним словом Π). P⁴⁶ садржи у себи најстарији препис Павлових посланица на осамдесет и шест страна и датира из 200. године, док је P⁵² најстарији сачувани рукопис, порекло води из Египта и из 125. године је, у себи садржи *Јеванђеље по Јовану*. Данас се чува у Манчестеру у Енглеској.¹⁴² Ове информације могу бити наведене као својеврсне занимљивости ученицима или могу бити сврсисходно употребљене као истраживачки задаци. У *табели 16* у *Klett* читанци представљена је композиција *Светог писма* и ваљало би је употпунити садржајнијим табеларним прегледом у коме ће *Законске књиге Старог завета* бити назване још и *Мојсијеве књиге*. Такође, због опште информисаности ученика, уз ове књиге не би било лоше убацити и назив *Тора* који ће им већ бити познат као врховна књига јудејске религије. Што се тиче *Пророчких књига Старог завета* могле би бити допуњене поделом на *велике* и *мале пророке*, док би поред новозаветних посланица могао бити наведен и њихов тачан број (Павле–14; Јаков–1; Петар–2; Јован–3; Јуда–1). На тај начин ученици би могли да изнесу своје мишљење о томе зашто су најбројније *Павлове посланице*, а онда би наставник или боље припремљени ученици могли да говоре о њиховом садржају. Разговор о њима закључили би да се садржај *Посланица* односи на свакодневни живот човека тог доба и његово морално усавршавање. Оваквим тумачењем ствара се прилика да ученици направе паралелу са понашањем данашњих хришћана и могао би се повести разговор о томе шта треба да се уради како бисмо се понашали у складу са Павловим проповедима. Као логичан след методичког вођења произилазе теме које би наставници могли да користе на додатној или као део пројектне наставе—*Однос према властима* (Рим 13); *О браку* (1 Кор 7 и Еф 5, 20–33); *Химна љубави* (1 Кор 13); *О другом Христовом доласку и о смрти човека* (1 Сол 4,13–17); *о робовласничком систему* (Флм). На овај начин успостављена је битна корелација са предметима Историја и Верска настава. Како бисмо додатно развијали ученичке компетенције они који су упознати са овом тематиком моћи ће остале да упуте градиво у виду осврта, есеја и презентација. На тај начин искористиће све предности истраживачког читања и коришћења литературе која се разликује од школске лектире.

С обзиром на то да за одломке из *Новог завета* није наведено одакле су преузети, препоручује се да то буде превод комисије Светог Архијерејског Синода Свете Православне Цркве, јер је прикладнији данашњем језику и ученицима ће бити пријемчивији за тумачење. Вуков превод је ипак архаична верзија и може лако створити код ученика отпор због неразумевања израза, а такође је и превод превода. Наиме, Вук је преводио са црквенословенског и немачког, док је синодски превод директан превод са изворног језика.

Како би тумачење и анализа дела са библијском тематиком била сагледана из неког другог угла, навешћемо неколико примера који би могли да помогну наставницима и да употпуне њихове припреме за час новим гледиштима. Све наставне јединице наведене су у новом плану и програму за Српски језик и књижевност. Место које може отежати тумачење у *Легенди о потону* јесте други стих *видећи синови Божији кћери човјечије како су лијепе узимаше их за жене које хтјеше*. Ученике треба упитати како схватају овај цитат. Шта им је привукло пажњу у њему? Како схватају синтагме *синови Божији* и *кћери човечије*? Уколико

¹⁴¹ Каравидопулос, Ј. (2009). *Увод у Нови Завет*, Београд–Шибеник: Истина, 24.

¹⁴² Каравидопулос, Ј. *Ibidem*, 19.

сами ученици не могу да дођу до тачног одговора, наставник им може објаснити да су према светоотачком схватању *синови Божији* потомци Ситови (трећи син Адама и Еве), односно, изабрани људи који је требало да се сачувају у врлини. Они су живели на узвишенијем месту, непосредно уз границе Раја. Названи су *синовима Божијим*, јер је од њих требало да се роди Спаситељ света Христос. *Кћери људске* су потомци Каина (најстаријег сина Адама и Еве). Они су били презрени и изгнаници. *Синови Божији* требало је да себе сачувају чистима, а не да се жене Каиновим потомцима. Касније ће овај мотив чистоте бити везан за јеврејски народ, јер је предвиђено да се они издвоје од осталих народа и да се не мешају са другима.¹⁴³

Тумачење *Песме над песмама* могло би да добије есхатолошки приступ. У уводу је споменуто да је она својеврсна алегорија о Христу и цркви, а методичким вођењем могло би да се изведе паралелно тумачење у том контексту. На тај начин, ученици би дело тумачили као љубавну песму, али би схватили да је њен шири смисао однос Христа (као главе цркве) и цркве (као Његовог Тела–организма). Овакво тумачење треба започети питањем: *Који је основни мотив песме?* Очекује се да одговоре да је то љубав. Могли бисмо повести разговор са њима о врстама љубави. Ученици ће уочавати њене различите облике–родитељска, пријатељска, брачна и доћи ће до закључка да може постојати љубав према другом човеку и према Христу. На основу оваквог тумачења љубави упутићемо их поново на увод који претходи самом тексту, у коме се спомиње узајамна љубав цркве и Христа.

Након тога уследиће питање: *Шта је то алегорија?*, очекује се да ће ученици, на основу претходних знања из теорије књижевности одговорити да је то проширена метафора, односно, пренесно значење које се развија на читаву песничку слику. На тај начин доћи ће до закључка зашто ово није искључиво песма о љубави младића и девојке, већ је симболично представљена љубав Христа и цркве. Затражићемо од ученика да уоче место које донекле квари идиличне призоре (стих петнаест) и разговараћемо са њима о томе како они тумаче симболику лисице и како у ситуацији када се она односи на љубавни контекст, а како када се односи на религиозни. Очекује се да ће кроз даљи разговор о овоме доћи до закључка да су греси ти који кваре људе.

Тумачењем наставне јединице *Беседа на гори* можемо започети разговором са ученицима о томе да ли су некада били на литургији. Уколико је њихов одговор потврдан, можемо их питати да ли су запамтили неке мотиве и да ли су им поједини стихови остали у сећању. Треба их упутити на информацију да су стихови од трећег до дванаестог у богослужбеној употреби–користе се на литургији као стихови на које се додају песме канона. На овај начин моћи ће да се успостави унутрашња корелација са средњовековном књижевношћу када се буде спомињала литургија, односно, службе, песме и канони.

Аналізу ћемо започети стиховима који имају мотив заклетве. Ученике ћемо питати: *Колико се често заклињу и зашто имају потребу да веродостојност свог исказа потврде заклетвом?* Можемо им поставити питање да ли су изрази у којима се заклињу у живот блиских особа само узречице или се заиста заклињу у људе према којима осећају љубав. На овај начин подстаћи ћемо их на размишљање и на изношење својих утисака о томе. После тога, тумачићемо саме стихове (Мт 5,33–37). Упитаћемо ученике како схватају проповед Христову *не куните се никако... ни главом својом не куните се, јер не можеш ни длаке једне бијеле или црне учинити... нека буде ваша ријеч: да, да; не, не; а што је више од овога, ода зла је*. Затражићемо од ученика да објасне како схватају ове стихове. Очекује се да закључе да Христос¹⁴⁴ проповеда да заклињање не значи да је неко истинито представио своје поступке, већ да је човекова реч та

¹⁴³ Роуз, С. *Постање, стварање и рани човек*. Преузето са: <https://svetosavlje.org/postanje-stvaranje-i-rani-covek/47/> дана: 12.02.2020. године.

¹⁴⁴ Устаљени облик Христ који се одомаћио у нашем језику није у потпуности исправан. О томе студиозно говори и приказује потпуну семантику имена Господњег епископ Атанасије Јевтић у књизи *Христос а не Христ*. Види: Јевтић, А. (2002). *Христос а не Христ*, Нови Сад: Беседа.

којој треба веровати. На основу оваквих ученичких исказа може се повести дебата о томе зашто је важно чинити исправна дела. Васпитни циљ који се оваквим тумачењем остварује указује нам да наши поступци морају бити у складу са нашим речима, ученицима се истиче важност истине. Како би цитати били сагледани из контекста свакодневног живота, предложићемо ученицима да размисле о томе по чему се разликују искази *кунем се у...* и *часна реч*.

Компаративни приступ проучавања *Новог завета* и *Чуда у Јабнелу*

По новом плану и програму учења за први разред средње школе обрађује се поглавље *Чудо у Јабнелу* из романа *Време чуда*. Овај роман уједно је и прва књига Борислава Пекића, која је и темељ његовог књижевног стваралаштва. Већ у првим редовима уочава се интертекстуалност са *Библијом*, тачније *Новим заветом*. Роман се састоји од седам поглавља, од којих свако описује по једно библијско чудо. Посредством ироније и хумора чуда су изокренута у своју супротност. Поглавља романа су у некој мери самостална, функционишу као делимично заокружене епизоде или нека врста мањих наратива.

Пекић смисаоно мења оригинално значење библијског текста. То постиже употребом ироније, гротеске и хумора. Никола Милошевић користи кованицу *митомахија* означавајући *Пекићев најопштији уметнички став према свету, или, простије речено, оно што чини суштину његове књижевне поруке*.¹⁴⁵ Пекић руши постојеће датости–мотив спасења и васкрсења, али на њиховим темељима не гради нови, јер жели да потисне митску свест. У роману *Време чуда* Исус, такође, исцељује болесне, али не из хуманистичких побуда. Оздрављење им не доноси срећу, већ их измешта у свет који им је непознат и у коме не могу да се снађу. Исус зна да су то неминовне последице, али ипак жели да им помогне.

Наведени цитат сведочи у прилог овој тези:

*А богочовек, како се усудио да је излечи ако је знао шта је чека захваљујући његовом леку. А морао је знати, иначе не би био Богочовек.*¹⁴⁶

Чуда из одломка из *Новог Завета* доследно су спроведена и у роману, али крајњи исход није исти. Егла, Месезевеило, Вартимеј и Лазар у роману постају не они који су спасени, већ жртве доборочинстава Исусових. Егла, која је излечена од губе, није нашла уточиште ни код *чистих* ни код *нечистих*. У Старом Јабнелу сумњају да је заиста излечена, а у Новом Јабнелу верују да није болесна и да им не припада, и зато је изопштена. Помогавши немом Месезевеилу да проговори, Исус је допринео и његовој смрти. *Језик завезан од рођења, сплетен још у мајчиној утроби, који га је баш том узетошћу чувао, беше сасвим одрешен*.¹⁴⁷ Прве речи које је изустиио кошталe су га живота. Вартимеј је, након што му је Исус подарио вид, ископао сам себи очи, јер *није нашао шта би са њима гледао*.¹⁴⁸

У повести које се зове *Чудо у Јабнелу* деканонизује се Христово чудо описано у *Јеванђељу по Матеју*–Исусово излечење губавца. У Пекићевој верзији главна јунакиња повести је Егла, млада жена која је одмах по венчању за градског телала, Јеробоама, приметила осип на кожи, за који је помислила да је губа. У нади да ће се осип повући, млади супружници су се сваке ноћи молили Богу, присећајући се којим поступцима су га могли увредити. Иако су се молили све дуже и све усрдније Божја реакција изостаје. Једне вечери супруг помисли да је Бог глув и износи ту претпоставку својој жени:

¹⁴⁵ Пекић, Б. (1984). *Одабрана дела*, књ. 1, предговор за књигу Милошевић, Н. *Борислав Пекић и његова митомахија*, Београд: Партизанска књига, 208.

¹⁴⁶ Пекић, Б. (1969). *Време чуда*, Титоград: Графички завод, 79.

¹⁴⁷ Пекић, Б. *Ibidem*, 96.

¹⁴⁸ Пекић, Б. *Ibidem*, 107.

Јеробоам: *Бог све може па ако је свемоћан, шта га спречава да буде и глув? У њему су садржане све супротности које су међу нама вешто раздвојене, па су једни јака уха, а други глуви. Да би уистину био Бог, он мора једновремено бити и видовит и ћорав, глув и оштроух, покретљив и узет. А мислим да исто тако мора постојати и не постојати. То су принципи на којима је саздана његова свеобухватност и свемоћ, две равноправне осе његове божанске природе.*¹⁴⁹

У овим речима препознаје се иронијски став према Богу који није описан као Бог који је милосрдан кад треба да награди, и гневан кад треба да казни, већ као неко ко несистематично, без икаквог реда, кажњава и награђује по својој вољи. Супружници се удаљавају од таквог Бога, са којим не могу успоставити контакт преко молитве, и који неће послати никакав знак свог присуства или добре воље да реши ситуацију. Након тога, усуђују се да понуде Богу једну врсту споразума: ако им испуни захтеве, они ће веровати у њега и молити му се, а ако не, они ће се окренути другим боговима.

На овај начин приказују се одређени пркос према јеврејском богу који је означен као примарни, јер они су припадници јудејске религије, па су се зато прво и обратили Јахвеу, који им није услишио жеље и зато га напуштају. На тај начин мења се однос човека и Бога у односу на старозаветно учење. Супружници се према божанствима односе без страха, и имају широк избор богова којима се могу обратити, бирајући из грчке, египатске и римске митологије оне који им највише одговарају.

Јеробоам: *Кажу да је Кибела склона да иде уз нос с онима с којима преко воље дели небо. Добра жртва, рецимо, неки ован без замерке из стада твог оца, могла би је подмитити?*

Егла: *Кибела је жена, нећу ништа да дугујем женама.*

Јеробоам: *Добро. Али Амон Ре је мушкарац и под присмотром свог сунчаног ока, налик на диск, држи цео свет. Ако му се усрдно обратимо, можда ћемо га придобити. Рачунам на то да мрзи нашег бога који му је потопио војску.*

Али Егла није одобравала да се поклати поверење једном кукавичком богу који је изгубио независност и кога држе у Риму као заточеника да би у друштву своје деградирани полубожанске пратње шенио пред Јупитером капиталским.

Разлог је био убедљив и подстакну Јеробоама да упита жену:

Јеробоам: *Најдража, шта мислиш о римским боговима које спомену? Ако тај простачки народ влада светом, то мора бити само зато што им је бог-заштитник сналажљивији од других?*

Овај трезвени предлог Егла одби с презиром:

Егла: *Више волим да крепам него да ме извиди неки варварин који се одева у вунене гаће. И нећу више да мољакам никога. Мрзим све богове, ах, да само знаш како их мрзим!*¹⁵⁰

Пародија је присутна и у делу када Еглу прегледа јеврејски свештеник и *изјави да је то – нека је хвала Јахвеу из кога све извире и у кога све утиче – љута губа и да је Егла нечиста.*¹⁵¹

Иронијски став усмерен је према онима који невини пате и испаштају због божанског непромишљеног или бар човеку неразумљивог плана.

¹⁴⁹ Пекић, Б. *Ibidem*, 50.

¹⁵⁰ Пекић, Б. *Ibidem*, 55–56.

¹⁵¹ Пекић, Б. *Ibidem*, 57.

Егла одлази у Нови Јабнел носећи, као знак препознавања, прапорце око врата. Три године након њеног доласка, догодио се неочекивани сусрет са Христом. Он је исказао жељу да јој помогне, али она не верује ни у то да је он Бог, нити да јој може помоћи. Ипак, сажаливши се на њега и његово инсистирање да јој помогне, Егла пристаје да му пружи прилику за то:

*Иако њена искуства са вишим силама не беху богзна како срећна, не могаше се отрести саучешћа према овом кржљавом, али успављеном проповеднику добротинства, кога је сопствена уображена моћ претоварила толиким дужностима.*¹⁵²

Она нуди поштену нагодбу. С једне стране, дозволиће му да јој помогне, а са друге, сматра да ће њему помоћи верујући у његова тобожња чуда, и да ће на тај начин учинити добро дело.

*Осећајући да му је стало до сарадње која њу не би ништа коштала, она помисли да благодатно попустљиво опхођење с једним несрећником, кога је Адонај казнио горе него њу, може на одговарајућем месту бити регистровано и примљено као рата отплате за давно почињен грех.*¹⁵³

Ни у једном тренутку не верује у могућност да Христос има неке моћи, за њу је то врста игре, којом он жели да се забави пре него што се врати у свакодневицу. Ипак, она постаје његов верник након што ју је заиста излечио. Приклања се Богу који је испунио њене жеље, и у томе види доказ његовог постојања.

Еглина молитва, коју изговара док иде ка мужу, представља спој сакралних и профаних елемената:

*Док је трчала према Јабнелу распаљена вером у Бога оца, коју је уништила губа као казна, а обновила захвалност за здравље као опроштај...мољаше искрено: Не наведи нас у напаст него нас избави од зла и Уведи ме у напаст не избављајући ме од слатког зла, и говораше оно што се односило и на небо и на земљу, и на Бога и на мужа: Јер је Твоје царство и сила и слава на веки векова, амин.*¹⁵⁴

Истовремено слави и Бога који јој је подарио оздрављење и мужа с којим жели да подели сласти здравог тела. Оваквим поступком пародира се жанр молитве.

Егли, ипак, излечење не доноси оно што је очекивала, а то је повратак мужу и враћање у првобитну заједницу. Плашећи се од заразе сви је избегавају упркос томе што она *викаше промукло, откривајући груди—ја сам чиста*. Уточиште не налази ни у новој заједници која од ње тражи, као доказ да је заиста болесна, да покаже бар иједну богињицу, квргицу, гукицу или ожилјак као доказ губе. Не могавши да испуни њихове захтеве она одлази и живи усамљено у кориту реке.

Њен поновни сусрет са Христом покреће питање хуманости чудотворца. Пошто је он не препознаје значи да је није излечио зарад ње саме, већ зарад сопствене самопотврде.

Посматрано из угла *Светог писма Новог завета*, Пекићева књига *Време чуда* захтева темељни приступ истраживању текста и његовог повезивања са *Библијом*. Роман испољава све особине апокрифне књижевности, која је настала током и после стварања канона новозаветних књига. У текстовима са овом тематиком приметан је напор писца да се личност Исуса из Назарета омаловажи. Разлог умањивања значаја Христове личности јесте тај да централна фигура хришћанства, на основу информација узетих из *Библије*, ниједном није показала неки

¹⁵² Пекић, Б. *Ibidem*, 72.

¹⁵³ Пекић, Б. *Ibidem*, 73.

¹⁵⁴ Пекић, Б. *Ibidem*, 79.

вид људске слабости. Жеља аутора апокрифних дела јесте да поистовете лик Исуса са обичним човеком. Неретко су се аутори апокрифа скривали иза имена одређених црквених личности или су потписивали неког апостола као творца, како би изгледали веродостојно. Из тог разлога, поједина апокрифна дела садрже чисто хришћанско учење, али се њихов стил не подудара са стилом апостола који је потписан као аутор. Насупрот оваквим апокрифима, постојали су текстови који су оспоравали учење цркве покушавајући да унесу немир и заблуду.

За разлику од писаца Христовог и постхристовог периода, Пекић не скрива свој идентитет, али текст свакако можемо да упоредимо са, уколико га сврстамо под апокрифну литературу, његовим претходницима. Као пример такве литературе имамо апокрифни спис *Младенство Господа Исуса Христа*.¹⁵⁵ У овом делу, аутор описује Христово детињство између друге и дванаесте године и његово опхођење према ближњима. У његов лик уткане су многе људске особине, а могуће и слабости. Чини се да је тежња аутора била таква да његово божанство приближи људима и да га демистификује. И у једном и у другом делу, описивање Христа као самољупца, у најмању руку повреда је осећања сваког хришћанина. Христова жеља за чињењем чуда само да би себи угодило, посматрајући из црквеног угла, није прави показатељ личности оснивача хришћанства. Целокупан *Нови завет* описује Сина Божјег као личност која даје људима могућност покајања, слободу вере и дела. Ниједан човек није приморан да учини оно што не жели. Свако чудо учињено и описано у *Новом завету* проткано је чистом жељом субјекта–Христос и искреним покајањем објекта–особе над којом се врши дело. Почетак сваког чуда је вера. На више места Христос говори *Уколико верујеш, можеш се спасти*. Ниједно чудо није учињено без вере и са тежњом наметања своје воље. У противном, Бог који је створио човека слободним, учинио би себе варалицом, приморавајући друге да верују у Њега. *Вера је основ свега чему се надамо, потврда ствари невидљивих* (Јевр 11,1) сведочи апостол Павле и самим тим потврђује да се у човековом животу не може догодити чудо, ако се у то чудо не верује. Оци цркве су често одговарали на питања: *ако Бог постоји, зашто се не појави?* речима да када би се Он видљиво појавио, онда не би више постојала слободна воља, већ би човек био приморан да верује у Њега.

Код Пекића видимо да код Егле нема покајања. Она пристаје на то да јој Христос учини чудо јер се сажалила на њега. Наиме, Христос је приморава и убеђује да учини чудо над њом. Пред крај дела, описује се да док је она опружена лежала на осунчаној стени, поред ње пролази Исус са својим ученицима и не препознаје је. Делује да аутор хоће да каже да иако је Егла излечена зарад њене среће и здравља, Христос морао да предвиди кобне последице по њу и њену будућу неуклопивост ни у једну заједницу. Ипак, по Пекићевом мишљењу Исус није желео да размишља о томе како ће Његов дар утицати на Еглу, јер је само желео да се прочује како је починио чудо. Оваквим поступком дехуманизује се фигура Христа.

Из писма упућеног госпођи Петринској, која је била преводилац романа *Време чуда*, сазнајемо да се Пекић није држао истог става након завршетка романа. Како би се искупио због *манихејско–гностичког карактера књиге*, планирао је да дода још два поглавља *Време речи* на почетку и *Време васкрсења* на крају романа. Овим чином желео је да *искупи тешку неправду, да одмах не кажем и грех, који сам нанео и самом духу хришћанства и властитој вери. Књига је писана на умору мог агностицизма и зато је тако жестока. То је била последња одбрана паганина у мени, паганина васпитаног на античким митовима и класичној филозофији*.¹⁵⁶

Представљање Исуса као нечовечног и незаинтересованог за људе и људски живот је извргавање историјских чињеница. Свакако, слобода аутора треба и мора да постоји, као и то да

¹⁵⁵ Јовановић, Т. (2012). *Хрестоматија средњовековне књижевности - Старословенска и преводна књижевност*, Том I, Београд, 419–428.

¹⁵⁶ Пекић, Б. *О Времену чуда (с кајањем)*, из писма М. Петринској. Преузето са:

<http://www.borislavpekic.com/2009/07/o-vremenu-cuda.html>

дана: 08.10.2019. године.

је свако дело фикција писца. Са друге стране, извргавање историјских чињеница и приписивање одређених атрибута личности која је променила свет, сасвим је неумесно. Иако се аутор позива на Библију и на стварне личности које су постојале, оне у стварности немају додирних тачака са књижевним ликовима. Стога, неозбиљно би било давати могућност упоређивања текста *Светог писма* са бестселером или пак тражити интертекстуалну везу ова два дела, јер *Време чуда* није засновано на тачним историјским чињеницама и извргава руглу стожера хришћанске вере.¹⁵⁷

Термин јеванђеље заједнички је *Новом завету* и Пекићевом делу. Наиме, εὐαγγέλιον–јеванђеље, појам је који своје порекло води из античког света а који је добио потпуно нови смисао и значење у хришћанству. Ова реч у класичном грчком језику има значење *радосна вест*, која говори о некој победи или награди или када се говори о приношењу жртве боговима због победе. Често је користи Јосиф Флавије, старозаветни писци, а такође се наводи у једном натпису из 9. године пре Христа, који је нађен у Малој Азији и овај термин се везује за дан царевог рођења, јер се цар сматрао богом па је стога и дан његовог рођења, сматран даном почетка објаве радосних вести.¹⁵⁸ За хришћане, јеванђеље је радосна вест јер се избављамо од смрти. За следбенике одређене идеологије (нпр. комунизма) владар је онај који је сматрао себе богом и кога су други сматрали богом. Пекић као да жели да прикаже *Време чуда* као својеврсно Брозово јеванђеље у коме пореди Тита са Исусом. Људска похлепа, мржња, самодовољност, егоцентризам основне су одлике сваке личности овог дела. Егла и њен супруг били су спремни да се одрекну свог бога да би нашли излечење иако је то богоодступништво било највећи грех и недопустиво у јудејском свету. Такође, стиче се утисак да људи не знају шта хоће, већ да то зна онај који их предводи. Њихов предводник тражи за себе поштовање и обожавање и да му се приносе жртве у виду организовања посебних свечаности. Ипак, једно питање остаје отворено. Да ли је Пекић намерно изабрао као свој синоним личност Јуде из Кариота кога су у књизи *Време чуда* одбацили и убили следбеници Исуса из Назарета? Наиме, Јуда је био једини који је скренуо пажњу да се над Еглом не чини никакво чудо јер није записано у списима којима су се руководили Исус и његови ученици. У неколико наврата приказан је као особа која једина размишља али чије мишљење не бива прихваћено. Његов крај је сраман, а следбеници Исуса (Тита) га убијају (затварају, прогоне и омаловажавају).

¹⁵⁷ Знајући за Пекићеве антикомунистичке тежње и живот који је провео под режимом који је управљао овим просторима целом другом половином двадесетог века, писац је можда желео да скрене пажњу кроз најсветију личност хришћанства поредећи га са тадашњим системом и особом коју су људи сматрали *богом*. Позната је чињеница да се борио против тадашњег председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и целокупног друштвеног уређења. Више је примера у којима је Маршал себе приказивао као надмоћну и супериорну особу. Организација различитих друштвених догађаја у којима се велича његов повратак у земљу, прослава дана његовог рођења и слично, налазе сличности са поштовањем римских цезара током њихове владавине. Другим речима, тадашњу власт народ је обожавао што је противно основама хришћанског веровања да само Бог може бити обожаван, а власт треба да буде само поштована. Ову тврдњу можемо поткрепити Пекићевом изјавом у већ поменутом писму да је *тим причама хтео да каже неке наше људске, па понекад и актуелне истине, да говори о историјским промашеностима великих месијанских покрета и то са гледишта рационалног хуманизма, али је за илустрацију изабрао погрешан пример. Требало је, међутим, имати или више храбрости, па узети праве примере или бар толико увиђајности да се ако се нешто отворено не може рећи–ћути*. Види: Пекић, Б. *О Времену чуда (с кајањем)*, из писма М. Петрињској. Преузето са: <http://www.borislavpekic.com/2009/07/o-vremenu-cuda.html> дана: 08. октобра 2019. године.

¹⁵⁸ Каравидопулос, Ј. (2009). *Ibidem*, 81.

Уместо закључка

Методологија проучавања и методички приступ анализи *Светог писма Новог завета* у настави српског језика неопходна је целина у овом раду. Наставни принципи и наставни циљеви кораци су којима се управљају наставници. Следећи ове кораке, наставник не испуњавања само форму која му је дата да одржи час, већ успева и да заинтересује слушаоце својом интерпретацијом. Пошто су у овом случају слушаоци заправо ученици једне нације која себе у великој већини декларише као верујућу и припада православном хришћанству, анализа *Новог завета* у делима српске књижевности требало би да буде једна од занимљивијих лекција када су у питању наставне јединице које се баве овом облашћу.

Изучавање *Новог завета* кроз дела српске средњовековне књижевности показале ученику да су Свети Сава и писци из његовог периода следили православну традицију Византије, а да ми следимо пут Светог Саве. Оно што је важно истаћи јесте то да своју књижевност не заснивају на *Библији* само Србија и Византија, већ и целокупна Европа чији темељи почивају на истој, што даље води ка томе да смо као народ део европске културне баштине.

Ипак, проучавање *Новог завета* није важно само због тога да се ученици препознају као припадници једног народа и једне вере, већ и због тога што се у *Библији* налазе одговори на бројне проблеме на које млади наилазе. Период у коме се они први пут озбиљније баве проучавањем књижевности јесте период адолесценције. Овај период је познат по бунту, револту, отпору према заједници, родитељима, ближњима. Млади траже себе и покушавају да буду јединствени. Такође, жеља им је да буду прихваћени онакви какви јесу. Дobar наставник кроз свој рад пренеће емоцију дела које се проучава и подстаћи ће ученика да размишља на начин на који је размишљао јунак дела. У књижевном делу, јунак најпре наилази на борбу, након чега добија оно што је желео. Исто тако, упућивање ученика на читање књижевних дела која наставник повезује са светом књигом хришћанства, омогућиће му да кроз интертекстуалност препозна решење одређеног проблем.

III ДЕО

Књижевни жанрови у делима Светог Саве и њихов развој кроз векове

Увод

Ово поглавље биће посвећено истраживању житија и књижевних жанрова које проналазимо у делима Светог Саве, али и других средњовековних аутора чија су дела обухваћена програмом наставе и учења за први разред средњих школа из предмета Српски језик и књижевност. Указаћемо на одлике поетике жанрова, пружићемо њихов историјски развој и приказати како су се житије, а затим и други жанрови, првобитно користили у хришћанској традицији. Истаћи ћемо примарне циљеве писања житија и поруку коју аутор шаље читаоцима. Савино *Житије* биће детаљно протумачено у засебној целини. Одломке из програма, који се налазе у *Klett* читанци, тумачићемо у оквиру жанрова којима припадају. Поред житија у поглављу ће бити протумачени одломци служби, типика, посланица и похвала.

Како бисмо разумели појам жанра, књижевне врсте и њихову историјску генезу, неопходно је осврнути се на књижевни рад Светог Саве. У савременој теорији књижевности поред три књижевна рода (лирике, епике и драме) наводи се и четврти–дидактика, која сама по себи окупља сва она дела која се налазе на прелазу између књижевности и науке.¹⁵⁹ Према Емилу Штајгеру, немачком теоретичару књижевности, *лирика, епика и драма, свака на свој начин, изражава темељне људске могућности језичког изражавања.*¹⁶⁰ Упркос оваквој подели постоје дела која превазилазе границе књижевних родова, њихових врста и подврста. Објашњавајући овај однос Велеков одговор на постављено питање: *Да ли књижевни жанрови остају утврђени? По свој прилици је не. С проналажењем нових дела наше категорије се мењају.*¹⁶¹

Историјска анализа и преглед развоја књижевних жанрова

Проблем жанра у средњовековној књижевности

Проблем жанра кључан је за бављење средњовековном литературом. Под појмом жанр подразумева се род, књижевна врста, група текстова итд. Овај термин постао је свеобухватан и прети да изгуби на улози важног *теоријског фактора у класификацији уметничких творевина.*¹⁶² Лихачов сматра да су жанрови првенствено одређени својом употребом у богослужењу, у правној и дипломатској пракси или околностима владарског начина живота у

¹⁵⁹ Solar, M. (2012). *Teorija književnosti sa rječnikom književnog nazivlja*, Beograd: Službeni glasnik, 119.

¹⁶⁰ Solar, M. *Ibidem*, 118.

¹⁶¹ Velek, R. & Voren, O. (1965). *Teorija književnosti*, Beograd: Nolit, 260.

¹⁶² Шпадијер, И. (1996). *Проблем жанра у средњовековној књижевности*, Књижевна историја XXVIII/100, Београд: Институт за књижевност и уметност (365–373), 365.

средњем веку. Проблем жанра је тесно везан и за устаљене *жанровске* типове аутора, јер сваки жанр има разрађену *физиономију аутора*.¹⁶³

Рикардо Пикио је седамдесетих година изнео тезу да треба говорити о *функционалним техникама* када је реч о проучавању словенске православне традиције. Као разлог наводи то да се многа дела из православне традиције могу схватити као примери библијске егзегезе и да стога употреба појма *књижевни жанрови* за ову врсту уметности није сасвим одговарајући. У оквиру традиционалног типа хришћанског начина излагања библијски модели били су на располагању писцима и они су их примењивали у хагиографијама, житијима, хроникама, повестима... На основу овог запажања Пикио и уводи термин *функционалне технике* и инспирише Красимира Станчева на проучавање и дефинисање жанра *као начин организације говора у делу*. Касније ће и Људмила Бојева издвојити *канонски облик аутора* као критеријум жанровског разликовања. Овај термин односи се на присутност наратора у тексту–хагиограф у житијима, летописац у летописима... Поред многобројних теза Шпадијер сматра да су све оне делимично применљиве на проучавање жанра, али да би о њему требало размишљати као о скупу елемената и критеријума који могу обухватити различите принципе и нивое класификације који се могу посматрати у синхронијској и дијахронијској равни. Синхронијско разграничење подразумева обухватност жанра у односу на различите нивое класификације књижевних дела и у односу на појам форме, док је у дијахронији најважније разграничити појам и термин жанра као и прецизно га дефинисати у свакој од његових фаза трајања (настанак, мењање, деформисање нпр. типика, службе...).¹⁶⁴

Историјски развој жанрова

Већина књижевних жанрова који су дошли до нас, потичу из античке Грчке и Рима.¹⁶⁵ Они су се временом мењали и умножавали. Европска књижевност почива на темељима античког света и *Библије*, а њене књижевне врсте развијају се на сличан начин. Ову тезу потврђује чињеница да су све књижевности пролазиле кроз историјске промене и захваљујући томе су довеле до цивилизације какву данас познајемо.¹⁶⁶ Из ове тврдње закључујемо да се српска средњовековна књижевност развијала на исти начин и по угледу на своје савременике. Узор нашој средњовековној књижевности била је Византија, законит наследник старог Римског царства. Примајући православно хришћанство из Византије, српски средњовековни писци наследили су манир византијских отаца који су наводили цитате *Старог и Новог завета*.

Теоретичари књижевности наводе антику као први период европске књижевности. Њен почетак датира око 1000. године пре Христа, па све до половине 5. века после Христа.¹⁶⁷ Након

¹⁶³ Лихачов, Д. С. (1972). *Поетика старе руске књижевности*, Београд, 68.

¹⁶⁴ Шпадијер, И. *Ibidem*, 367–372.

¹⁶⁵ Velek, R. & Voren, O. *Ibidem*, 66.

¹⁶⁶ Solar, M. *Ibidem*, 129.

¹⁶⁷ Велек наводи да се три основне књижевне врсте, већ код Платона и Аристотела разликују по начину подражавања: у *лирској поезији се испољава песников личност, у епској поезији песник делом говори сам, као приповедач, а делом претвара своје карактере у ученике непосредног разговора и у драми песник ишчезава иза носиоца улога*. Види: Velek, R. & Voren, O. *Ibidem*, 261. Треба обратити пажњу и на Солара који казује: *Античка књижевност је великим делом одредила и правац даљег развоја целокупне европске књижевности... Она је тако изразито хуманистички орјентисана; занимају је пре свега човек и његов овоземаљски живот, па и када користи митско искуство, и када говори о боговима, она се најпре занима људима и њиховим судбинама... Чак и када се препушта маисти, тада се њена рационалност и логичност одражавају у смислу за композицију, а излагање се заснива на разуму и искуству, а не једино на моћи маисте*. Види: Solar, M. *Ibidem*, 131–132.

тога уследила је књижевност средњег века. Овај књижевни период траје од половине 5. в. па све до половине 15. века. Црквена, религиозна књижевност, са мањим утицајем античке традиције доминира до 11. века, после чега наступа процват националних књижевности, међу којима је и српска средњовековна књижевност.

На средњовековну књижевност велики утицај извршила је црква под чијим окриљем настају важна дела овог периода. Најзаступљеније књижевне врсте су службе, химне, житија–биографије и сл. Византија је, такође, утицала на српску средњовековну књижевност. Превођењем текстова из *Библије*, *Паримејника*, *Апостола*, *Псалтира*, *Јеванђеља* и других богослужбених књига на заједнички језик свих Словена–старословенски, извршен је утицај на српску књижевну мисао у повоју.

Примивши писменост из Византије српски народ прихвата и све идеолошке ставове које су Византијци гајили према култури. Одређени друштвени догађаји, културни додири, заједнице са којом се новонастала уметност асимилује, неке су од последица христијанизације српског народа.¹⁶⁸ Прихватање православног хришћанства, одредило је поглед на свет, филозофију, естетику и поезију српске културе средњег века. Фолклорна предања су потиснута, а културно наслеђе гради се захваљујући утицају великих сила.

Формирањем Немањинске државе настаје нова епоха у историји српске књижевности. Након првог периода, када су одређени смер и карактер литературе, жанрови и језик књижевности, уследио је период 13. века,¹⁶⁹ односно, временско раздобље када се књижевност осамостаљује. Тада настају дела која обухватају српске теме, преписивачка делатност узима све више маха, превођење са грчког језика је све интензивније, а развој писмености је у константном порасту захваљујући великим центрима, а нарочито новом српском културном центру–манастиру Хиландару.¹⁷⁰ Појавом Светог Саве и оснивањем књижевних центара у рашкој области, издваја се и коначно преузима примат рашка ортографија. Иако је држава постала самостална, а црква аутокефална, било је потребно да се развије сопствена књижевна делатност у нашој средњовековној држави како би била примљена у свет византијске и европске цивилизације средњег века.

Књижевни жанрови у делима Светог Саве и њихов развој кроз историју

Књижевни опус Светог Саве садржи различите књижевне врсте–биографије, типике, посланице, повеље и службе. Он није био писац једног књижевног рода. У његовом раду уочавамо одлике и лирике и епике, па зато многи књижевни жанрови носе одредницу граничних књижевних врста.

¹⁶⁸ Богдановић, Д. (1980). *Историја Старе Српске Књижевности*, Београд: Српска Књижевна Задруга, 89.

¹⁶⁹ Овде ћемо се држати поделе коју наводи Димитрије Богдановић. Наиме, постоји 7 периода: 1) предисторија старе књижевности (10–11. век); 2) На путевима самосталног стварања (13. век); 3) У знаку Свете Горе (1300–1389); 4) После Косова (1389–1427); 5) Нова средишта књижевне делатности (1427–1459); 6) Између традиције и хронике свога времена (1459–1537); 7) Два последња века (16–17. век). Богдановић, Д. *Ibidem*, 111.

¹⁷⁰ Богдановић, Д. *Ibidem*, 141.

Житија

Развој житија као жанра

Биографија је прастари књижевни жанр и део је историографије.¹⁷¹ Писана је још у античко доба и била је посвећена славним појединцима у свим подручјима јавног живота. У том периоду често је садржала мотиве преузете из легенди како би глорификовала главног јунака. Мучеништво је имало велики значај у учвршћивању хришћанства. Непоколебљивост страдалица који су ишли у смрт за своју веру, моћно су деловали на срца незнабожаца, да су се неретко и сами мучитељи преобраћали у хришћанство. На дан страдања светих мученика, хришћани су се сакупљали ради празновања њиховог спомена. Из тог разлога су у хришћанској цркви постојали писари који су записивали све што се са хришћанима дешавало по тамницама и судиштима. Такве писаре је за време првих гођења по Риму поставио свети Климент (1. век). Описи страдања светих мученика уживали су велики углед. *Дела мученика*, *Страдања* или *Мартирије* и *Мартирологији* најважнији су извори из којих црпимо обавештења о смрти првих хришћана.

Писци наведених описа страдања највероватније су за писање пронашли своје узоре у светим књигама—мучење Христово у јеванђељима и прича о мученичкој смрти Стефана Првомученика у *Делима апостолским*. Свакако није занемарљив ни утицај античких списа који казују о понашању одређених личности пред владарима.¹⁷²

*Дела мученика (Acta или Gesta)*¹⁷³ су текстови који описују судске процесе вршене над хришћанима у складу са званичним записницима (*Acta или Gesta*). Настали су тако што су хришћани на различите начине из државних докумената издвајали судске записе везане за неког мученика, онако како су их забележили стенографи или други државни службеници. Ова *Дела (Записници)* обухватала су оптужницу, питања судија, одговоре мученика и његову смртну казну. Након тога би неки хришћанин, на основу ових извора, саставио текст који има неоспоран историјски значај—дела одређеног мученика. Таква су и дела *Дела Св. Јустина и оних са њим*. Она садрже кратак увод, питања, осуду и закључке са суђења апологети и шесторици његових пријатеља који су затворени по наредби провинцијског управитеља и који су пострадали заједно 165. године у време Марка Аурелија. У *Делима афричких мученика* реч је о суђењу четворице мученика Северне Африке и шесторици других из Нумидије, а које је на смрт одсецањем главе осудио конзул Сатурнин 180. године.

Страдања (Passiones) или *Мучеништва* су текстови у којима очевици суђења или савременици осуђених хришћана описују процес, душевну тескобу мученика и његових мучења. *Мучеништво Поликарпово* (око 156. г.), *Мучеништво Карпово*, *Папилово* и *Агатоникино* (око 161–169. г.), *Мучеништво Перпетуино* и *Филикитатино* (једно од најважнијих описа мучеништава древне цркве) нека су од сачуваних страдања.

Мартирологији су зборници из *Дела мученика* и *Мучеништва* који су састављени у периоду након прогона. Када се мартириј усталио као жанр добио је своју сталну композициону шему и општа места.¹⁷⁴ У овим делима честа је употреба хиперболе. Неретко агиограф познаје

¹⁷¹ Velek, R. & Voren, O. *Ibidem*, 92.

¹⁷² Трифуновић, Ђ. (1974). *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд: БИГЗ, 48.

¹⁷³ *Акта мученика* или *Дела мученика* била су читана на црквеним скуповима одмах иза *Светог писма*. Из мученичких података светог Игњатија Богоносца може се закључити да је овај обичај постојао у II веку.

¹⁷⁴ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 49.

мало чињеница везаних за живот светитеља чије житије жели да напише. Из тог разлога са уметничком слободом пресаздава чињенице и следи утврђен модел који обухвата херојску личност мученика, цара, судије, управитеље, мучитеља, целата и вернике који прате мучеништво. Време се одређује углавном према години владања неког владара. Титуле царева не одговарају правним документима, нису изворне. Саслушање има све облике дијалога, док је тема увек иста—мученик изјављује да је хришћанин и одговори углавном представљају општа места. Мученик изговара молитву пред само мучење и увек је казују повишеним гласом и често су песнички веома успеле целине. Затим следи сцена мучења а након њих чуда.¹⁷⁵ Јевсевије Кесаријски први је саставио један такав *Зборник*, који је сачуван у фрагментима, а који је касније имплементиран у његову *Црквену историју*.

Престанком гоњења хришћана црква постаје слободна. Тада се јављају сакупљачи који су тежили томе да обједине све записе и повести о мученицима. Први од њих био је већ споменути Јевсевије Памфил, епископ Кесаријски. Он се обратио Константину Великом са молбом да се из свих судских установа грчко–римске царевине изврше преписи мученичких података. По царевом наређењу сви акти са таквом садржином били су послати Јевсевију, а на основу њих он саставља *Зборник древних мучеништава*. Осим Јевсевија као сакупљач житија светих познат је и свети Марута, епископ Месопотамски. Он је историјски тачно описао страдања мученика страдалих у Персији.

Житија светаца су, као облик агиографије заснована на реторици, а у складу са традицијом Византије, заузела истакнуто место у књижевности, истискујући постепено облик мартририја. Мучеништва су се дешавала и касније, али мартририји ових светитеља се суштински не разликују од житија. Поред реторике имају и углавном исту схему. Житије светога требало би да је написано по обрасцу биографија знаменитих људи старе Грчке (Ксенофонта, Плутарха и др.), јер су свети оци првих векова хришћанства сматрали да су стари образци представљали природан ток развијања мисли и дате теме па су зато усвојили класичну основу прилагодишви је духу свог времена. Овој групи припада Свети Григорије Богослов (Назијанзин).¹⁷⁶ Паралелно са мученицима црква производи и клирике, подвижнике, монахе и лаике који су се издвојили својим врлинама и светошћу. Житија описују живот, дело, чуда и сваки чин вредан помена. Циљ житија јесте образовање верника. Прво значајно житије јесте *Живот и владање блаженог оца нашег Антонија*, које је саставио његов ученик Свети Атанасије Велики. Ово Атанасијево дело написано 357. године, извршило је велики утицај на потоње писце агиолошких дела. Односи се на живот превасходног утемељивача хришћанског монаштва. Упућено је монасима који су тражили од Атанасија да им прича о животу Антонија Великог кога је он лично познавао. По речима Ђорђа Трифуновића Свети Атанасије Велики је *житије као књижевну врсту усавршио и дао јој коначни облик*.¹⁷⁷

Житија припадају уметничкој књижевности, могу садржати историјске податке али према њима се треба односити критички. Она су по саставу сложена врста јер могу обухватати различите жанрове—похвале, посланице, родослове, летописе, беседе, молитве, путописе... Као тематски сродне жанрове житију треба навести синаксаре и минеје. Ови зборници проповедају о животу светитеља, мученика, подвижника и њихов циљ је васпитног карактера. Формирана су од сажетих *Мучеништава* и *Житија* чији су аутори анонимни. Имају сумњиву историјску вредност, јер се у доброј мери удаљавају од историјског оквира личности на коју се односе, глорификују је да би постала образац живљења верника. Најзначајнији писац ових агиолошких дела јесте Свети Симеон Метафраст. Симеон преписује и врши редакцију мењајући ниво стила и језика у житијима. Наиме, језик на којима су писана житија више је представљао повод за

¹⁷⁵ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 49–50.

¹⁷⁶ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 50.

¹⁷⁷ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 51.

подсмех неголи извор поучавања за Симеонове савременике. Овим изменама, Симеон враћа морално–образовну функцију житија, прилагођавајући их укусима помешане публике која се састојала истовремено од простих људи и од оних писмених, навикнутих на софистицирану елоквенцију.¹⁷⁸ Његов десетотомни минеј претрпео је различите дораде.

Служба житија је стварање или ширење култа одређеног светитеља који је успомена на морални преображај, успелу реализацију Божјих заповести и јеванђеоских идеала. Житије је нужна допуна *Библије*. Светитељ је доказ да се може хришћански живети и умрети. Оно саопштава одлике и врлине личности. Поетску структуру житија обележава метафизички историзам. Биографски подаци су споредни и неважни, а када се износе имају карактер општег места. Свако житије има култну, обредну функционалност, било у оквиру литургијског чина или манастирског обреда. Може да буде опширно или пространо и кратко или пролошко–синаксар. Често обухвата и друге друге књижевне облике. Може садржати похвалу, плач, слово, беседу, и сл.

Најстарије трагове житија у нашој средњовековној књижевности налазимо у *Барском родослову* или *Летопису попа Дукљанина* који датирају из средине 12. века. Касније се појављују и изворна житија која представљају зачетак српског животописања које ће свој врхунац достићи у 13. и првој половини 14. века.¹⁷⁹ Аутори житијне књижевности стварали су две врсте житија–пролошка или синаксарска и обимна. Пролошка су краћег обима и читају се на богослужењу када се слави спомен светога. Синаксарско се чита у оквиру појаног канона светитељу, после шесте песме, иза кондака и икоса на јутарњем богослужењу. Обимна житија читају се на дан представљања светога али основна разлика у односу на синаксарска је та што се читају у манастирској трпезарији током обедовања.¹⁸⁰ На крају *Хиландарског типика* Свети Сава поручује братији *Заповедам вам да овај типик читате у почетку свакога месеца, за време вашег јела, ради сећања заповједенога вам и на корист душа ваших.*¹⁸¹

Лудвиг Зеп врши поделу жанрова, на основу западноевропске средњовековне грађе, на биографије, житија и легенде. Оваква подела тешко је примењива на старо српско животописање. Природа светитељевог живота и лично пишчево виђење директно одређују врсту и облик житија (пустињачки, преподобнички, световно–етички овоземаљски живот утичу на облик и стил житија).¹⁸² Иако су писци житија имали заједничке композиционо–стилске схеме сваки народ је давао лични израз житијној књижевности. На тај начин изграђивано је национално схватање једне књижевне врсте и уочаване су морално–психичке и духовне особености једног народа.¹⁸³ Премда се Свети Сава угледао на Византинце, долази до дисконтинуитета са дотадашњом праксом која је налагала да се у првој глави типика налази аутобиографија оснивача манастира. Сава у првој глави *Студеничког типика* пише самостално дело о духовном животу и подвизима свога оца.¹⁸⁴

Међу делима српске средњовековне књижевности, најзаступљенији књижевни жанр било је, управо, житије. Житија су писана по узору на хагиографије у којима су описани животи светитеља. Постојала је утврђена композиција хагиографија византијског типа и начин на који се излаже њихова садржина. На почетку су имале богословски увод, затим излагање чињеница из живота јунака, која су проткана и проширена различитим уметцима богословског и реторско–

¹⁷⁸ Васиљевић, М. (2010). *О хагиографском делу светога Симеона Метафраста: биографија, редакција, теологија*, у *Богословље* 1–2 (94–144), 110.

¹⁷⁹ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 61.

¹⁸⁰ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 61.

¹⁸¹ Свети Сава. *Ibidem*, 125.

¹⁸² Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 62.

¹⁸³ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 46.

¹⁸⁴ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 62.

панегиричког карактера. Крај биографије углавном је садржао својеврсну похвалу у којој се наглашавају све врлине дате личности и набрајана су чуда која је јунак дела учинио.

За писце српске средњовековне књижевности *Библија* је била јединствена реч Божија. Сва житија прожета су *Светим писмом*. Оно није представљало дело схоластичке кабинетске теологије,¹⁸⁵ већ сам живот и начин живљења у овом свету.

Зачетник житија као жанра и српског средњовековног законодавства био је Свети Сава, који је истовремено и писац прве литургијске химне. Радмила Маринковић у свом делу *Светородна господа српска* наводи да су причања у *Житију Светог Симеона* од Светог Саве тематски међусобно слична и имају исти наративни модел. Употребљени су исти елементи у развоју радње који постају носиоци значења. Користе се исти изрази и речи и помоћу њих се долази до развоја нарације и уношења нових некарактеристичних епизода. Један од узора оваквог писања, наводи Маринковићева, треба тражити у протоколу црквених и дворских церемонија. Модел је стога чврст ослонац писцу, а истовремено му даје и довољно слободе да развије самосталну причу и идеју.¹⁸⁶ Треба напоменути и то да се српска хагиографија од средине 13. века у све већој мери одвајала од византијског залеђа.¹⁸⁷

Књижевна природа Светог Саве најбоље се открива у његовим житијним и песничким саставима. *Житије Светог Симеона*, почетак је биографске књижевности код Срба. Његова краћа верзија написана је у *Хиландарском типичу* по његовој смрти 1199. или 1200. године, а дужа верзија се налази у уводу *Студеничког типика* (према Подскалском¹⁸⁸ *Житије* је написано између 1208–1217. године). Сава је представио оца у своме делу као личност која се одриче престола, моћи и величине зарад небеског царства. У уводном делу житија, упадљив је термин очева дедовина, који означава територију која је раније била у поседу предака. Наводе се бројни библијски цитати, а такође му се приписује мудрост Соломонова, благодат Давидова, врлина Јосифова и титула која се приписује приликом описивања Бога, *владар над владарима*. Потом следе монашки подвизи монаха Симеона и на крају подаци о његовој смрти који сачињавају главни биографски део *Житија*.¹⁸⁹ Врлина Савиног *Житија*, како закључује Богдановић, огледа се у томе што се непосредно и једноставно описују догађаји из живота Светог Симеона. Богдановић наводи и то да опис Симеонове смрти спада у најлепше странице старе српске књижевности.¹⁹⁰ Дело у коме је описао живот свог оца, једино је хагиографско Савино дело.¹⁹¹ *Житије* је постало прототип владарских биографија која су настајала до краја Немањинског царства.¹⁹²

Српска средњовековна житија у програму наставе и учења

Житијна књижевност предвиђена је програмом наставе и учења за први разред средњих школа. Како би се ученици упознали са одликама овог жанра и како би могли да успоставе

¹⁸⁵ Јевтић, А. *Ibidem*, 114.

¹⁸⁶ Маринковић, Р. (2007). *Светородна господа српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 366–367.

¹⁸⁷ Подскалски, Г. (2010). *Средњовековна теолошка књижевност у Бугарској и Србији 865–1459. године*, Београд: Православни Богословски Факултет, Институт за Теолошка Истраживања, 327–328.

¹⁸⁸ Подскалски, Г. *Ibidem*, 427.

¹⁸⁹ Богдановић, Д. *Ibidem*, 150.

¹⁹⁰ Богдановић, Д. *Ibidem*, 151.

¹⁹¹ Подскалски, Г. *Ibidem*, 426.

¹⁹² Подскалски, Г. *Ibidem*, 427. Морамо напоменути да је преподобни отац Јустин Ћелијски (друга половина 20. века) превео *Житија светих* у дванаест томова који одговарају месецима у години. Ово је један од најобимнијих и најзахтевнијих подухвата овог жанра на српском језику.

унутарпредметну корелацију, у овом поглављу биће дати предлози за обраду одређених тематски сродних наставних јединица—*Житије деспота Стефана* од Константина Филозофа и *Житије Светог Саве* Теодосија Хиландарца. *Житију Светог Симеона* од Светог Саве биће посвећено целокупно наредно поглавље.

Житије Светог Саве Теодосија Хиландарца

Када се са ученицима води разговор о томе како је Сава *украо допуштење* од родитеља за одлазак у лов, можемо кроз библијски контекст протумачити одговор његовог оца, Стефана Немање, који каже *Нека је Господ с тобом, чедо, нека те благослови и исправи пут твој*. Глагол *исправити* може да буде алузија на проповед светог Јована Крститеља у пустињи, током које он позива народ на покајање *припремите пут Господњи, поравните стазе његове* (Мт 3,3). По Блаженом Теофилакту под *путем Господњим* треба разумети јеванђеље, док су *стазе* законске одредбе које су застареле. Другим речима свети Јован позива народ да се *припреми за еванђелски живот, и да се законске одредбе духовно испуне*.¹⁹³ Оваквим тумачењем код ученика можемо заподенути разговор о томе на који начин схватају родитељски благослов који је Сава добио. Тиме се подстиче критичко мишљење и ученици се упућују да откривају и тумаче скривена значења текста.

Још једно новозаветно место на које можемо упутити ученике јесте тренутак родитељског отпуста Сави. Цитат *на га отпустише с миром* преузет је из *Јеванђеља по Луки* (2,29–32), значајан је јер се ученици упућују на унутрашњу корелацију—исти цитат налази и у Савином *Житију Светог Симеона*. Оваквим повезивањем и анализирањем они ће моћи да закључе и да изнесу своје утиске о томе како долази до промене перспективе—прво је Стефан Немања онај који отпушта свог сина, а затим је Сава духовни отац који отпушта свог духовног сина.

Житије деспота Стефана од Константина Филозофа

Како би ученици лакше протумачили и боље разумели одломак *Житија*, потребно је нагласити да је Деспот читао јеванђеље док је градио град. У читанци издавачке куће *Klett* наилазимо на питање *зашто је читао јеванђеље?* Од ученика се овим захтевом тражи само разлог, али не и дубљи мотив тог поступка. Читањем јеванђеља, аутор жели да нагласи да је јунак житија живео у складу са начелима дела које чита, а на наставнику је да методичким вођењем ученике доведе до закључка која места из *Светог писма* су употребљена у самом делу.

Ову наставну јединицу можемо повезати и са *Старим заветом*. У тексту наилазимо на одељак из *Псалама Давидових* у којима писац наводи речи *не саздах ли ја све ово крепком десницом и високом мишицом својом* (Псал 89,13). У православном тумачењу *Псалама Давидових десница* и *мишица* могу означавати Бога Сина и Бога Духа Светога.¹⁹⁴ Ови појмови, из угла аутора, односе се на вавилонског владара кога назива *гордим*. Ученицима ће јасна асоцијација на Вавилон бити висећи вртови који су њима познати из историје као Семиранидини вртови, односно, једно од седам светских чуда у старом свету. На основу овог мотива такође се остварују међупредметне корелације, у овом случају са предметом Историја. Следеће библијско место на које наилазимо јесте *Радуј се веома, кћи Сиона, проповедај кћери*

¹⁹³ Теофилакт, *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Псалтир*. (2012). Превод: +епископ Атанасије, Врњци: Интерклима графика, 28.

Јерусалимова, јер си на висинама и долазак цара угледала си (Зах 9,9; Мт 21,5; Јн 12,15). Није назначено одакле је наведени цитат преузет. Ово место је важно протумачити са ученицима, јер старозаветни пророк Захарија наговештава да ће Месија ући у град Јерусалим. Јеванђелисти Матеј и Јован описују испуњење овог старозаветног пророчанства повезујући га са уласком *цара славе*—Господа Исуса Христа у Јерусалим. Захваљујући овом цитату ученици могу доћи до закључка да аутор жели да упореди деспота Стефана са Господом Христом, а сам град Београд са Јерусалимом. Следеће библијско место које би могло да се нађе у методичкој апаратури у читанци и на тај начин уведе нову тачку гледишта јесу Соломонове речи *Ступ Давидов, на коме виси тисућу штитова и све стреле њихове* (Песма 4,4). Аутор користи библијски мотив како би приказао изглед града и упоредио га са Давидовим утврђењем (Јерусалимом). Једно од занимљивијих места у овом одломку јесу речи Деспота који је становнике овог града даровао печатом златним *који има слику града да који хоће какву куповину да чини у било коме крају добије књигу са печатом да је становник тога града, па неће давати нигде царине ни пролаза*. Алузију на овај мотив проналазимо у књизи *Откривење Јованово* (7,3) где писац наводи *Не кварите ни земље, ни мора, ни дрвећа, док не ставимо печат слугама Бога нашега на чела њихова*. Ученицима треба објаснити или их упутити да кроз истраживачке задатке истраже одређена поглавља у *Новом завету*. Захваљујући таквом примененом методологије доћи ће до закључка да печатење у овом контексту симболише и означава припадност Богу, односно, да само слуге Божије носе *печат на својим челима* као знак припадности и распознавања.

У одељку са непознатим речима појављује се термин *периволија* уз објашњење да је то манастир на Светој Гори. Требало би указати на постојање још једног значења. Наиме, грчки термин *περιβόλι* у дословном преводу је врт, башта или воћњак. Православни оци овим термином подразумевају целу Свету Гору која се још назива и Богородичин врт. Читајући објашњење може се стећи утисак да је *периволија* манастир на Светој Гори, а вероватније тумачење је да је деспот Стефан Лазаревић подигао цркву у част Пресвете Богородице на овом месту. Ученици ће на овај начин проширити своја знања о овом појму, а како бисмо им боље приближили изглед Свете Горе можемо задати прављење презентација са сликама манастира који се на њој налазе. Ова показна метода имала би вишеструку корист за ученике. Успоставили би корелацију са Географијом и лакше би локализовали средину у којој се одвија радња одређених житија.

Типик¹⁹⁵

Типици, устави или канони, представљају низ правила обухваћена у делу посвећеном одређеној личности, манастирском братству, помесној или васељенској Цркви или пак уколико посматрамо световни живот, заједници или друштву. Реч канон долази од хебрејске речи *кане*, која значи *трска*. Ова реч је у каснијем хебрејском језику означавала *меру* (јер се трском мерила дужина), те у преносном смислу *правило, правилник, норму*. Касније је у грчком облику *канон* ушао у све европске језике, канон *Старог* и *Новог завета*, али и неканонске књиге. У ужем смислу канон означава попис аутора или дела која су сачињавали библиотекарски александријске и пергамске библиотеке у доба хеленизма.¹⁹⁶ Појавом хришћанства и апостолским сабором који је одржан 49. године у Јерусалиму, донета су одређена правила којима је требало да се руководе хришћани. Половином 4. века, Свети Василије Велики, један

¹⁹⁵ Типици садрже у себи прописе за духовни живот у манастиру и организацију разноврсних служби манастирске заједнице. Мора се имати у виду да је свака функција у манастиру служба, а сваки рад послушање.

¹⁹⁶ Solar, M. *Ibidem*, 376.

од чувених *Кападокијаца*,¹⁹⁷ пише *Монашка правила* (састављена су од *Опширних правила* и *Малих правила*), која постају узор монасима тог времена, а темељ и основа типцима који настају из њих.¹⁹⁸ Композиција типика је троделна. У првом делу излажу се општа упутства о поретку богослужења у току године, о молитвеном расположењу, животу и владању монаха. Други део назива се и синаксар или месецослов. У њему су изложена богослужења свих дана црквене године и у време Посног и Цветног триода. Трећи део доноси такозване изменљиве песме читаве године које се исписују или штампају (тропари, кондаци, ипакоји, ексапостилари...)¹⁹⁹.

Један од најзначајнијих устава који се користио све до 13. века и појаве Светог Саве био је *Студитски устав*. После Теодора Студита један монах је изложио правила богослужења за цариградски Студитски манастир. Из Цариграда па преко Свете Горе устав је дошао и до српске земље. *Јерусалимски устав* постојао је у Палестини још у 6. веку, у доба Светог Саве Освећеног. Он је касније прерађиван и допуњаван, а у 14. и 15. веку коначно је истиснуо *Студитски устав*. Јерусалимски устав овладава српском црквом после 1318–1319. године када је радом архиепископа Никодима завршен превод овог типика са грчког на српскословенски језик.²⁰⁰ Утемељивач првих манастирских типика (правилника) и првих црквених закона код нас био је Свети Сава.²⁰¹ *Карејски типик* и *Хиландарски типик* прва су његова дела посвећена испосничком и манастирском животу. *Карејски типик* је превод грчког скитског типика, који је написан за карејску посницу 1199. године, а сам текст сачуван је и на грчком језику.²⁰² Овај устав постаје образац српског пустињачког монаштва и ван Свете Горе, а његова главна одлика је та да тежњу за монашким усамљеничким животом замењује удруживањем двојице или тројице монаха.²⁰³ Усамљеник се постаје не само сопственом жељом, већ и одлуком манастирског братства, а подвиг се састоји од скоро непрекидног поста и сталне молитве. У посницу одлазе монаси самовољно а не из дисциплинских разлога. *Типик* утврђује прецизан распоред хране–поста у одређене дане у недељи и постове у црквеној години. Приликом посета ходочасника пост је могао бити укинут свим данима сем среде и петка. На крају првог Савиног *Типика*, налази се и оштра санкција–клетва у име Христово и Богородице уколико неко украде или нешто промени.²⁰⁴ Овакве келије или поснице претварале су се, како наводи Богдановић, у средиште и жаришта књижевног рада.²⁰⁵ Најстарији текст овога *Типика* (оригинал или препис за време Светог Саве) писан је на пергаменту и чува се данас у Хиландару. Такође, урезан је у камену узиданом у цркви изнад врата у карејској келији.²⁰⁶

Хиландарски типик потиче из исте године и намењен је манастиру Хиландару. Састављен је од превођења и прилагођавања *Евергетидског типика* тј. *Типика манастира*

¹⁹⁷ Термин *Кападокијци* односи се на велике црквене оце и учитеље: Светог Василија Великог, Светог Григорија Богослова и Светог Јована Златоустог. Празнују се 12. фебруара по новом, односно 29. јануара по старом календару.

¹⁹⁸ Каснији преписивачи су ово дело преименовали у *Правила*, што је у дисхармонији са самим аутором овог дела за кога је Свето Писмо јединствено правило, устав и закон. Види у: Сидоров, А. И. (2008). *Древнохришћански аскетизам и настанак монаштва*, Шибеник, 103.

¹⁹⁹ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 321.

²⁰⁰ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 322.

²⁰¹ Деретић, Ј. *Историја српске књижевности*, стр. 12. Преузето са: https://www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/jderetic-knjiz_01.html#_Точ412462946 дана: 02.08.2017. године.

²⁰² Подскалски, Г. (2010). *Ibidem*, 268–269.

²⁰³ Богдановић, Д. *Ibidem*, 147.

²⁰⁴ Подскалски, Г. *Ibidem*, 269.

²⁰⁵ Богдановић, Д. *Ibidem*, 147.

²⁰⁶ Мирковић, Ј. (1939). *Списи Светог Саве и Стевана Првовенчаног*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 16–17.

Благодетељне Богородице из Цариграда.²⁰⁷ Садржи прописе за духовни живот у манастиру и организацију манастирских служби. Општежитељни манастири, као што је Хиландар, организовани су на принципу безграничне послушности, без личне својине и строге поделе рада. Манастиром управља игуман, али се свака одлука доноси на Савету манастирских стараца. Сава објашњава нужност литургијских и дисциплинских прописа уз употребу многих слика и бројних библијских цитата.²⁰⁸ Треба напоменути да је овај типик писан на говорном језику и сам по себи је значајан као документ који говори о стању говорног језика код Срба крајем 12. века.²⁰⁹

Поред наведених, неопходно је споменути и *Студенички типик* написан 1208. године, који је са мањим изменама, у својој основи *Хиландарски типик*, прилагођен манастиру Студеници. Новина *Студеничког типика* јесте та што је *Житије Светог Симеона* написано као његова прва глава. У *Хиландарском типик*у дати су најзначајнији догађаји од Симеоновог доласка на Свету Гору до његове смрти. Они су имали функцију да се *фиксира дан спомена светог*.²¹⁰ У *Студеничком типик*у Сава пише житије које обухвата одређене догађаје из живота Стефана Немање. Поједини делови осталих поглавља овог типика имају књижевна обележја и изражену реторичност.²¹¹ Анализирајући књижевне изворе *Житија светог Симеона* уочава се да оно може добити нови смисао и тумачење уколико се упореде грчки (9–12. века) и српкословенски (13. век) преписи *Катихеза светог Теодора Студита*. Неопходна карика којом Сава завршава *Житије светог Симеона* и почиње писање типика манастира Студенице, јесте буђење побожности код монаха подсећајући их на есхатолошке догађаје. Овај став истовремено је кључан за разумевање *Житија*.²¹² Ктиторско *Житије светог Симеона* јесте неодвојиви део *Студеничког типика* и његова прва глава. Захваљујући оваквој композицији омогућава се прописани поредак саставних делова манастирског типика, као и сагледавање *Студеничког типика* у његовом потпуном облику.

Типик можемо пронаћи само међу делима Светога Саве. Иако их нема у програму наставе и учења, *Карејски*, *Студенички* и *Хиландарски типик* веома су значајни јер су постали образац и узор српском монаштву на Светој Гори и ван ње.²¹³ У овај жанр можемо сврстати и Савино дело *Устав за држање Псалтира* преведено са грчког језика, а које садржи литургијске прописе. За програм наставе и учења важно је напоменути чињеницу да иако он не предвиђа обраду овог жанра, *Студенички типик* мора бити споменут јер је *Житије Светог Симеона* његов саставни део. На тај начин ученицима се пружа шира слика о опусу Светога Саве. На крају, треба споменути да се типиком могу назвати и правила нецрквеног садржаја попут средњовековних рецепата за добијање боја.²¹⁴

²⁰⁷ Верзија *Евергетидског типика* коју је Свети Сава имао пред собом док је редиговао типик за свој манастир Хиландар, настала је половином 12. века. Превео је само неке делове. Није узео синаксар, у коме је распоред и правило богослужења током године, већ само уводни део–пролог, са прописима за устројство и живот манастира (нису преведене све главе, већ само поједине, додајући са своје стране, нове и друкчије одредбе прилагођене потребама Хиландара). Види: Свети Сава. (1986). *Сабрани списи*, прир. Д. Богдановић, (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска Књижевна Задруга, 138.

²⁰⁸ Подскалски, Г. *Ibidem*, 270–271.

²⁰⁹ Ивић, П. (1998). *Преглед историје српског језика*, (прир. Александар Милановић), Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 41.

²¹⁰ Богдановић, Д. *Ibidem*, 20.

²¹¹ Анђелковић, М. (2018). *Студенички типик Светог Саве*, Манастир Студеница, 17.

²¹² Анђелковић, М. (2018). *Ibidem*, 18.

²¹³ Свети Сава. *Ibidem*, 137.

²¹⁴ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 323.

Посланице

Посланица или писмо (грч. ἐπιστολή) једна је од књижевних врста која припада епици. Ова књижевна врста била је изузетно популарна међу старим Грцима и Римљанима.²¹⁵ Писма Плинија Млађег, Овидија и Сенеке само су неки од доказа да је овај жанр присутан и у античком периоду. Ипак, за наше истраживање, веома је важан апостолски период (период између 36–100. године). *Свето писмо Новог завета* садржи у себи двадесет и једну посланицу Христових апостола. Од тог броја четрнаест посланица је написао апостол Павле, три Свети Јован Богослов, две је написао Свети апостол Петар, а по једну Свети апостоли Јаков и Јуда Јаковљев. Од ове двадесет и једне посланице, четири су насловљене на одређене личности (две Тимотеју и по једна Титу и Филимону), десет је адресирано на хришћанске заједнице (Рима, Коринта (две), Галатије, Ефеса, Филипа, Колосе, Солуна (две) и Јеврејима), а преосталих седам су циркуларна писма. Предмет расправе међу библистима је да ли су и одређене Павлове посланице које су упућене одређеним хришћанским заједницама кружне или су пак упућене одређеној црквеној заједници.

Стил којим су писане ове посланице је антички стил писања. У уводу сваке било би написано име аутора, реципијент–прималац, у чије име се пише посланица и оно што је занимљиво за хришћанску књижевност, обавезно би се у уводу у посланицу придодало и благослов. На крају сваке посланице писани су благослови и поздрави одређеној хришћанској заједници или личности којој је она упућена. Важно је да споменемо и начин, односно, процес писања посланица у времену у коме су живели Свети апостоли. Наиме, по Роберту Хулу,²¹⁶ аутор би најпре направио план писања посланице на воску или пергаменту (најчешће је писано на таблицама од ових материјала), затим би диктирао писару који би је записивао, након чега је аутор прегледао и кориговао. После корекције, писар би правио копију за аутора и за онога коме је посланица упућивана, писмо се слало, јавно читало и даље би било копирано.

Посланице новозаветног канона од великог су значаја за хришћанску цркву. Још од најранијих времена, поред читања Јеванђеља и поука које су давале старешине након евхаристије, посланице су биле саставни део раних хришћанских богослужења. Њихов смисао и значај је у томе да се читаоци охрабре и реше актуелна питања. Структурално су подељена на догматски и морални део.

Најважнији чиниоци овога стила како истиче Свети Григорије Назијанзин су сажетост (нерасплинутост), јасноћа (тежња ка свакодневном говору) и драж писма. Он поручује и да у посланицама треба сачувати једноставност и блискост са природом. Овакво схватање посланице траје током читаве византијске књижевности. Учени монах Јосиф сматра да су у њима пожељне *изреке мудраца*, такозване апофтегме и *пословице*. Каже да у *писмима треба избегавати китњасте летописни стил и тежити ка приповедању, зато што је писмо–извештај и разговор пријатеља са пријатељем.*²¹⁷ У византијској књижевности посланице су најчешће тематске, али могу се наћи и у српској књижевности и углавном су преведене са грчког. У старој српској изворној књижевности епистоларно општење било је и те како познато. Посланица је имала предвиђене основне узорне у такозваном епистолару. Ако правимо разлику између обичног писма и посланице онда у нашој средњовековној књижевности нећемо наићи на

²¹⁵ Посланице, према тврдњи египтолога Едварда Вента, настају још за време египатског фараона Ђедкаре Исесиа (познатијег као Танкериса) који је владао крајем 25. и почетком 24. века пре Христа. Фараон је посланице писао визирима–високим службеницима (великим управитељима на двору египатског фараона) и углавном су писане из педагошких разлога.

²¹⁶ Theodoret of Cyrus. (2002). *Commentary on the Letters of St. Paul* edition by Robert Hull. Massachusetts: Holy Cross Orthodox Press.

²¹⁷ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 244.

много њих које поштују строгу композицију овог жанра. Писмо које је игуману Спиридону упутио Свети Сава не премашује много оквира правог и лично наглашеног писма, док деспот Стефан Лазаревић речју *љубав* тематски одређује своју посланицу па она постаје прва књижевна посланица у којој се остварују начела средњовековне реторике и епистоларне поетике. У његовој песничкој посланици схватање писма као разговора са одсутним изведено је крајње једноставно и без сувишних фигура, као што саветују византијски писци и теоретичари.²¹⁸

Писмо игуману Спиридону дело је Светог Саве које је, претпоставља се, упућено са другог Савиног путовања у Свету земљу. Ово је прво сачувано дело епистоларне форме у старој српској књижевности.

Жанр посланице у програму наставе и учења

Једина средњовековна посланица предвиђена програмом наставе и учења за српски језик средњих школа јесте *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића. На самом почетку дела можемо уочити сличност са античким стилем и начином писања апостолских посланица које су ушле у канонску збирку књига *Новог завета*. Стил писања Христових апостола веома је сличан. Своје посланице апостоли започињу представљањем (ко пише) *Павле, вољом Божјом позвани апостол* (1 Кор 1,1) или *Петар, апостол Исуса Христа* (1 Пт 1,1). Апостол затим наводи у чије име пише *слуга Исуса Христа* (Рим 1,1) или *Павле, апостол не од људи ни преко човјека, него кроз Исуса Христа и Бога Оца* (Гал 1,1). После представљања спомињу се реципијенти посланице *светима који су у Ефесу* (Еф 1,1), *дванаест племена расијаних по свету* (Јк 1,1), *изабранима који странствују у расијању по Понту, Галатији, Кападокији, Азији и Витинији* (1 Пт 1,1) или *изабраној госпођи и деци њезиној* (2 Јн 1,1). Потом следе речи благослова *благодат вам и мир од Бога Оца нашега и Господа Исуса Христа* (Рим 1,7), *Милост и мир и љубав да вам се умножи* (Јд 1,2), *да буде с вама благодат, милост, мир од Бога Оца и од Господа Исуса Христа, Сина Очева* (2 Јн 1, 3). Структуру апостолских посланица чине догматски и морални део. У догматском делу аутори појашњавају тајне Божије, док се у моралном делу баве етичким питањима и међуљудским односима. На крају сваке посланице најчешће наилазимо на поздраве упућене читаоцима. Поздрави су пропраћени Божјим благословима *да буду утврђени по јеванђељу* (Рим 16,25), *да имају љубав Бога Оца и заједницу Светога Духа* (2 Кор 13,13), *да имају мир сви који су у Христу Исусу* (1 Пт 5,14) или *да чувају себе од идола* (1 Јн 5,21).

Ученике треба упутити на то да је посланица антички жанр. На основу свега претходно наведеног, моћи ће да закључе да је она била један од доминантнијих жанрова још од антике. Не везује се само за средњовековну књижевност. Епистоларни облик чест је и у религиозним текстовима. Ученицима можемо задати у оквиру истраживачких задатака да погледају садржај *Новог завета* и да процене колико је био значајан овај жанр. Подсећања ради, од двадесет седам канонских књига *Новог завета*, двадесет и једну чине посланице светих апостола. На овај начин остварује се међупредметна корелација—са Историјом и Верском наставом.

У методичком вођењу ка тумачењу текста нису потпуно разјашњени одређени захтеви. Ученицима се сарадничким императивима налаже да свестрано протумаче позиве упућене младим људима. Како би овај захтев био реализован потребно је познавање егзегезе *Новог завета* и отаца цркве. Ученици могу донети своје закључке на основу прочитаног текста, али је велика вероватноћа да ће они потећи од личног доживљаја, а не од утемељености на самом делу. Аутор, како наводи Бојовић, жели да истакне *потребу сагласја између телесне и*

²¹⁸ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 247.

божанствене љубави, о чему су на занимљив начин говорили свети оци.²¹⁹ Свети Јован Лествичник говори о поређењу телесне и божанске љубави и каже да је *блажен онај човек који воли Бога као што занесени љубавник воли своју драгу*. Он наглашава да није недолично и неприлично *поредити љубав према Богу, као и друге врлине, са оним што се код људи може видети*.²²⁰ Аутор, цитирајући апостола Павла и његове речи из посланице Ефесцима *не растужујте Светога Духа* (4,30) жели да укаже на то да девојке и младићи треба да сачувају своју девственост, јер је она једна од највећих врлина. У одељку са непознатим речима у *Klett* читанци дато је шире објашњење појмова младићство и девство—наводи се да је то младићко и девојачко доба. За потребе тумачења самог текста неопходно га је прецизирати. У ужем смислу они се односе не само на период младићког и девојачког доба, већ на девственост и чедност које су својствене за оба пола. Дакле, девственост је синоним за моралну чистоту, а не за период девојаштва. Деспот Стефан позива и младиће и девојке да буду чедни, да грехом не *прљају* своје тело и да не *растужују Духа Божијег у себи*. С обзиром на комплексност овог цитата наставник мора да зада истраживачке задатке или да благовремено упути ученике на значење ових мотива из *Светог писма*. На овај начин могу се остварити веома важни васпитни циљеви. Ученици се позивају да живе у складу са хришћанским моралним начелима и да буду свесни слободе која им је дата.

Умешним методичким вођењем ученици могу да дођу до закључка да је љубав та која је основа свега и да се читаво хришћанство заснива на њој. Међутим, за потпуно тумачење текста неопходна је корелација са Верском наставом због познавања *Светог писма* и схватања да је поред тога што је деспот, Стефан Лазаревић живео светитељским животом. Његов живот био је саткан од молитве и од изучавања богате светоотачке литературе коју је поседовао.

Повеље²²¹

Повеље или грамате (грч. γράμμα—слово) означавају писмо владара или документ којим се одређују повластице појединим личностима или заједницама. Датум на повељама или грамата о почетку зидања неког града, означавао би истовремено и датум када је тај град настао. Повеље су састављене од нарације или експозиције и аутобиографије, по чему су сличне посланици. Аутобиографска казивања издавача повеље, најчешће владара, могла су да буду саопштавана поетским сликама и метафорама. У уводу повеље—аренге, изражавана је духовна, идеолошка мотивација повеље, обликована у чисто књижевном духу. Стара српска аренга разликује се од византијске по већем утицају *Псалтира* и присутности песничких елемената, тропа и симбола.

У Византији је повеља третирана као сакрални предмет. Цареви чиновници који су обелодањивали речи повеље, нису смели додиривати рукама, већ пурпурним порубом одеће, као што и јереји након читања износе Јеванђеље током бденија и празничних и недељних јутрења.²²² Употребом библијског текста у повељама постизала се церемонијалност, свечаност, указивало се на благословено порекло њене садржине, а према Тријићевим наводима, можда чак и на само њено освештавање.²²³

²¹⁹ Бојовић, Д. (2008). *Слово љубве у светлу библијске егзегезе*, Митолошки зборник 18, Рача—Београд, 174.

²²⁰ Свети Јован Лествичник. (2000). *Лествица*, Манастир Хиландар, 198—199.

²²¹ Повеље су документи, пре свега, правног карактера. У њима су садржани поједини аутобиографски подаци и историјска грађа која нам може помоћи да одредимо историјски контекст настанка и употребе ових докумената. Повеље проналазимо код Светога Саве и Стефана Првовенчаног, али и код свих других наших владара.

²²² Тријић, В. (2016). *Нови Завет и хришћанско предање у српским средњовековним повељама*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет, 41.

²²³ Тријић, В. *Ibidem*, 43.

Повеље су записиване и на зидовима цркава и манастирских храмова. Често су текст и порука повеље обелодањивани и кроз фреску. На њој би, у том случају, архијереј држао повељу у руци а ктитор би приносио храм Господу. Сматра се да је писац Немањине оснивачке *Хиландарске повеље* из 1189. године управо Свети Сава.

Као јасан доказ да је аутор повеље Свети Сава намећу се исти стил и песничке слике које су коришћене и у *Житију Светог Симеона*. Сава је доследно поштовао композицију повеље. На почетку се налази наративни део о стварању људи на земљи и друштвеним слојевима који су постојали. Иако је аутор Свети Сава, ауторство се може приписати Стефану Немањи због приповедања у првом лицу и потписа који се налази на крају. Аутор износи биографске податке који се тичу подизања и ширења дедовине свога оца. Употребом библијских цитата, као што је већ наведено, постиже се узвишени тон и свечаност израза.

Служба

Књижевно–литургијска целина која представља песнички жанр састављен из већег броја литургијских песама–химни назива се служба.²²⁴ У античком периоду можемо пронаћи многобројне химне (грч. *ὕμνος*) које су прослављале богове и хероје. Сам назив потиче из периода старе Грчке. Настанак ових песама датира још из египатске, вавилонске, асирско–персијске и индијске књижевности. Оне су по правилу песме сакралног карактера, посвећене боговима или божанским бићима и имале су обредни смисао. Певане су на богослужењима, гозбама и у другим приликама. Једна од чувених збирки химни које су певане у част Бога, а које су извршиле огроман утицај на развој хришћанске молитве и службе су *Псалми Давидови*.

Служба је главни, и по природи, веома сложен жанр литургијског песништва у Византији и међу православним Словенима. Она је литургијски феномен, а истовремено целина компонована по строго утврђеном поретку. Сваки вид песме или молитве има за циљ *латреутички моменат*–моменат служења Богу или светоме који је прославио име Божије. Прослављање је одавање достојне поште личности која је предмет култа. Више ових химни сачињавају службу одређеној личности која је достигла идеал савршенства и постала светитељ, што у хришћанској традицији означава највиши домет и циљ је човековог бивствовања на земљи.

Старе хришћанске литургије са читањима из *Светог писма*, уз молитве и појање, временом су почеле да се развијају. Првобитно језгро које су чинила библијска читања, молитве и беседе остала су окосница богослужења, али су се временом прошириле кроз песме које се певају на њима.²²⁵ Ове песме добијају наслове у зависности од потребе и значења–тропар, ирмос, кондак, стихира, икос су песме које чине богослужење. Треба споменути и то да су службе хришћанских песника у највећем броју окупљене у *Минејима*, *Осмогласнику* (*Октоиху*) и *Триоду*.²²⁶

Служба је састављена из неколико богослужења. Црквени (литургијски) дан почиње вечерњим богослужењима уочи самог календарског датума, по старој јеврејској традицији. Богослужбени круг почиње деветим часом, у наставку кога следи вечерње богослужење и мало повечерје²²⁷ са акатистом Пресветој Богородици. Уколико је велики празник, најпре се служи

²²⁴ Богдановић, Д. *Ibidem*, 80.

²²⁵ Богдановић, Д. *Византијски књижевни канон у српски службама средњег века* у Трифуновић, Ђ. & Петковић, С. & Богдановић, Д. (1970). *О Србљаку*. Београд: Српска књижевна задруга, 104.

²²⁶ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 304.

²²⁷ Поред малог повечерја које се служи већином током црквене године, велико повечерје се врши током великог поста и по типичу у одређене дане.

мало вечерње, а после трпезе и велико вечерње. Јутарњи део богослужења чини други део књижевно–литургичког комплекса службе. У састав јутарњег богослужења улазе полуноћница, јутарње богослужење, први час, трећи час, шести час и изобразитељна.²²⁸ У свакој од ових служби развија се одређена мисао повезана са свештеним успоменама и везује се за одређене догађаје из историје спасења човечанског рода. Богдановић наводи да у јутарњи богослужбени круг улази и литургија, али ова констатација није исправна. Иако се литургија током већег дела године служи у јутарњим часовима,²²⁹ она не припада јутарњем богослужењу, већ је служба сама за себе. Свети оци и учитељи цркве, литургију доживљавају као икону Царства небеског и, као такву, објашњавају да је она ван времена и простора. Стога, литургију по свом смислу и тумачењу, не можемо сместити у дневни круг богослужења, већ као службу у којој свака света тајна цркве и служба дневног круга налази свој смисао и пуноћу.²³⁰

Црквена поезија је врхунац култа личности која је канонизирана. Процес канонизације у средњовековном периоду био је поступан. Личности су према својој побожности стицале светитељска знамења. *Уколико се особа одликовала у свему узорним и светим животом, ако је била украшена врлинама и добрим делима и служила је као узор љубави и побожности, или је тело после смрти давало знаке светитељства, јављала се мисао о томе да се тој особи требало доделити јавно црквено поштовање.*²³¹ Поступни пут канонизације од народног поштовања до црквеног сабора, није био праћен писањем службе у част светитеља. Писање службе уследило би тек после канонизације и она је, како истиче Трифуновић, *више настајала него што је била састављана*. Прве стихире јављале су се приликом прве годишњице након упокојења и биле би обично служене уз постојећу службу светитељу који *пада* истог дана. Управо на примеру Светог Симеона Мироточивог, имамо прилике да видимо да је Хиландарски сабор *приложио* Светом Симеону Богопримцу и празновање Светог Симеона Мироточивог.²³²

Превођењем првих богослужбених књига са грчког на српскословенски језик, песнички језик и облици црквене поезије преузети су из Византије и са њеног стваралачког подручја. Већ у првим преводима *Минеја* и других богослужбених књига остварује се један круг општих песничких места–топоса. Ова места налазила су се и остајала су у свести појаца, песника и слушалаца.²³³ Песници су, током настајања одређеног дела, писали о својој недостојности, а потом су у молитвама тражили своје избављење, даровање благодати и опроштење грехова, што су неке од особина писања служби.²³⁴ Ово наводи и Богдановић који описује да песничко певање протиче у *противречном утркивању између признавања своје недостојности и неуморног стварања једног достојног израза, изврских, живих фигура, обрта и ритамско–мелодијске лепоте усхићенога људског говора.*²³⁵ Песници су кроз службу преносили и житије самог светитеља, чиме су уобличавали његов лик у свести слушалаца, а, такође, своје описе често су исказивали кроз симболе. Готово сви симболи српске црквене поезије потичу из византијске духовне лирике или књига *Старог* и *Новог завета*.²³⁶ Они су на овај начин, желели

²²⁸ Богдановић, Д. *Византијски књижевни канон у српским службама средњег века*, 108–114.

²²⁹ Обично се служи после службе шестог часа, док изузетак представља Литургија Пређеосвећених Дарова која се служи током великог поста и временски се смешта у слеподневним часовима.

²³⁰ Фундулис, Ј. (2004). *Литургија–увод у свето богослужење*, Краљево: Интерклима Графика, 119.

²³¹ Трифуновић, Ђ. *Стара српска црквена поезија* у Трифуновић, Ђ. & Петковић, С. & Богдановић, Д. (1970). *О Србљаку*. Београд: Српска књижевна задруга, 11–13.

²³² Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 18.

²³³ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 20–21.

²³⁴ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 31.

²³⁵ Богдановић, Д. *Византијски књижевни канон у српским службама средњег века*, 102.

²³⁶ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 43–45.

да изграде и прикажу своје јунаке између две основне вредности средњовековног живота—од растајања са земаљским до стицања вишег царства.²³⁷

Поред симбола, треба споменути и мотиве. Мотиви *светлости* и *венца* прилично су заступљени у средњовековном песништву. *Венац* се добија када јунак у мучењу, страдању, трпљењу и смрти стекне победу и издржи сва искушења до краја свог живота. Мотив *венца* симболише вечно блаженство у царству небеском.²³⁸ Поред *венца*, *светлост* је најзаступљенији мотив у песништву 13. века. Према мишљењу Трифуновића, овај период је *век светлости и светлосних тражења*, јер су се аутори често користили истим.²³⁹ Треба споменути и то, да су писци црквених песама током настајања дела били окренути и савременим збивањима. Они су од јунака својих дела *тражили* молитвено заступништво за мир и избављење. Овакав вид молитве био је заступљен током 13. века, док још непријатељи нису почели надирати и стварати опасност нашем народу. Већ крајем 14. и почетком 15. века, односно, наиласком опасности од ропства, песници *уводе* у своја дела и оне од којих је потребно сачувати српску државу и народ.²⁴⁰

Пажњу треба обратити и на појање и произношење богослужбене поезије. Писци су истовремено били и композитори и преносиоци не само речи, већ и звука. Богослужбена поезија писана је за гласно читање и појање, а писац је морао да води рачуна о ритму и слоговима како би појање деловало умилно. Како би успео у својој намери, аутор је морао да се користи графичким знацима, попут тачке (.), две тачке (:), зареза (,) и тд.²⁴¹

По угледу на службе које су писане у Византији, Свети Сава је зачетник књижевног жанра химнографије у српској средњовековној књижевности крајем 12. и почетком 13. века.²⁴² Службу пише по узору на ону посвећену Светом Симеону Столпнику.²⁴³ Написавши службу Светом Симеону Мироточивом, Сава својим књижевним наследницима даје пример писања овог жанра. На овај начин започета је глорификација Стефана Немање као светитеља и стварања култа његове династије.²⁴⁴ Треба споменути да је велики број песника у периоду од 13–17.в. писао службе, попут Теодосија Хиландарца, архиепископа Данила II, патријарха Данила III Бањског, епископа Марка Пећког, Григорија Цамблака, Димитрија Кантакузина... Известан број служби Србима светитељима био је штампан три пута (Римник 1761; Млеци 1765; Београд 1861) на рускословенском, а зборник који је том приликом настао познат је као *Србљак*.²⁴⁵ То је богослужбена књига која се и данас користи у Српској православној цркви. У периоду од неколико векова, доживео је велики број издања, а придодајући диптиху светих нове светитеље, ова богослужбена књига се стално допуњава.

Жанр службе у програму наставе и учења

Програмом наставе и учења српског језика за први разред средњих школа, предвиђен је за обраду одломак из Теодосијеве *Службе Светом Сави* који је у читанци издавачке куће *Klett*, придружен *Житију Светог Саве* истог аутора. На тај начин истовремено се тумаче оба дела, јер је мотив лова лајтмотив у оба одломка. Јефимијина *Похвала кнезу* Лазару сматра се прелазним

²³⁷ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 66.

²³⁸ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 69.

²³⁹ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 72.

²⁴⁰ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 77–78.

²⁴¹ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 52–54.

²⁴² Подскалски, Г. *Ibidem*, 541.

²⁴³ Радојичић, Ђ. (1962). *Развојни лук старе српске књижевности*, Нови Сад: Матица Српска, 85–86.

²⁴⁴ Кашанин, М. (1990). *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Просвета, 123.

²⁴⁵ Трифуновић, Ђ. *Ibidem*, 304–305.

жанром—похвала која садржи одлике молитве. Из разлога што је служба састављена од молитава, ово дело биће тумачено у оквиру овог поглавља.

Служба Светом Сави Теодосија Хиландарца

С обзиром на то да је ученицима назначено да је одломак службе прва песма другог канона моћи ће да се подсети композиције службе и да је повежу са мотивом службе у Јефимијиној *Похвали Светом кнезу Лазару*. Цитат *богате ризнице Духа* можемо искористити за разговор са ученицима о њиховим асоцијацијама и тумачењу овог места. Уз умешно методичко вођство ученици ће закључити да је устаљена асоцијација за ризнице материјално богатство, али да значење појма у овом контексту пружа нову метафору. Спознаће идеју аутора да су *ризнице богате Духом* заправо благодат Духа Светога која испуњава сваког човека љубављу. Светоотачка литература указује на то да се овај топос односи на човека који је пун благодати Духа Светога, односно, на човека који живи хришћанским начином живота и који се назива врлинском особом. Чест је случај да се на овај начин описују светитељи Божји и да су заправо они богати људи који се *богате Богом*.

Поред питања наведеног у одељку *Тумачење, зашто је Сава изданак доброг корена?* ученике можемо подстаћи на истраживање тог мотива у *Старом и Новом завету*. Речи *Изданак из корена Јесејева* налазимо код старозаветног пророка Исаије (11,1) и тумачећи их схватамо да пророк наговештава долазак Сина Божјег. Спомињање корена алузија је на породично стабло, које произилази из корена Јесејева, односно, из личности која је отац светом пророку и старозаветном јеврејском цару Давиду. Пошто је по породичном стаблу Исус потомак Давидов често се назива и *изданком из корена Јесејева*.

Новозаветно место из *Јеванђеља по Матеју* (7,17) тако свако добро дрво плодове добре рађа, а зло дрво плодове зле рађа, алузија је на чињење добрих и лоших дела. Овим јеванђеоским топосом поручује се да је Стефан Немања индиректно заслужан за Савина дела и за живот по начелима *Светог писма*. Сам Сава плод је свог оца, јер се рађа као *изданак* из његовог *корена*, а плод који Сава доноси је вишеструк.

Оваквим тумачењем ученици ће бити у прилици да се упознају са *Библијом*, уколико до сада нису, и оствариће корелацију са Верском наставом. Ово може бити и један од сегмената пројектне наставе, а на наставнику је да одреди како ће остварити међупредметно повезивање. Такође, ученицима треба објаснити композицију службе која се састоји из различитих канона, молитава, икоса, тропара, кондака и других песама.

Јефимијина Похвала Светом кнезу Лазару

Похвала припада прелазном жанру, тј. она у својој структури обједињује поетске, прозне, али и праве реторске елементе. Чувени ретор 3. века Менандар разликовао је две врсте похвала: ону која је изговорена непосредно након смрти и ону која не прихвата слике жалости и мотиве утехе. Даје и јасну структуру похвале која на почетку треба да садржи увод, док је на крају епилог. Уводом се истиче значај сижеа, наглашава се тежина теме, немоћ говорника и веома често аутор поставља питање одакле би требало почети? После увода следи сама похвала коју Менандар кроз композициону шему дели на неколико саставних делова: о земљи, народу и граду који је дао јунака; о породици; о рођењу; о природним особинама; о васпитању; о детињству; о начину живота; о делима; о судбини и на крају, поређења.

Она се као жанр јавља се у раној словенској књижевности. Писци житија често их уносе као засебне целине. Жанр похвале близак је свим српским средњовековним прозним писцима. Аутори житија их некада уносе у своја дела, али оне могу постојати и као засебне целине. У *Житију Светог Симеона* Свети Сава саставља малу похвалу у облику реторских питања након Немањиног растајања од престола. После Светог Саве овај жанр налазимо и у житијима Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија Хиландарца који је први аутор нама познате самосталне похвале—*Похвала Светом Симеону и Светом Сави*.²⁴⁶ Илустративан пример наше средњовековне књижевности јесте Јефимијина *Похвалу кнезу Лазару*. На почетку овог дела наилазимо на инвокацију која несумњиво указује на то да је текст религиозног карактера, јер се призива Бог. Ученике можемо навести на размишљање о томе да ли се инвокација у овом случају односи на самог кнеза Лазара. У наставку текста описују се његове моралне особине које су од младости биле у складу са хришћанским моралним начелима. Јефимија глорификује владарске способности кнеза Лазара, а као метафору за сукоб са турским освајачима наводи библијски мотив змије који симболише противника људског рода—ђавола. У библијској егзегези змија је велико зло које наводи Еву на грех (Постање 3). Често је, у библијској литератури, аждаја представљана на исти начин и симболише ђавола и сатану. Пример проналазимо код јеванђелисте Јована који у опису визије о другом Христовом доласку наводи да анђео силази са неба и *ухвати аждају, стару змију, која је ђаво и сатана, и свеза је на хиљаду година* (Откр 20,1–2). Ученици су питањем из читанке мотивисани да одговоре *зашто је Лазар приказан као победник и на земљи и на небу?* Одговор који се очекује јесте да се храбро супротставио бројнијој војсци и упутио у битку чиме је заслужио венац мучеништва и небеско царство. Овакво тумачење можемо проширити и продубити наводећи ученике да уоче и протумаче синтагму *венац мучења* која има директну библијску конотацију. Очекивани одговор јесте да се *венац* односи на *венац од трња* који је Христос носио на својој глави током страдања. *Венац* симболише ругање римских војника и јеврејског становништва називајући га *царем јудејским* (Мт 27,38). Појам *венца* који Исус носи изврнут је руглу јер је имао за циљ да понизи. Међутим, његова употреба датира још из антике кад су победници на играма били даривани лаворовим венцима. У периоду писања апостолских текстова који су ушли у канон *Новог завета*, он је био симбол победе. Свети апостол Петар говори *И кад се јави Архипастир примићете венац славе који не вене* (1 Пт 5,5). Апостол Павле такође у својим посланицама истиче *венац* као награду *Не знате ли да они што трче на тркалишту, трче сви, а један добија награду? Тако трчите да је добијете. А сваки који се бори од свега се уздржава, они пак да добију распаљив венац, а ми нераспаљив* (1 Кор 9,24–25). Свима онима који су прославили име Христово на земљи следује *нераспаљив венац* који је симбол награде у виду царства Божјег. *Трка* је симбол нашег живота, док *трчање* симболише превазилажење искушења у нашим животима. На основу свега наведеног ученика треба довести до закључка да је *венац од трња и мучења* значајнији од победничког јер симболише моралну победу и онда када смо неправедно понижени.

Сама *Похвала* у себи садржи још један жанр—молитву. У читанци издавачке куће Klett напомиње се да се Лазар призива у молитви, али се не спомиње значај и сврха молитве као жанра. Служба садржи у себи молитве и састављена је од песама у којима се величају личности које су у овом животу прославили Бога и које су задобиле *венац*. Ученике треба довести до закључка да уоче да је ово својеврсна лична молитва и треба их мотивисати да је упореде са одликама Теодосијеве *Службе Светом Сави*. Потребно је истаћи значај молитве јер је она мост који води преко искушења. Она гони непријатеље именован Христовим, а из наведеног дела осећа се став аутора да од молитве не постоји јаче средство. Она и немогуће чини могућим, тешко чини лаким, неугодно претвара у угодно.

²⁴⁶ Трифуновић, Ђ. (1974). *Азбучник*, 253–258.

На крају *Похвале* Јефимија износи захвалност за све благослове које је добила од кнеза Лазара за време његовог овоземаљског живота. Можемо их упутити на истраживачки рад како би самостално учили свеобухватност и садржајност Јефимијиног дела. Молба коју она изриче на крају, да се *утеши љута бора њене душе* заправо је инспирисана стиховима из *Канона светим апостолима* (Песма 6, богородичан).

Књижевни стил Светог Саве

На основу досадашњег прегледа жанрова која налазимо у делима Светог Саве, учавамо да је био свестран и плодан аутор. Ипак, морамо обратити пажњу на то шта Светог Саву чини другачијим у односу на друге писце српске средњовековне књижевности. Типик као жанр не проналазимо код других писаца средњег века, док је повеља коју налазимо код Светог Саве краћег обима. Ово дело оца српске књижевности само је по себи специфично и не можемо пронаћи пандан у дотадашњој књижевности. *Житије* је код Светог Саве написано као ктиторско житије оснивача манастира Студенице. Писано је по свим правилима жанра византијске књижевности. Сава је усредсређен на монашки лик Симеона, не износи биографске податке уобичајеним редоследом, већ их подређује идеји одрицања од престола. Свети Симеон је приказан као драматичан пример одрицања и спремности да се овоземаљски живот жртвује зарад испуњења јеванђелских порука. Сава *Житије* не завршава похвалом већ молитвом. Ово његово дело превасходно је повест о владару који се одриче престола и постаје монах, а не целовита биографија. У њему су обухваћене само последње, монашке године Немањиног живота. Световни живот изложен је сажето на два места—на почетку и на крају списка. У првом случају с политичког, а у другом случају с морално—религиозног становишта. Непосредност и једноставност казивања, као и мајсторство композиције, главне су одлике Савине повести о очевом монашком животу. Због свих ових карактеристика ово *Житије* стоји усамљено међу нашим старим биографијама.²⁴⁷

Уместо закључка

У поглављу које је иза нас имали смо прилике да се упознамо са жанровима који су заступљени у делима средњовековних аутора, а обухваћени су програмом наставе и учења. Као што смо већ истакли, на средњовековну књижевност велики утицај извршила је црква под чијим су окриљем настала дела која ће одиграти важну улогу у развоју српске средњовековне књижевности. Ову чињеницу можемо уочити у најзаступљенијим књижевним врстама овог периода—службама—химнама, житијима—биографијама и др. Свака књижевна врста имала је свој историјски развој. Поједине од њих датирају још из периода антике—службе и житија, а неке из периода старог Египта—посланице.

У делима српске средњовековне књижевности, један од најзаступљенијих жанрова било је житије. Она су писана по узору на хагиографије у којима су описани животи светитеља. Постојао је утврђени облик композиција хагиографија византијског типа и начин на који се излаже њихова садржина. На почетку су имале богословски увод, затим излагање чињеница из живота јунака, која су проткана и проширена различитим умецима богословског и реторско—панегиричког карактера. Крај биографије углавном је садржао својеврсну похвалу у којој се наглашавају све врлине дате личности и набрајана су чуда која је јунак дела учинио. Житије се може сматрати нужном допуном *Библије*, а светитељ је доказ да се може хришћански живети и

²⁴⁷ Деретић, Ј. *Ibidem*, 12.

умрети. Није случајно што је у програму наставе и учења избор пао на житија чији су јунаци постали светитељи. Тумачење житија које обухвата разоткривање библијских мотива доводи до остваривања важних васпитних циљева.

Умешним методичким вођењем може се обогатити књижевна анализа одломака других жанрова. Захваљујући служби Теодосија Хиландарца ученицима се може приближити поетика овог жанра. Спомињући типике, а посебно *Студенички типик*, ствара се основа за подробно тумачење *Житија Светог Симеона* од Светог Саве. Јефимијина *Похвала* жанровски припада молитви. Ученици ће моћи да препознају одлике молитве захваљујући стеченим знањима о поетикама жанрова.

Када је реч о Савином стваралаштву указали смо на *Хиландарску повељу* и на најчешћу проблематику у вези са њом–питање ауторства. Без сумње аутор је Свети Сава, али је пише у име свог оца. Она ће, такође, бити спомињана у наредном поглављу и приликом анализе *Житија*.

IV ДЕО

Књижевно–теолошко тумачење и анализа новозаветних мотива у *Житију Светог Симеона* Светога Саве

Увод

Ова целина рада биће посвећена *Житију Светог Симеона* од Светог Саве. Приказаћемо све цитате које су учили досадашњи истраживачи који су се бавили овим делом. Након тога набројаћемо сва новозаветна места која до сада нису уочена. Како би се читалац лакше снашао приликом навођења библијских цитата, неопходно је набројати све скраћенице књига *Светог писма Старог и Новог завета*.

С обзиром на то да је дело писано на српскословенском језику, у краћим цртама изложићемо његов развој и значај за ову епоху у српској књижевности. Упознавањем развоја самог језика, сазнаћемо каквим се стилем користио аутор, као и утицај које је ово дело извршило на књижевност потоњег периода. Како бисмо имали увид у писане споменике тог периода и оне које му претходе навешћемо оне који су на српскословенском језику и од великог значаја су за формирање колективне свести тог доба. Најпознатији су свакако *Мирослављево* и *Вуканово јеванђеље*. Поред тога осврнућемо се и на проблем навођења *Библије* као и првих словенских превода *Светог писма*.

Како бисмо што лакше анализирали само дело, неопходно је указати на његову структуру. У кратким цртама осврнућемо се на садржај свих поглавља којих укупно има једанаест. На овај начин упознаћемо се са делом у целини, а након тога приступићемо анализи новозаветних мотива у *Житију*. Тумачењем новозаветних топоса приступићемо кроз призму православних егзегета. Од изузетног је значаја да се тумачење *Житија* објасни кроз византијско хришћанско предање. Кроз њега се огледа утицај који је Византија имала на аутора, али и на друштво средњовековне Србије уопште. Боравком на Светој Гори, Сава се додатно приближио и упознао са традицијом источног хришћанства, које је уткано у Савина дела и извршило не само књижевни, већ и друштвени утицај на младу српску државу.

Досадашња проучавања *Житија Светог Симеона* од Светог Саве

Први издавачи старих српских текстова нису утврђивали цитате и друга места из *Светог писма*. Шафарик,²⁴⁸ Даничић,²⁴⁹ Миклошић,²⁵⁰ Јагић,²⁵¹ Стојан Новаковић²⁵² и Љуба Стојановић²⁵³ нису се бавили нотификацијом библијских места у делима српске књижевности

²⁴⁸ Šafárik, P. (1873). [Památky] dřevního písemnictví Jihoslovaniův, Prague.

²⁴⁹ Даничић, Ђ. (1865). *Живот светог Симеона и светог Саве*, Београд.

²⁵⁰ Miklosich, F. (1858). *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viena.

²⁵¹ Ягичъ, В. (1882). *Образцы языка церковнославянскаго, по древнѣйшимъ памятникамъ глаголической и кирилловской письменности*, Санкт Петербург.

²⁵² Новаковић, С. (1912). *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

²⁵³ Стојановић, Љ. (1902). *Стари српски записи и натписи*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

13. века. Први истраживач који се посветио овој теми био је Миливоје Башић, који је у књизи *Старе српске биографије* пописао библијска места у делима Светога Саве, Стефана Првовенчаног и Теодосија.²⁵⁴ Сам Башић признао је да *није имао богословску спрему и није имао конкордатно Свето писмо*,²⁵⁵ што указује на могуће недостатке у његовом раду и на потребу да се он допуни и прошири. После Башића том задатку приступио је и Владимир Ћоровић, који је у делу *Списи Светога Саве* у издању Српске краљевске академије 1928. године, утврдио цитате *Светога писма* за сва Савина дела и исписао их у маргинама поред текста.²⁵⁶ Године 1932. појављује се капитално дело српске културе—*Свето Писмо у нашим старим споменицима* које су приредили Станоје Станојевић и Душан Глумац.²⁵⁷ На основу њега, као што и сам Станојевић наводи у предговору, материјал може послужити за испитивање начина рада наших старих писаца, начина употребе цитата и количину употребљеног материјала, а такође, може решити и питање о употреби различитих превода и разних текстова, којима су се користили оци наше књижевности 13. века. Након издања овог изузетно важног дела Ћоровић приређује издање *Житије Симеона Немање* од Стефана Првовенчаног²⁵⁸ и наводи да је *одустао од навођења цитата, јер су они сви забележени у књизи код господина Станојевића и господина Глумца*.²⁵⁹ Слично је учинио и Лазар Мирковић, најпре у издању *Даниловог зборника* (1935),²⁶⁰ а потом и у делима Цамблака, Константина и Пајсија (1936),²⁶¹ као и у сабраним делима Доментијана (1938).²⁶² После Мирковића исто чине сви каснији приређивачи старих текстова. Дисконтинуитет са праксом усвајања корпуса цитата које се налазе у делу Станојевића и Глумца, налазимо у приређеном издању Димитрија Богдановића *Сабрани списи Светога Саве*,²⁶³ као и у делу Љиљане Јухас–Георгиевски, *Свети Сава–Сабрана дела*.²⁶⁴ Богдановић и Јухас су задржали постојећу нотификацију библијских места и допунили су их новим цитатима. Значајну литературу за ово истраживање представљају и *Сабрана дела* Светог Саве чији је приређивач професор Томислав Јовановић, у издању Српске књижевне задруге.²⁶⁵ Ово дело најпре је издато 1998. године, а поновљено издање уследило је 2018. године. Важно је истаћи и чињеницу да поред текста на српском приређивач доноси и текст на српскословенском језику.

Од савремених издања која се баве *Житијем Светог Симеона Мироточивог* непходно је споменути:

²⁵⁴ Башић, М. (1924). *Старе српске биографије*, Београд: Српска књижевна задруга.

²⁵⁵ Башић, М. *Ibidem*, 24–25.

²⁵⁶ Ћоровић, В. (1928). *Списи Светога Саве*, Београд: Српска краљевска академија.

²⁵⁷ Станојевић, С, и Глумац, Д. (1932). *Свето Писмо у нашим старим споменицима*, Београд: Српска краљевска академија.

²⁵⁸ Првовенчани, С. (1938). *Житије Симеона Немање*, приредио Владимир Ћоровић, Београд: Српска краљевска академија.

²⁵⁹ Првовенчани, С. *Ibidem*.

²⁶⁰ *Данилови настављачи. Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника*, (1989). Приредио: Гордон Мак Данијел, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 7.

²⁶¹ Мирковић, Ј. (1935). *Старе српске биографије XV и XVII века*, Београд: Српска књижевна задруга.

²⁶² Мирковић, Ј. (1935). *Доментијан–сабрана дела*, Београд: Српска књижевна задруга.

²⁶³ Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава–Сабрани списи*, (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска књижевна задруга.

²⁶⁴ Свети Сава. (2000). *Сабрана дела* (приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска), Београд: Народна књига–Алфа. Види и:

Свети Сава. (2005). *Сабрана дела* (приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска, Библиотека Бисери српске књижевности, књ. бр. 1), Београд: Политика–Народна књига.

²⁶⁵ Свети Сава. (1998). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, Коло ХСІ, књига 602.

Свети Сава, Стефан Првовенчани. (1997). *Житије светог Симеона*, прево Драгутин Костић, приредио и поговор написао Томислав Јовановић, Крагујевац: Кантакузин;

Свети Сава. (1998). *Сабрана дела*, приредио и прево Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, Коло ХСI, књига 602;

Свети Сава. (2001). *Сабрана дела*, приредила и пропратне текстове написала Љ. Јухас–Георгиевска, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства;

Свети Сава. (2005). *Сабрана дела*, приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска, Библиотека Бисери српске књижевности, књ. бр. 1, Београд: Политика–Народна књига;

Свети Сава. (2010). Приређивач: Томислав Јовановић, Нови Сад: Матица српска Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књ. 1;

Свети Сава. (2018). *Сабрана дела*, приредио и прево Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга.

Развој, стил и значај српскословенског језика

Језик старих Словена којим су се користили пре доласка на Балкан у науци је означен као прасловенски језик. Иако немамо писмена сведочанства о његовом постојању, претпоставља се да се он поделио на три дела, односно, миграцијама словенског становништва на исток, запад и југ. Јужни Словени све до доласка солунске браће Ћирила и Методије нису имали свој књижевни језик. Ови мисионари познати су као састављачи првог словенског писма–глаголице. Припремајући се за мисију међу моравским Словенима превели су *Свето писмо* и богослужбене књиге. Овај књижевни језик користио се искључиво у писаној форми. Поседовао је веома богат речник и синтаксу која је била прилагођена потребама тадашњег књижевног израза.²⁶⁶ Таленат солунске браће огледао се у томе што су одлично владали и грчким и словенским језиком. Стога су успешно усвајали грцизме онда када нису могли да нађу адекватну словенску реч за одређено значење.

Старословенски језик био је једини књижевни језик код Срба од примања писмености у IX веку, па све до стварања српскословенског језика, односно, српске редакције старословенског језика на штокавском подручју (насталог како се сматра у 11. веку).²⁶⁷ До блискости словенских култура, нарочито култура православних народа (*Slavia Orthodoxa*–православно Словенство), довела је употреба старословенског језика.²⁶⁸

Тим путем наставио је да се развија српскословенски језик који је настао из старословенског, прилагодивши се тлу одређеног словенског језика. Грчка култура остала је узор за све православне Словене. Најобразованији слој свештенства одлично је знао грчки језик, што је довело до тога да његов утицај траје и да се временом само продубљује.²⁶⁹

Српска редакција старословенског језика, заправо је била старословенски језик изговоран на српски начин. Међу средњовековним књижевним језицима српскословенски се најмање разликовао од народног говора у поднебљу где је употребљаван. У средњем веку српскословенски је схватан као виши стил домаћег језика који у бити није био различит од

²⁶⁶ Ивић, П. (1998). *Преглед историје српског језика*, (прир. Александар Милановић), Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 30.

²⁶⁷ Милановић, А. (2004). *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 32.

²⁶⁸ Милановић, А. (2004). *Ibidem*, 32.

²⁶⁹ Ивић, П. (1998). *Ibidem*, 30.

домаћег. Стога је долазило до мешања елемената српскословенског и домаћег језика.²⁷⁰ Глаголица и ћирилица била су подједнако заступљена писма српскословенског језика.

Све редакције старословенског језика једним надређеним именом називају се црквенословенски језик.²⁷¹ Данашње коришћење црквенословенског језика међу православним словенским народима одржава јединство и свест православног духа. Свака нација имала је своју редакцију старословенског језика што је условило засебне националне средњовековне књижевности. Српска књижевност је у том периоду била нарочито богата и разноврсна. Српскословенски језик био је спона православне цркве и српске средњовековне државе. Он је обављао функцију књижевног језика од свог настанка у 11. или 12. веку, па све до тридесетих година 18. века.²⁷² Рецепција српскословенског језика била је заступљена слушањем читања или појања више него непосредним читањем. Истовремено је постојао и говорни језик, односно, старосрпски језик или говорни језик старих Срба, чије постојање је довело до диглосије.²⁷³

Правопис у Србији 13. века темељно је реформисан и више је одговарао изговору у српскословенском језику. Највероватније је настао у Рашкој, на двору Немањића и сумња се да је улога Светог Саве у овом процесу била од пресудног значаја. Овај правопис је карактеристичан за српске рукописе 13. и 14. века. Рашки правопис је настављач старословенског ћирилског наслеђа и разликује се од архаичког зетско–хумског правописа који се ослањао на глагољску традицију.²⁷⁴

Српскословенски језик био је црквени и књижевни језик Срба на коме су наши преци писали, читали, певали и богослужили. Он није био њихов говорни језик. Овим језиком писане су разне богослужбене књиге, богословска литература, као и књижевни небогослужбени текстови. Међу ове текстове спадају житија светитеља српских средњовековних владара, апокрифи, историјски и правни текстови. Основна, непрекидна, континуирана карактеристика српскословенског језика била је екавски изговор.²⁷⁵

Бранкица Чигоја²⁷⁶ наводи да се српскословенски језик са уређеном азбуком, која је била прилагођена његовим потребама, употребљавао као богослужбени, као што је раније био употребљиван и старословенски језик. Међутим, српскословенски је, већ од XIII века своју употребу проширио и на књижевност. С обзиром на сферу употребе и на функцију коју је имао, српскословенски је развио неколико функционалних стилова:

- Литургијски–негован је у преписивачкој делатности богослужбених књига (јеванђеље, молитвеник, требник...);
- Стил оригиналног стваралаштва–биографије, хагиографије, житија;
- Стил преводне књижевности–по својој жанровској структури није јединствен, обухвата романе (*Роман о Троји, Александрида*), приповетке, апокрифе.

²⁷⁰ Ивић, П. (1998). *Ibidem*, 31.

²⁷¹ Милановић, А. (2004). *Ibidem*, 35.

²⁷² Милановић, А. (2004). *Ibidem*, 36.

²⁷³ Диглосија је употреба двају језичких типова у истој друштвеној зајединици, уз функционалну диференцијацију тих типова. Она је истовремено постојање књижевног језика–српскословенског језика и говорног језика–српског или народног језика. Они нису били два различита језика, већ су се користили у различитим сферама. У простом говору коришћен је српски језик, док је за више изражавање коришћен српскословенски језик. Оваква ситуација трајала је све до момента када је српскословенски језик замењен рускословенским језиком средином 18. века. Види: Ивић, П. (1979). О језику у списима Светог Саве, *Свети Сава, историја и предање* (167–175), Београд: САНУ, Научни скупови 7, 169.

²⁷⁴ Милановић, А. (2004). *Ibidem*, 44.

²⁷⁵ Младеновић, А. (2001). Екавизам – традиционалнособиан српског књижевног језика, *Зборник у част проф. др Љубомира Андрејина* (132–136), Софија: Универзитет Свети Климент Охридски, 133.

²⁷⁶ Чигоја, Б. (2000). Настанак и структура српског књижевног језика, у *Наш језик* (279–294), Београд, 284.

- Текстови меморијалног карактера такође су написани на српскословенском језику—надгробни споменици, записи о књигама, натписи на фрескама.

У правним документима неретко је српскословенски мешан са домаћим језичким елементима из разлога што многи од записивача нису у потпуности владали црквеним језиком. Народни језик био је доминантан у пословним списима световног карактера (у писмима, имовинским документима и повељама које су српски владари издавали Дубровнику).²⁷⁷

Од свих Савиних дела, само два написана су српскословенским језиком, *Житије Светог Симеона* и *Служба Светом Симеону. Писмо игуману Спиридону* написана делом на чистом српскословенском, а делимично долази до мешавине са говорним језиком који некада и преовлађује. Ова посланица била би потпуно јасна данашњем читаоцу уколико би се превело неколико архаизама. У првом делу *Писма*, Сава се обраћа Спиридону са црквене проповедаонице, док у другом делу с њим разговара пријатељски. Као разлог томе, Ивић наводи, да се о божанственом смело писати само посвећеним језиком књига, али да се приватна порука пријатељу могла саопштити језиком свакодневице.²⁷⁸

Историја књижевног језика као *изражајног оруђа књижевног стварања* потиче од Светог Саве. До њега су само преписивани другде преведени старословенски текстови. Тек након тога су Сава и круг око њега створили прве литерарне саставе, оригиналне и преводне. Он је био и родоначелник писања на српскословенском, али истовремено и писања на народном језику и комбиновању тих стилова. Захваљујући блискости народног и српскословенског језика било је могуће њихово комбиновање. Значај оба типа српскословенског језика огледа се у томе што су они до Саве били у писменој употреби, а од њега па надаље почиње и ауторски допринос српској средњовековној књижевности. Језички токови у потоњим вековима, следили су његов узор.

Проблем навођења *Библије* и словенских превода *Светог писма*

Најбољи показатељ знања словенског језика солунског подручја код Свете Браће јесу преводи богослужбених књига са грчког на словенски језик. Да би успели у овом подухвату, најпре су морали да се позабаве састављањем прве словенске азбуке—глагољице, чија се основа налази у минускулама грчког језика. Ћирилица настала неколико деценија касније, ослањала се на грчко унцијално писмо које је допуњено словима којих у грчком алфавиту није било. У словенску азбуку глагољицу поједине старојеврејске, самарићанске и коптске елементе, унео је сам Ћирило.²⁷⁹ По сведочанству Константиновог житија, прве речи које је записао и којима је започео писање прве словенске књиге речи су из *Јеванђеља по Јовану* (1,1) *У почетку беше Реч и Реч беше Слово*.²⁸⁰ Доласком у Моравску, браћа су са својим ученицима превели и друге књиге неопходне за богослужење—псалтир, апостол, допуну јеванђељу кога су превели чиме је настало потпуно четворојеванђеље са читањима за сваки дан, али и црквене проповеди, животе светитеља и друге. Знајући да је библијски текст изузетно херменеутичан, што значи да захтева огромно преводиочево знање, морали су приликом превода да буду и творци књижевног језика, јер промена унутар *Светог писма* довела би до угрожавања садржаја не само *Библије*, већ и богослужбених књига уопште.

²⁷⁷ Ивић, П. (1998). *Преглед историје српског језика*, 31.

²⁷⁸ Ивић, П. (1979). *О језику у списима Светог Саве*, 167.

²⁷⁹ Николић, С. (1989). *Старословенски језик*, Београд: Народна књига, 21.

²⁸⁰ Јовановић, Г. (2011). Од ћирилометодијевског до вуковског превода Новог завета, *Археографски прилози* 33 (79–101), Београд, 83.

Оригинални рукописи нису се сачували, а каснији преписи ових дела заправо су најстарији споменици старословенског језика. Николић наводи да су основни извори за истраживање овог периода сачувани на грчком, латинском и словенском језику. Од словенских извора најважнија су два списка *Житије Тирилово* и *Житије Методијево*. На грчком језику сачувано је *Житије светог Климента*, једног од ученика свете Браће у коме се излаже њихов рад и мисија, док су на латинском језику позната *писма римских папа Јована VIII (872–882) и Стефана V (885–891) баварским великодостојницима и моравском кнезу Сватоплуку; сведочанства Анастасија, папског библиотекара и секретара* (лично познавао Тирила); *писмо салцбуршког архиепископа Теотмара и баварских епископа папи Јовану (900)*, полемички спис *Обраћање Бавараца и Коруичана* у коме свештенство салцбуршке архиепископије правда своје претензије на Панонију и *Римска легенда*.²⁸¹

Старословенски споменици обично се деле према азбуци, на оне који су писани глагољицом и оне који су писани ћирилицом. Према материјалу, можемо их поделити на рукописе који су писани на пергаменту и на натписе који су исклесани у камену. Такође, можемо их поделити и према садржини на библијске текстове као што су четворојеванђеље, изборно јеванђеље и псалтир, литургијске текстове као што су евхологиј и мисал и на патристичке текстове у које сврставамо проповеди и житија.

Од кодекса на српскословенском језику имамо добро познато *Мирослављево јеванђеље* из 12. века, које је написао *грешни дијак Глигорије* за кнеза Мирослава, брата Стефана Немање. Оно се у почетку налазило у Цркви светог апостола Петра у Бијелом Пољу, а потом је чувано у манастиру Хиландару на Светој Гори. Данас се налази у Народном музеју у Београду. Такође, морамо споменути и *Вуканово јеванђеље* које је настало почетком 13. века и написао га је старац Симеон за Вукана сина Немањина, као и *Хиландарску повељу Стефана Немање*. Поред поменутих јеванђеља и рукописа, важно је нагласити да су дела Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија, Константина Филозофа и других писаца српске средњовековне књижевности написана на српскословенском језику.

Ћирилометодијевски превод *Светог писма* постао је окосница духовног живота Срба. Набројани великани српске књижевни мисли користили су у својим делима цитате из *Библије*. То су били преводи ћирилометодијевске основице, али у српској редакцији старословенског језика у српскословенском лику. Трифуновић наводи да је преводилачки поступак са грчког на српскословенски језик непрекидни чин ступања у једну духовну заједницу. Ступање у византијску духовну заједницу започето радом Тирила и Методија, трајало је код православних Словена и после пада Византије.²⁸² Гордана Јовановић наводи мишљење Алексејева који сматра да су српски Хиландар и Свети Сава најзаслужнији што се у литургијској пракси Свете Горе увело четворојеванђеље, односно, пун текст четворојеванђеља.²⁸³ Стара четворојеванђеља користила су поделу Амонија Александријског на главе и стихове која датира још из 3. века, док је нова пракса задржала постојећу структуру, а уводи нову преславску лексику, која у текст уводи поједина словенска преводилачка решења уместо грцизама, а стару словенску лексику замењује млађом. Гордана Јовановић истиче да замена грцизама није сама по себи представљала циљ ревизије текста, него да су поједини грцизми потискивани уопште у склопу замењивања слабо познатих речи, било да су оне грцизми или словенски архаизми. Ипак, од

²⁸¹ Николић, С. (1989). *Ibidem*, 8.

²⁸² Трифуновић, Ђ. (2009). *Стара српска књижевност–Основи*, Београд: Чигоја, 158.

²⁸³ Алексеев, А. (2001). *Сербская традиция славянского евангелия*, у Словенско средњовековно наслеђе (35–43), Београд, 36.

Рашког хиландарског јеванђеља и Мокропољског јеванђеља, потискивање грцизама добија размере једног систематског поступка.²⁸⁴

Објашњење и образложење скраћеница

Скраћенице на које наилазимо у делу Светог Саве, *Житије Светог Симеона*, могу довести до забуне приликом изучавања. Да не би долазило до неразумевања у наставку рада набројаћемо све скраћенице књига *Светог писма Старог и Новог завета* (двтероканонске књиге облежићемо звездицом (*)).

Књиге *Светог писмо Старог завета*:

Пост	Књига постања (Прва књига Мојсејева)
Изл	Књига изласка (Друга књига Мојсејева)
Лев	Књига левитска (Трећа књига Мојсејева)
Бр	Књига бројева (Четврта књига Мојсејева)
Понз	Поновљени закон (Пета књига Мојсејева)
ИНав	Књига Исуса Навина
Суд	Књига о судијама
Рут	Књига о Рути
1Сам	Прва књига Самуилова
2Сам	Друга књига Самуилова
1Цар	Прва књига о царевима
2Цар	Друга књига о царевима
1Дн	Прва књига дневника
2Дн	Друга књига дневника
Језд	Књига о Јездри
Нем	Књига о Немији
Тов	Књига о Товиту*
Јдт	Књига о Јудити*
Јест	Књига о Јестири
Јов	Књига о Јову
Пс	Псалми Давидови
Пр	Приче Соломонове
Проп	Књига проповедникова
Пнп	Песма над песмама
Прем	Премудрости Соломонове*
Сир	Књига премудрости Исуса сина Сирахова*
Ис	Књига пророка Исаије
Јер	Књига пророка Јеремије
Плач	Плач Јеремијин
ПЈер	Посланица Јеремијина*
Вар	Књига пророка Варуха*
Јез	Књига пророка Језекиља

²⁸⁴ Јовановић, Г. (1974–1975). Текстолошки састав и основне одлике текста најстаријих српских четворојеванђеља, *Јужнословенски филолог* 31 (23–53), Београд: САНУ, 32.

Дан	Књига пророка Данила
Ос	Књига пророка Осије
Јл	Књига пророка Јоила
Ам	Књига пророка Амоса
Авд	Књига пророка Авдије
Јон	Књига пророка Јоне
Мих	Књига пророка Михеја
Нм	Књига пророка Наума
Ав	Књига пророка Авакума
Соф	Књига пророка Софонија
Аг	Књига пророка Агеја
Зах	Књига пророка Захарија
Мал	Књига пророка Малахије
1Мак	Прва књига Макавејска*
2Мак	Друга књига Макавејска*

Књиге *Светог писма Новог завета:*

Мт	Јеванђеље по Матеју
Мк	Јеванђеље по Марку
Лк	Јеванђеље по Луки
Јн	Јеванђеље по Јовану
Дап	Дела апостолска
Рим	Посланица Светог апостола Павла Римљанима
1Кор	Прва посланица Светог апостола Павла Коринћанима
2Кор	Друга посланица Светог апостола Павла Коринћанима
Гал	Посланица Светог апостола Павла Галатима
Еф	Посланица Светог апостола Павла Ефесцима
Фил	Посланица Светог апостола Павла Филипљанима
Кол	Посланица Светог апостола Павла Колошанима
1Сол	Прва посланица Светог апостола Павла Солуњанима
2Сол	Друга посланица Светог апостола Павла Солуњанима
1Тим	Прва посланица Светог апостола Павла Тимотеју
2Тим	Друга посланица Светог апостола Павла Тимотеју
Тит	Посланица Светог апостола Павла Титу
Флм	Посланица Светог апостола Павла Филимону
Јевр	Посланица Светог апостола Павла Јеврејима
Јак	Посланица Светог апостола Јакова
1Пт	Прва посланица Светог апостола Петра
2Пт	Друга посланица Светог апостола Петра
1Јн	Прва посланица Светог апостола Јована
2Јн	Друга посланица Светог апостола Јована
3Јн	Трећа посланица Светог апостола Јована
Јуд	Посланица Светог апостола Јуде
Отк	Откривење Јованово – Апокалипсис

Житије Светог Симеона састоји се од једанаест поглавља. Писац започиње дело догађајем који је везан за изградњу манастира Студеница, чији је ктитор управо Свети Симеон Мироточиви. У наставку првог поглавља уочићемо догађаје који говоре о његовом раду на утврђењу вере и о њему као владару. Стефан Немања представљен је као владар који се ослања на Божју помоћ. Нигде се не спомиње насилно освајање територија већ се истиче како је својом мудрошћу *даном му од Бога и Божјом помоћу обновио очеву дедовину*.²⁸⁵ Поред Немањиног имена налазе се епитети *диван и страшан* који сведоче о томе колико је био вољен и поштован. Он је господар, али је много више учитељ, јер је научио свој народ да *држи веру према Богу*.²⁸⁶ Следећи Христове речи *Будите савршени као што је савршен Отац ваш небески* (Мт 5,42), Немања испуњава Спаситељеве заповести и *онима који су без наде беше нада, убогима заступник, сиротанима хранилац, наге у свој дом уводећи и одевајући, сироте нахрани, удовице оправда, слепима, хромим, и немоћним, и глухим, и немим, у истину мати би, и просто рећи, све своје имање у зајам издаде*.²⁸⁷

Наредно поглавље садржи догађаје везане за женидбу Стефана Првовенчаног, наследника на трону Стефана Немање и жељу да се јунак житија замонаши. Стиче се утисак да је Свети Сава желео да прикаже свога оца као брижну и пажљиву особу која не брине само о сопственим потребама, већ и о потребама целокупне државе. Богдановић наводи да се у *Житију јасно приказује божанска харизма коју владар поседује, његовим понашањем, богоугодним делима, послушношћу, а пре свега, жељом да напусти све и посвети се духовним подвизима*.²⁸⁸ Пре него што се повукао у манастир, Србију оставља у сигурним рукама сина коме је заветује. Један од занимљивијих детаља уводних поглавља овог *Житија*, налази се у речима *земаљски анђео, небески човек*, што је веома честа фигура у химнографији, како наводи Љиљана Јухас,²⁸⁹ а што је раније приметио Богдановић. Стефан Немања обједињавао је у себи особине старозаветних праведника и патријараха. Поседовао је *Соломонову премудрост, Давидову кротост, Јосифову душевност*.²⁹⁰ Интересантно је то да се опет спомињу епитети *диван и страшан* и да се они везују за његов световни живот, који ће варирати током његовом духовног преображења, што сведоче речи *блажени старац*,²⁹¹ *блажени отац, господин Симеон*.²⁹²

Четири наредна поглавља описују Немањино одрицање од престола, савете које произноси синовима, монашење, живот у Студеници и одлазак на Свету Гору. У трећем поглављу Немања изражава жељу да напусти овоземаљски свет, да се одрекне свега што је материјално и пропадљиво и да се посвети Христовој љубави која надилази сву творевину и која је свевременска. Доказ тога да је дошло до потпуног преображаја личности Немањине јесу речи *јер видим како је све што је човечије таиште, како неће преостати после смрти... због тога се узалуд ценимо. Кратак је пут којим ходимо, дим је живот наш, пара, земља и прах*.²⁹³ Ове мотиве налазимо и код псалмопојца Давида (Пс 102,103), као и у посланици апостола Јакова (Јак 4,14). Оба библијска места указују на пропадљивост и пролазност овог живота, што

²⁸⁵ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 149.

²⁸⁶ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 151.

²⁸⁷ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 151.

²⁸⁸ Богдановић, Д. *Историја*, 141.

²⁸⁹ Свети Сава. (2005). *Сабрана дела*, (приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска), Београд: Политика–Народна књига, 46.

²⁹⁰ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 153.

²⁹¹ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 159.

²⁹² Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 189.

²⁹³ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 157.

је веома важно напоменути како би се на прави начин приказало преумљење у личности јунака *Житија*.

Саветујући синове да прихвате све грдње и казне, да трпе и не клону приликом критиковања, Стефан Немања им се обраћа и позива Стефана, кога оставља на власти, да *љуби брата својега* и наводи да *ко не љуби брата својега не љуби Бога*.²⁹⁴ Немањину поуку упућену синовима налазимо у *Саборној посланици Светог апостола Јована Богослова* и она указује на чињеницу да сваки који каже да *љуби Бога а мрзи брата својега, лажна је, јер који не љуби брата својега којега види, како може љубити Бога кога није видео* (1 Јн 4,20). Интересантно је мишљење Кашанина који наводи да Стефан Немања слуги да ће се наследници сукобити око престола и из тог разлога их позива на братску љубав.²⁹⁵

Почетак петог поглавља описује да је плач, настао због Немањиног повлачења у манастир, истоветан плачу Рахиле описаном у *Новом завету* (Мт 2,18).²⁹⁶ Рахилја је једна од старозаветних личности и мајки изабраног јеврејског народа, а њен плач описује тугу која је владала међу становницима Витлејема. Са друге стране, плач народа описује његово душевно стање због одласка владара кога је волео и поштовао. Сава, износећи податке о свом оцу наводи *Јер како ћу га назвати, у истину, недоумевам се? Да ли господином добрим? Учитељем правоверја? Оцем благим? Пастиром, који вером сачува стадо му поверено?*²⁹⁷

У појединим моментима *Житија* на Симеона се односе и речи које су упућене Господу Исусу Христу, чиме писац жели да покаже да је јунак овог дела и *пастир добри* који тражи своје *побегло јагње*.²⁹⁸ Значајан детаљ који примећујемо у шестом поглављу јесте изражавање жеље Светог Симеона да оде на Свету Гору. Свети Сава о себи овде говори у трећем лицу и пореди се са *изгубљеним јагњетом и блудним сином*, као синонимом за младића који је отишао од оца. Архетип овог мотива налазимо у истоименој библијској причи у *Јеванђељу по Луки* (Лк 15, 19–32).

Седмо, осмо и девето поглавље приказују догађаје који су од изузетне важности за српски народ. Говори се о подизању манастира Хиландара, пре тога о животу Светог Саве и Светог Симеона у манастиру Ватопед, а затим о болести Светог Симеона и његовом упокојењу. О понашању Светог Симеона Мироточивог (Стефана Немање) у манастиру Ватопеду на Светој Гори, Свети Сава наводи *и ту из Свете Горе преосвећени и богобојажљиви и христољубиви црнорисци, и сав освећени црквени сабор не раздвајаху се од њега, дивећи се толикој смрности и угледу, кротости и наставнику пошћења и следоваоцу светих јеванђелских учења, по реченом: "Онај који хоће да је старији, нека буде мањи од свих и свима слуга"* (Мт 23,11) и *"Ако не будете као деца незлобни, нећете ући у Царство небеско"* (Мт 18,3) и *опет "Блажени убоги духом, јер је њихово Царство небеско..."* (Мт 5,3). Основна врлина за сваког хришћанина и монаха је смирење. У наводима из *Житија* у којима Свети Сава цитира Христове речи учимо на који начин се смирење постиже. Симеоново држање на Светој Гори јасан је показатељ тога како се овај свети отац владао у монашком свету. Иако је био владар једне државе то му није представљало проблем да у улози у којој се нашао буде подражаватељ пута који води ка Христу. Штавише, његовом понашању дивили су се и монаси и сви они који су боравили са

²⁹⁴ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 161.

²⁹⁵ Кашанин, М. *Ibidem*, 127.

²⁹⁶ Разлог због чега је Рахилја (спомиње се код *Пророка Јеремије* у 31. глави) плакала, заправо је фигуративног карактера. Наиме, она је сахрањена у Витлејему, у месту где се родио Господ Исус Христос. Приликом Христовог рођења, за које је сазнао тадашњи управник ове области цар Ирод (римски поданик који је носио титулу цара), послао је одред војника којима је наређено да побију сву децу до две године старости. Разлог за оваквим злоделом налазимо у његовој суровост који је желео да види мртву бебу Исуса, не би ли сачувао свој владарски трон. Опис убиства витлејемских младенаца налазимо у *Јеванђељу по Матеју* (2, 1–18).

²⁹⁷ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 163–165.

²⁹⁸ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 167–169.

њим. По Светом Григорију Палами, Господ *сиромашнима* духом назива све оне који су срдачном и унутрашњом понизношћу и добром вољом распродали све што им није потребно за спасење и живот проводе у беди (сиромаштву).²⁹⁹ Преподобни Симеон Нови Богослов говори да су *сиромашни* духом сви они који немају никакву пристрасност према овоземаљским стварима. Свети Јован Лествичник наводи да истинско смирење потврђују три доказа. Први, када душа са радошћу прима свако унижење, други, када се ни на кога и ни због чега не гневи и треће, када нема поверења у себе саму, већ се предаје сталном поучавању и самоме Богу.³⁰⁰ Са друге стране, Блажени Теофилакт наводи да Господ на самом почетку као основни темељ хришћанске врлине поставља смирење. Док је Адам пао због гордости, Христос нас подиже смирењем, и док се Адам понадао да ће постати бог, *сиромашни* духом су они који су скрушени у души и моле се Богу за опроштај учињених грехова.³⁰¹

Осмо поглавље садржи савете које Симеон даје свом најмлађем сину, као и предосећај да ће доћи до скорог растанка.³⁰² *Чедо моје омиљено, светлости очију мојих, и утехо и чувару старости моје, ево већ приспе време да се растајемо. Ево ме већ отпушта Владика с миром, по речи Његовој (Лк 2, 29–32), да се испуни што је речено: јер си земља и у земљу ћеш поћи (Пост 3,19). Речи Светог Симеона да га отпушта Владика алудирају на речи Преподобног Симеона Богопримца, изговорене након што је Богомладенца Христа примио на руке пре упокојења. Оне су јасан симбол у хришћанској традицији и указују на скору смрт особе која ове речи изговара, а која је дуго чекала упокојење као олакшање од земаљских трудова и одлазак на вечни починак у Царству небеском у месту светлом, у месту цветном, у месту одмора, одакле одбеже свака бол, туга и уздисање.*³⁰³

Опис смрти Светог Симеона налазимо у деветом поглављу. Један од занимљивијих описа је моменат самог упокојења овог Божијег угодника. Наиме, пред смрт, Свети Симеон говори речи *Хвалите Јего и на силах Јего, хвалите Јего и по премногому владичаствију јего (Хвалите Га и по силама Његовима, хвалите Га и по пресилном Царству Његовом)* (Пс 150,2). Прослављање Бога на самом одру и узношење молитве Господу карактеристично је за светитеље Божије. У њиховим житијима налазимо да су му се молили све до кончине. Један од примера имамо у животу Светог Јована Златоустог, који је је на крају свог земаљског живота који је био проткан страдањима и трудовима, узвикнуо *Слава Богу за све!*³⁰⁴

Последња два поглавља *Житија* односе се на позив да се мошти Светог Симеона пренесу у Србију и наводе се поједини биографски подаци о јунаку овог дела. Спомиње се и прослављање моштију Светог Симеона, као и поштовање које су оне уживале међу завађеном браћом Вуканом и Стефаном. Пренос моштију светитеља Божијег са Свете Горе у Србију свој праобраз проналази у *Старом завету*. Архетип уочавамо приликом преношења тела старозаветног праоца Јакова из Египта у земљу Ханаанску, које је пренео његов син Јосиф (Пост 50, 1–14). Свети Сава наводи *тако и ови богољубиви и благообразни синови његови са свом државом примише га, радујући се радошћу и веселећи се весељем, носећи сами пречасно*

²⁹⁹ Палама, Г. *Дванаеста беседа у четврту недељу Велике Четрдесетнице*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:05:03#svt_grigorij_palama дана: 28.10.2019. године.

³⁰⁰ Кронштатски, Ј. *Беседе на Јеванђеоска блаженства*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:05:03#prav_ioann_kronshtadskij дана: 28.10.2019. године.

³⁰¹ Теофилакт. (2004). *Тумачење светог Еванђеља по Матеју*, Манастир Високи Дечани. Преузето са: <https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/8/> дана: 28.10.2019. године.

³⁰² Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 175.

³⁰³ Поповић, Ј. (1994). *Мали Требник*, Призрен, 198. Преузето са: https://svetosavlje.org/bogoslužbeni/wp-content/uploads/2018/09/MaliTrebnik_JustinPopovic_srpski.pdf дана: 11.04.2020. године.

³⁰⁴ Велимировић Н. (2001). *Охридски пролог*. Шабац: Слово, 820.

тело оца својега. И положише га с великом почашћу у светој цркви овој, у одређени му гроб, који блажени у почетку сам себи беше начинио.³⁰⁵

Анализа новозаветних мотива у *Житију Светог Симеона* Светога Саве

Како бисмо дошли до што реалније слике и прецизних података, морали смо пре писања овог рада поставити одређене смернице којима ћемо се руководити. Основни критеријуми за прикупљање података преузети су од Александра Наумова, пољског слависте, чији је допринос значајан за разумевање српскословенске књижевности, а које је утемељено на православљу. Овај аутор аргументовано тврди да се о настанку културе у средњовековним православним државама, а самим тим и српској држави, може говорити истинито уколико се библијски и литургијски текстови посматрају као епицетар из којег су у концентричним круговима настале све културне и уметничке творевине средњег века. Заправо, аутор полази од тога да се уметничко мишљење настало у овом периоду може разумети само ако се посматра као богослужбено мишљење.³⁰⁶ Ова Наумовљева теза истиче значај теолошког тумачења дела средњовековне српске књижевности која су до сада искључиво била третирана као књижевне творевине.

Критеријуми којима се руководимо за исправно приказивање библијских цитата, уз напомену да се они односе и на литургијске, морају бити проширени и морају да се односе на:

- веће библијске слике – мотиве, чак и када није тачно цитиран језички облик слике из *Библије*;
- цитате, парафразе и алузије из *Библије*;
- цитате, парафразе и алузије из небиблијских – апокрифних књига.

Коришћење ових критеријума омогућиће нам прикупљање тачних података о присутности и броју цитата у делима Светог Саве.³⁰⁷

Треба напоменути и то да смо у раду користили и упоређивали неколико дела наших истакнутих стручњака који су се до сада бавили овом темом. Приликом упоређивања дела *Житије Светог Симеона* од Светог Саве користили смо следећа издања, студије и преводе:

- Ћоровић, В. (1928). *Списи Светог Саве*, Београд: Српска краљевска академија;
- Станојевић, С. и Глумац, Д. (1932). *Свето Писмо у нашим старим споменицима*, Београд, Српска краљевска академија;
- *Списи Светог Саве и Стевана Првовенчаног*—превео Лазар Мирковић (1939), Београд, Српска књижевна задруга;
- Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава—Сабрани списи*, Београд, Просвета и Српска књижевна задруга;

док смо приликом навођења и преузимања текстова са изворног језика користили:

- Свети Сава. (1998). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, Коло ХСІ, књига 602;
- Свети Сава. (2000). *Сабрана дела* (приредила и предговор написала Љиљана Јухас—Георгиевска), Београд: Народна књига—Алфа. Види и:

³⁰⁵ Свети Сава. (2018). *Ibidem*, 189.

³⁰⁶ Наумов, А. (2009). *Старо и ново, Студије о књижевности православних Словена*, Ниш: Центар за црквене студије, 12.

³⁰⁷ Наумов, А. *Ibidem*, 26.

- Свети Сава. (2005). *Сабрана дела* (приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска, Библиотека Бисери српске књижевности, књ. бр. 1), Београд: Политика–Народна књига
- Свети Сава. (2018). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга.

Уколико посматрамо српску средњовековну књижевност 13. века, требало би истаћи и то да се од двадесет и седам канонских књига *Светог писма Новог завета* у свим познатим делима Светог Саве, Стефана Првовенчаног и Доментијана, наводи укупно деветнаест књига, док се само у Савином делу *Житије Светог Симеона* наводи чак дванаест новозаветних канонских књига.

Укупан број библијских места у *Житију* је седамдесет једно. Сва набројана места табеларно су приказана у додатку овом раду.³⁰⁸ Када се наше истраживање сумира, налазимо:

- Двадесет и два библијска места из *Светог писма Старог завета*:
 - Књига Постања–четири (један директан цитат, две алузије и један наратив);
 - Књига Изласка–један (један директан цитат);
 - Друга Књига Дневника–један (један директан цитат);
 - Књига Псалама–осам (шест директних цитата, по једна парафраза и наратив);
 - Приче Соломонове–четири (два директна цитата и по једна парафраза и наратив);
 - Књига Проповедникова–један (један директан цитат);
 - Књига Пророка Исаије–два (по један директан цитат и алузија) и
 - Књига Пророка Осије–један (једна парафраза).
- Четрдесет и шест библијских места из *Светог писма Новог завета*
 - Јеванђеље по Матеју–петнаест (једанаест директних цитата, две алузије, по једна парафраза и наратив);
 - Јеванђеље по Марку–један (један директан цитат);
 - Јеванђеље по Луки–десет (четири директна цитата и по две алузије, парафраза и наратива);
 - Јеванђеље по Јовану–осам (по један директан цитат и парафраза и шест алузија);
 - Посланица Светог апостола Павла Филипљанима–два (два директна цитата);
 - II посланица Светог апостола Павла Коринћанима–један (један директан цитат);
 - I посланица Светог апостола Павла Тимотеју–два (два директна цитата);
 - II посланица Светог апостола Павла Тимотеју–два (један директан цитат и једна алузија);
 - Саборна посланица Светог апостола Јакова–један (једна парафраза);
 - I саборна посланица Светог апостола Јована–два (два директна цитата);

³⁰⁸ Додатак овом раду који ће бити посебан прилог на крају тезе, садржи сва библијска места која су побројана онако како смо наилазили на њих у самом *Житију Светог Симеона*.

- I саборна посланица Светог апостола Петра–један (један директан цитат) и
 - II саборна посланица Светог апостола Петра–један (један директан цитат).
- Три богослужбена места (два директна цитата и једна парафраза).

Поред три богослужбена места, пронашли смо паралелу између још три места *Светог писма Старог Завета* и богослужбених топоса, и једно новозаветно место и богослужбених топоса (од ових богослужбених топоса два су директни цитати и имамо по једну парафразу и алузију). У овом случају првенство смо давали старозаветним, односно, новозаветним књигама, јер су богослужбена места настајала управо из *Библије*. Наиме, период писања богослужбених текстова је период након установљења поретка старозаветних и новозаветних књига, а сами текстови који се користе на богослужењима у цркви имају *тежину* приликом навођења, као и библијска места.

На основу наведених библијских места можемо закључити то да се ни у једном издању којим се данас служимо, а које смо користили у овом раду, не наводе сва библијска места. Код Богдановића проналазимо четрдесет и три, код Мирковића четрдесет, код Станојевића и Глумца учавамо тридесет и шест, док код Ћоровића наилазимо на свега тридесет и четири библијска места. Укупан број библијских места која се не налазе ни у једном од до сада приређених издања је двадесет (20). У богослужбеним текстовима наилазимо на укупно девет топоса и неки од њих истовремено су пронађени и у *Светом писму*–три библијска места. Такође, три библијска места из *Старог завета* се понављају међу страницама *Старог савеза*. Три библијска места заједничка су и за *Стари* и за *Нови завет*, као и три библијска места из *Новог завета* имају упоредна места са канонским књигама насталим у истом периоду.

Од укупног броја библијских места има четрдесет и три директна цитата, четрнаест алузија, девет парафраза и свега пет наратива. Велики број директних цитата упућује нас на добро пишеће познавање *Светог писма*. Број алузија, парафраза и наратива сведоче о примени одређених библијских прича помоћу којих се главна личност житија пореди са библијским јунаком, односно, са особом која је испунила Христове речи у потпуности и добила царство небеско. Аутор на овај начин жели да главног јунака *Житија* приближи читаоцу, не би ли он размишљао о јунаку као о личности која се удостојила вечне славе.

На крају, треба споменути да се од двадесет седам канонски књига *Светог писма Новог завета* у Савином делу *Житије Светог Симеона* наводи дванаест новозаветних књига, док се петнаест књига не наводи.

Теолошко тумачење дела *Житије Светог Симеона* од Светог Саве

Током истраживања учили смо седамдесет једно библијско место. Поред њиховог православног, богословског, тумачења, пажњу ћемо посветити и локализовању библијских географских локација и објашњењу архаичних и непознатих речи. Ради лакшег сналажења користимо књигу коју смо и до сада користили, а чији је приређивач Томислав Јовановић,³⁰⁹ док ће поред наведеног места које се обрађује у загради стајати број странице, пасуса и ред где се одређени библијски цитат или термин налазе.

³⁰⁹ Овде мислимо на књигу: Свети Сава. (2018). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, коју смо и до сада потписивали у фуснотама као Свети Сава. (2018).

На самом почетку *Житија* наилазимо на читачку формулу *Оче благослови!* Познато је да у цркви сваки труд и рад почиње благословом. Оно што још може бити занимљиво јесте чињеница да се приликом оброка у заједничкој манастирској трпезарији чита део житија неког светитеља. *Житије* је због поштовања према ктитору манастира Хиландара али и посебном значају за наш народ читано и о самом празнику и током године. У наставку првог поглавља (стр. 149, последњих неколико редова) упознајемо се са географским локацијама које су за време владарског управљања Србијом припале Стефану Немањи. Свети Сава најпре пише да је обновио *очеву дедовину*, која је данашња област Рашке. У наставку спомиње *Зету* која је обухватала већи део данашње Црне Горе, *Рабно*—данашња Албанија, *оба Пилота*—данашњи град у северној Албанији који се налази североисточно од Скадра, *Патково*—околина данашње Ђаковице, *Хвосно*—данашња Метохија, *Подримље*—крај око реке Дрим—призренски крај, *Кострац*—пећки крај, *Дршковину*—околина Костраца, *Ситницу*, *Лаб* и *Липљан*—околина града Липљана на Косову, *Дубочицу*—околина Лесковца, *Реке*—крај око Алексинца, *Ушку*—Власина, *Поморавље*—околина Јужне Мораве, *Загрлату*—околина Ђуниса у крушевачком округу и *Левче* и *Белицу*—околина Велике Мораве.³¹⁰

У наставку првог поглавља Свети Сава описује свог оца као онога који их је научио *како треба правоверни хришћани да држе праву веру према Богу. Својим примером прво благоверност показује, а потом и друге поведе* (стр. 151, пасус 2, ред 2–5). У историји цркве познато је да су светитељи Божји били према себи строги, а према другима благи. Следећи Христов пример и сами су другима били узор понашања. *Цркве освети, манастире сазида* цитат је који описује Симеона као ктитора (стр. 151, пасус 2, ред 5–6). Средњовековни владари познати су по изградњи манастира и цркава. Овакав пример касније су следили и Немањини наследници на трону. Такође, велики број ктитора који су помагали изградњу сакралних објеката, уколико су живели хришћанским животом, проглашавани су светитељима. У том случају, ктитор манастира проглашен за светитеља, прослављао би се дан после манастирске славе. Један од примера имамо и у манастиру Григоријату на Светој Гори. Слава овог манастира је Свети Никола (слави се 19. децембра по новом, а 6. децембра по старом календару), а дан касније се прославља Свети Григорије Горњачки—ктитор и оснивач овог манастира.³¹¹

Термин *други Авраам би* (стр. 151, пасус 2, ред 12–13) означава гостољубиву природу великог српског жупана. Старозаветна личност Авраам познат је по својој великој вери у Господа, а као доказ те вере је и одлука да принесе свог сина на жртву (Пост 22). Гостољубље Авраамово приказано је не само кроз речи *Библије* (Пост 18), већ и кроз сликарску уметност. Наиме, познати сликар Андреј Рубљов осликао је овај библијски мотив у коме Авраам и његова жена Сара приносе послужење тројици анђела. Библијско тумачење јављања ове тројице анђела заправо симболише јављање Свете Тројице. Опис његове гостољубивости налазимо и у апокрифном спису *Гостољубље Авраамово*. Овај спис нам сведочи не само о љубави према тројици младића (анђела) који су слика Свете Тројице, већ наглашава и Авраамово стрпљење.³¹² По хришћанском учењу, јављање Божје догађа се искључиво светим Божјим угодницима. Авраам је означен као гостољубац, а гостољубље је једна од основних хришћанских врлина.

Стога и Бог преузнесе га и дарова му име које је више од сваког имена (Флп 2,9). Свети апостол Павле у речима које упућује хришћанској заједници у Филипима описује самога Господа Исуса Христа. Овај одељак (Флп 2,5–11) описује Христов кенозис—унижење. Павле

³¹⁰ Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава—Сабрани списи*, Београд, Просвета и Српска књижевна задруга, 177.

³¹¹ *Житије Преподобног Григорија Ђутљивог* преузето са: http://www.spc.rs/sr/prepodobni_grigoriје_tshutljivi_2 дана: 11.04.2020. године

³¹² Јовановић, Т. (2005). *Апокрифи старозаветни*, приредио и на савремени језик превео Томислав Јовановић, Београд: Просвета—Српска књижевна задруга, 347–357.

описује Господа Исуса Христа као Реч Божју која силази са неба и узима човеково тело. За Њега који је Син Божји, на одређени начин ово представља унижење, јер *облачи* се у биће које је ниже од Њега, о чему говори Свети Јован Златоусти у својим *Беседама на посланицу Филипљанима*.³¹³ Уколико направимо поређење Христа и светог Симеона, приметимо одређене сличности. Са престола великог жупана одлази у скромну монашку келију, а уместо владарске порфире узима просту мантију. У наставку овог директног библијског цитата наилазимо на први необележени топос. Наиме, речи *имену његовом сви народи поклонили се* у досадашњим истраживањима није означено (стр. 151, пасус 2, последњи ред). Поред неколико места која имају сличности са наведеним цитатом, истиче се једно место из *Друге књиге Дневника* (7,1) у којој после молитве коју је Соломон, мудри владар старог Израилја свршио, писац наводи *А сви синови Израилјеви видећи где сиђе огањ и слава Господња на дом савише се лицем к земљи до пода и поклонили се и хвалише Господа, јер је добар, јер је довека милост Његова*. Аутор у наставку дела неколико пута пореди Светог Симеона са старозаветним личностима и владарима, а Србију са Израилем, из чега закључујемо да је и овде Соломонове речи приписао своје оцу, поистовећујући га са овим владаром *...овог блаженог мужа, господина нам и учитеља, који има Соломонову премудрост, Давидову кротост, Јосифову добру нарав...* (стр. 155, пасус 2, ред 4–7).³¹⁴

У наставку текста, Свети Сава набраја задужбине свог оца. Најпре наводи *манастир Светог Николе у Топлици*—у близини Куршумлије, *манастир Пресвете Богородице*—на ушћу Косанице у Топлицу у близини манастира Светог Николе који је подигао заједно са својом супругом Аном, *манастир Светог Ђорђа у Расу*—данашњи Ђурђеви Ступови, *манастир Студеница*—чувени манастир који се налази на путу од Краљева према Рашкој (стр. 151, пасус 3, ред 1–7). Писац говори о свом оцу као о човеку који је водио рачуна о сваком детаљу и сваки манастир је опремио иконама, сасудима, књигама и *ризама*—одеждама, али спомиње и запис са манастирског зида који данас више не постоји (стр. 151, последњи ред). Наводи и *клетву и обавезу да нико не измени његова предања*. Сличност можемо пронаћи и код светог апостола Јована Богослова у књизи *Откривење Јованово* у коме аутор на крају наводи да *И ако ко одузме од речи књиге пророштва овога, Бог ће одузети његов део од Дрвета живота, и од Града светога, што је написано у књизи овој* (Отк 22,19). Ова повезаност говори о начину писања књига тог периода. Наиме, богонадахнути писац преноси вољу Божју и на крају свог дела оставља претњу да се ни у ком случају не сме допунити, изменити или променити ни једна *јота* (Мт 5,17-18). Стога и Свети Сава, угледајући се на новозаветне писце, наводи ову опомену сваком читаоцу или следбенику.³¹⁵

Житије наводи и историјске личности и владаре са којима се Свети Симеон спријатељио. Један од њих је и *кир Алекса Комнин* (стр. 153, ред 6). Овај византијски владар заправо је цар Алексије II Комнин који је управљао Византијом у периоду 1169–1183, а чијом се ћерком оженио Савин средњи брат Стефан, касније назван Првовенчани. Такође, Сава наводи чињеницу да је Стефан Немања решио да се повуче са места управитеља српске државе после синовљеве женидбе. Речи *нарочито жељаше како би му било могуће примити анђелски и апостолски чин* (стр. 153, пасус 2, ред 11–12) означавају његову жељу да се као и апостоли посвети служењу Господу Исусу Христу, а *примање анђеоског чина* означава ступање у

³¹³ Свети Јован Златоусти. *Беседе на посланицу Светог апостола Павла Филипљанима*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:fil:02:05#svt_ioann_zlatoust дана: 11.04.2020. године.

³¹⁴ Ово библијско место протумачићемо када дође на ред.

³¹⁵ Сличности налазимо и у књизи *Откривење Светог Јована Богослова—Апокалипсис*, где писац на крају овог дела наводи *Ја свједочим свакоме који слуша ријечи пророштва књиге ове: ако ко дометне овоме, Бог ће на њега наметнути муке написане у књизи овој; И ако ко одузме од ријечи књиге пророштва овога, Бог ће одузети његов део од Дрвета живота, и од Града светога, што је написано у књизи овој* (Отк 22,18–19).

монаштво. У православној традицији, монашки живот у коме се монах бори против страсти и савлађује је, упоређује се са анђеоским живљењем на небесима. Анђеоски живот на небесима, означава најсавршенији облик живота, јер су они бестрасни. О томе нам сведочи и црквена песма *У телу анђео, други претеча доласка Христовог* (тропар св. Пророку Илији).³¹⁶

Следеће библијско место на које наилазимо Свети Сава наводи као *Владикине речи* – речи Богочовека Христа: *Узмите иго моје на себе, јер кротак јесам и смеран срцем, и наћи ћете покој душама вашим, јер је иго моје благо и бреме моје лако* (стр. 153, пасус 2, ред 16). *Иго* означава бреме или јарам, а директан цитат преузет из *Јеванђеља* (Мт 11,29–30) означава да Свети Симеон жели да испуни речи Христове и на делу, односно по Блаженом Теофилакту, да себе смири и укроти. Ко себе смири и укроти имаће покој у души и остаће миран.³¹⁷ Смирење је по оцима Цркве, највећа хришћанска врлина и онај који има смирење у овом животу обезбедио је место у рају. На питање *зашто се људи који се труде у добрим делима називају обременени*, свети Василије Велики одговара *јер они који ходају и кају се плачући, у будућности ће се радовати, сабирајући плодове своје*. Они који су уморни и натоварени јесу они који су сејали благослове и жњели награду.³¹⁸ Свети Јован Златоусти говори да су позвани сви који су *уморни и натоварени*, односно сви који су у некој тузи, бризи и греху, не да би их Христос подвргао неким мучењима, већ да би их одморио и разрешио од њихових сагрешења.³¹⁹ По речима светог Игњатија Брјанчанинова *јарам и бреме Христово* су јеванђеоске заповести. Оне захтевају несебичност, јер ослобађају и оживљавају душу, испуњавајући је необјашњивом смирености и задовољством. Испуњавање ових заповести уноси смиреност и понизност у душу човекову, након чега Божанска благодат уводи душу у духовну кротост и смирење које је својствено истинским следбеницима Христовим.³²⁰ По блаженом Теофилакту, Господ не позива само Јевреје, већ и незнабошце. *Уморни* су сви они Јевреји који су се трудили и који су строго следовали *Закону* и трудили у извршењу његових заповести. *Натоварени* су сви они незнабошци који су били обременени тешким теретом греха. Све њих одмара Христос, јер у исповедању и крштењу нема никаквог напора. *Јарам Христов* је смирење и кротост. Ко себе смири пред сваким човеком, има покој у души и остаје миран, док је славољубив човек и гордељивац увек у бригама. Зато је *јарам Христов* лако носити, јер је нашој пониженој природи лакше да се смирује него да се преузноси. Такође, и све Христове заповести су *јарам*, јер су лаке због награде која нас очекује, иако понекад делују тешким.³²¹ Аверкије Таушев, архиепископ Сиракузе, говори да је јарам јеванђелског закона *благ* и *лак*, јер сам Господ даје снагу за његово ношење у виду благодати Светог Духа и личним примером нас одушевљава на ношење тог јарма.³²² По речима преподобног Максима Исповедника кротост штити од раздражљивости и огорчености, а понизност ослобађа ум од надмености и славољубља.³²³ Свети и праведни Јован Кронштатски говори да је *јарам Христов* лак јер је срцу лако носити Господа, а када у срцу носимо зло, то јест самог демона, онда осећамо тежину и неспокој. Другим речима, *Христово бреме је лако* јер је Његов *терет*–светлост истине лака, за разлику од

³¹⁶ *Зборник црквених богослужбених песама*. (1971). Београд, 331.

³¹⁷ Теофилакт. *Ibidem*, 74–75.

³¹⁸ Свети Василије Велики. *Беседа на четрдесет осми псалм*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:28#svt_vasilij_velikij дана: 28.06.2020. године.

³¹⁹ Свети Јован Златоусти. *Беседе на Јеванђеље по Матеју*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:29#svt_ioann_zlatoust дана: 28.06.2020. године.

³²⁰ Свети Игњатије Брјанчанинов. *Ibidem*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:29#svt_ignatij_brjanchaninov дана: 28.06.2020. године.

³²¹ Теофилакт. *Ibidem*.

³²² Таушев, А. *Ibidem*, 120.

³²³ Преподобни Максим Исповедник. *Ibidem*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:29#prp_maksim_ispovednik дана: 28.06.2020. године.

демонског бремена које је тешко за ношење.³²⁴ У наставку текста наилазимо на цитат који су препознали Богдановић и Ћоровић, а преузет је из *Прве Јованове* саборне посланице (4,12): *Љубав Божија у вернима је привезана* (стр. 153, пасус 2, ред 17). У оригиналном тексту се налази *Бог у нама пребива и љубав је његова савршена у нама*. По тумачењу преподобног оца Јустина Ћелијског овај цитат односи се на све хришћане који прихватају Бога и који живе по Божјим заповестима. У истинским хришћанима Бог се оваплоћава чистом љубављу, а чистом љубављу и хришћани потврђују себе у међусобном односу.³²⁵ Свети Сава наставља своје дело описујући веру свог оца кроз директан цитат преузет из *Јеванђеља по Матеју* (10,37–38) *Ко љуби оца или матер више од мене није мене достојан... ко не прими крст свој и за мношвом не иде, није ми подобан*. Теофилакт тумачи ово место речима да смо дужни да у овом животу проповедамо Христа љубављу већом од оне коју имамо према најближима. Како бисмо на најбољи начин разјаснили ово место, наводимо речи Светог Јована Златоустог *да Господ не заповеда да се неко мрзи, јер би то било супротно Закону, већ да ако неко пожели да њега љубиш већма него Господа Христа*.³²⁶ Другим речима, свако ко стави себе на место Бога у нашем животу и захтева од нас безграничну послушност, па чак отпадништво и од Бога, треба да буде посматран као особа која нас одваја од циља коме тежимо. Такође, примање крста симболика је примања свих животних околности на које човек наилази у свом животу. Истовремено, пример искрене вере је препуштање вољи Божјој и путу Христовом који је препун искушења.

Након наведеног библијског места, наилазимо на још један цитат узет из *Јеванђеља по Матеју* (19,29), који проналазимо и код јеванђелисте Марка (10,29–30). *Јер сваки који остави дом, или њиве, или имање...имена мога ради, стотруко примиће и живот вечни наследиће*. Теофилакт објашњава ово место: *Како неко не би помислио да се Христове речи односе само на ученике, Господ проширује своје обећање на све који буду тако чинили. Уместо са телесним сродницима, они ће бити у сродству са самим Богом. Уместо њива, наследиће рај, уместо кућа од камена, небески Јерусалим... Господ нам не наређује да се само тек тако одвојимо од својих ближњих већ тек онда када нас они спутавају у побожности. На исти начин учи нас да презремо свој живот и тело, али не да убијемо себе, већ да умртвимо страсти*.³²⁷

Наредни топос који ћемо анализирати препознат је захваљујући професору Литургике Лазару Мирковићу. Он је преузет из стихире на празник Светих царева Константина и Јелене.³²⁸ Описујући свог оца Сава наводи да има *Соломонову мудрост, Давидову кротост* (стр. 155, пасус 2, ред 6). Пореди га са старозаветним владарима који су остали упамћени у историји свог народа као државници препознатљиви по својој мудрости, способности, а пре свега, по својој побожности. Сличне епитите аутори црквених песама давали су и другим светим владарима, као што је то пример из *Службе Светом цару Константину*.

Следеће неидентификовано библијско место налазимо у речима које се настављају на претходни топос *владар владара и господар господара* (стр. 155, пасус 2, ред 7–8). Парафразирано место узето је из *Псалама Давидових* (136,3), а такође га проналазимо и у свештеничкој молитви херувимске песме на Велику Суботу, коју је Сава као свештеномонах морао да зна, а у којој се наводи *...јер Цар царева и Господ господара долази да буде заклан*...³²⁹ Молитва и библијско место које смо споменули односе се на самог Господа Исуса Христа.

³²⁴ Свети Јован Кронштатски. *Дневник*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:29#prp_ioann_lestvichnik дана: 28.06.2020. године.

³²⁵ Поповић, Ј. (1982). *Тумачење Јованових посланица*, 43.

³²⁶ Свети Јован Златоусти. *Беседе на Јеванђеље по Матеју*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:10:37#svt_ioann_zlatoust дана: 28.06.2020. године.

³²⁷ Теофилакт. *Ibidem*, 121.

³²⁸ *Зборник црквених богослужбених песама*, 292–297.

³²⁹ *Службеник*. (2017). Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, 189.

Навођењем овог библијског топоса и молитвеног детаља, Свети Сава упоређује свог оца са самим Господом. На овај начин писац жели да га прикаже као доброг владара кога није понела овоземаљска власт, већ се и за време боравка на трону водио највишим идеалима хришћанске вере. За време свог овоземаљског живота, Симеон је као владар Србије био надређен над обласним господарима и управљао целокупном земљом. Опис владавине Сава је приказао тако да је *сав народ плакао за својим добрим Пастиром који се повукао*. Повукавши се са владарског трона, Стефан Немања одлучује да се замонаши и да принесе и поднесе жртву кроз коју ће умолити Господа да благослови његове наследнике и народ који им је поверио. Својевољно приноси себе желећи да се посвети молитви, а својом вољом подноси и сва одрицања која се захтевају од њега приликом ступања у манастир.

На почетку трећег поглавља у издању књиге *Житија Светог Симеона и Саве* са преводом Миливоја Башића наилазимо на термине *податљив* и *трудопримљив*.³³⁰ У књизи коју је приредио Томислав Јовановић налази се погоднији превод у коме се термин *податљив* мења термином *милосрдан*, док се термин *трудопримљив* преводи као *трудопријемац* (стр. 155, пасус 3, ред 3).³³¹ У наставку реченице наилазимо на директан цитат који је једино препознао Богдановић. Речима *свима жели да се спасу* (1 Тим 2,4) Свети апостол Павле описује Божју милост и љубав према људима. Божја жеља је да се сви људи на овом свету спасу и да уђу у Царство Небеско. Ипак, треба напоменути да у стиховима посланице који претходе овом цитату, Павле позива читаоце да се моле за све људе на овом свету. Већ смо навели да је одлика хришћана да љубе искрено све људе, а један од видова те љубави је и молитва Богу за опште спасење. Свети Јован Богослов у својој посланици наводи (1 Јн 4,20) *Ако ко рече: љубим Бога, а мрзи брата својега, лажа је; јер који не љуби брата својега кога види, како може волети Бога, којег није видео?* Под братом или сестром, можемо разумети све наше ближње, оне које знамо и оне које не знамо. Ипак, ово није потпуно тумачење речи *љубљеног ученика Христовог*. Наиме, сваки човек који себе назива хришћанином, може се проверити кроз речи ове посланице. Ниједан човек на овом свету не може себе назвати следбеником Христовим који говори да воли Христа, а да притом мрзи ближњега. Ближњима смо малопре назвали све људе на овом свету. Љубав према Богу, огледа се кроз наш однос према ближњима. Уколико их не поштујемо и не водимо рачуна о њима, не можемо да се назовемо хришћанима. Господ у причи *о разлучењу оваца од јаради*, односно, у причи која описује моменат када ће одвојити праведнике од грешника (Мт 25,31–46), позива праведнике да уђу у Царство небеско јер *кад учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте*. Објашњење ове приче налазимо у речима Христовим да је позвао праведнике да уђу у Рај говорећи им да су нахранили гладне, напојили жедне, да су обилазили болесне, помагали сиромашне... На све Христове врлине које је набрајао, они су поставили питање *Када смо то учинили?* Врлина у хришћанима треба да буде таква да њихово потпуно биће буде предато Христу и да не помажу другима зато што ће добити Царство Небеско, већ зато што то желе да учине јер љубе Господа и ближње.

... и красота живота овог као дим му изгледаше... (стр. 155, пасус 3, ред 7). Алузију која се открива у овим речима уочио је само Ћоровић. Код њега налазимо два упоредна места са овим библијским мотивом и то у *Старом завету* код пророка *Исаије* (51,3) и у *Псалмима Давидовим* (102,3). У даљем тексту наилазимо и на речи *и сасуд пречисти Духу његовом Светом*. Ово место остало је неидентификовано у *Светом писму*, али сличности проналазимо у песми која се назива *икос*, у акатисту који је написан у част светог Јована Шангајског (икос

³³⁰ Башић, М. *Ibidem*, 15.

³³¹ Трудопријемац означава особу која је спремна да понесе и поднесе сваку жртву.

2).³³² Следећи библијски топос, који је уједно и директан цитат, обележили су сви досадашњи истраживачи. Наводи се Давидов псалам (117,10) и речи *А многи иноплеменици устадоше на мене и опколише ме као пчеле саће...* Овде треба напоменути да су досадашњи истраживачи наводили тачно библијско место. Уколико је долазило до неспоразума код њих, треба разумети зашто су поједини наводили ово место као сто седамнаести, а други као сто осамнаести псалам. Решење налазимо у томе што су они који су наводили сто осамнаести псалам користили *Библију* са масоретским текстом. Следећи новозаветни топос налазимо и код јеванђелисте Луке (2,29–32) и у *Житију*: *А мене сада отпустите, владара свога с миром, да виде очи моје спасење, које је спремио пред лицем свих, светлост за откриће народим и у славу* (стр. 157, пасус 1, ред 10–13). Овај парафразирали текст препознали су сви досадашњи истраживачи. У *Новом завету* њега изговара праведни старац Симеон, један од седамдесеторице преводилаца *Септуагинте*. Нетачно превођење места код пророка Исаије (7,14), у коме је уместо правилног превода да ће девојка зачети и родити Сина, Симеон написао да ће млада жена зачети. Као казну за почињену грешку, Господ је Симеону одредио да неће умрети све до момента док не буде примио Месију на руке. Доношењем богомладенца Исуса у Јерусалимски храм, испуњава се пророчанство, а Симеон изговара наведени цитат пред своју овоземаљску смрт. Његово поређење са Светим Симеоном Мироточивим огледа се у томе што и један и други ове речи изговарају пред одлазак са овога света. Богопримац их изговара пред своју телесну смрт, а отац Светог Саве пред своје повлачење са престола и одлазак у манастир.

Да је Свети Сава користио и друге богослужбене књиге у писању *Житија* сведочи нам и следеће место. Речи *све сујета, људско, што не остаје после смрти* (стр. 157, пасус, ред 14–16) преузете су са погребне стихире на светој тајни опела. Препознали су их Мирковић и Ћоровић. У наставку *Житија* Сава се надовезује са два узастопна цитата. Први на који наилазимо—*пут кратак је којим течемо, живот наш, пара, земља и прах* (стр. 157, пасус 1, ред 17–18) налазимо у саборној посланици апостола Јакова (4,14) и у *Псалмима Давидовим* (102,3), као и у стиховној стихире у петак на вечерњем богослужењу на трећи владајући глас. Одмах потом следи и цитат из *Књиге Проповедникове* (1, 2) *зато, ваистину, сујета је све* (стр. 157, пасус 1, ред 19), а наставак овог топоса доноси нам директан цитат сједалне песме у погребном канону на светој тајни опела³³³ *јер, живот овај—то је сенка и сан, јер ни за што мете се сваки земаљски, као што рекоше књиге: када и сав свет стечемо, тада и у гроб уселићемо се, где су заједно цареви и убоги* (стр. 157, пасус 1, ред 20–23). Преподобни Никодим Светогорац тумачи да су речи из Јаковљеве посланице упућене свим оним хришћанима које се не препуштају Божјем промислу, већ полагају наду у своја будућа дела и дејства. Такви људи нису свесни Божје улоге који о свему промишља, одлучује и води рачуна о свим Својим љубљеним синовима и кћерима.³³⁴ Апостол Јаков наглашава да је Бог тај који одлучује време и место нашег уснућа и да сусрет са Њим треба да дочекамо што спремнији. Тумачећи апостола Јакова, Свети Јован Златоусти говори да се овим речима не укида наша слобода, већ се показује да не зависи све од нас и да нам је потребна милост и помоћ одозго.³³⁵ Уколико се не уздамо у Бога, већ се надимамо и хвалимо својом надменошћу, чинимо грех. Наш грех је утолико већи уколико смо га свесни. Блажени Теофилакт поставља питање *Чиме се горд—надмен човек хвали? Он не зна шта ће се*

³³² Акатист Светом Јовану Шангајском преузет са сајта: <https://www.crkvaub.rs/vesti/molitve/akatist-svetom-jovanu-sangajskom> дана: 11.04.2020. године.

³³³ *Мали требник*. (1994). Приредио Архимандрит др Јустин Поповић, Призрен: Епархија рашко-призренска, 206.

³³⁴ Преподобни Никодим Светогорац. *Тумачење Саборне посланице Јакова брата Господњег*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:iak:04:13#prp_nikodim_svjatogores дана: 08.04.2020. године.

³³⁵ Свети Јован Златоусти. *Тумачење Саборне посланице Јакова брата Господњег*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:iak:04:15#svt_ioann_zlatoust дана: 08.04.2020. године.

сутра догодити, нити какав ће бити живот ваи. Сада се хвалите гордошћу својом,³³⁶ а гордост своје бивствовање ослања на непостојећим стубовима који су лаж и заблуда. Овим речима брат Господњи (Јаков) заокружује једну целину говорећи Онај, дакле, који зна добро чинити а не чини, гријех му је. Смисао ових речи по преподобном Никодиму састоји се у томе што је верник свестан своје немоћи и да без воље и милости Божије не би могао ништа учинити. Но, уколико зна шта је грех и свестан је греха и чини га, свесно преузима осуду на себе. Слично је и са човеком који не чини добро а зна шта је добро и шта је корисно за његову душу.³³⁷

Целокупна поука светог Симеона завршава се речима јеванђелисте Луке (2,25) *зато, чеда моја љубљена, пустите ме брзо, да идем видети утехе Израљеве* (стр. 157, пасус 1, ред 24–25). Као што се може и приметити свети Симеон показује жељу да напусти досадашњи начин живота и да се посвети духовном. Приказује се као редак владар који се одриче трона, оставља престо, и презире овоземаљаско благо. Следећи пут светих Божјих угодника одриче се сујете овоземаљске и тежи добијању *утехе Израљеве*. *Утеха Израљева* означава примање самог Господа и добијање царства небеског, односно, *вечног, непролазног блага*.

Наредно неидентификовано библијско место налазимо у речима *и овим поукама их поучи добри господин и добри пастир* (стр, 157, пасус 2). *Пастир добри* очигледна је алузија на *Јеванђеље по Јовану* (10,15) и на самога Господа Исуса Христа. Ипак, у наставку текста, наилазимо на ово библијско место које се сада користи другим поводом. Народ коме се обраћа свети, изговара молбу да их не оставља и назива га *пастиру добри, који полажеш живот свој за овце* (стр 157, пасус 3, ред 3). *Полагање живота за овце* код православних тумача односи се на Сина Божјег који је разапет на крсту и који је себе предао на смрт како би се људи спасили. Сам Исус у наведеном јеванђељу пореди себе са *добрим пастиром*, јер добри пастир је онај који брани стадо од вукова и од свих који желе да му науде. Такође, у Јеванђељу се наводи да овце препознају глас свог пастира и да иду за њим, док за туђим пастиром неће поћи. Христови следбеници препознају глас свог Пастира кроз добра дела и речи којима их Христос поучава и саветује. Преподобни отац Јустин Ћелијски наводи да је *добар пастир онај који спасава људе од смрти и даје им и осигурава једино истинско добро–живот вечни. Он их чува од вукова који су симболика греха и страсти*.³³⁸ Пример *доброг пастира* и самог Господа Исуса Христа налазимо и у животу Стефана Немање. Његово *Житије* приказује да је током целог свог боравка на трону водио борбу са унутрашњим и спољашњим непријатељима коју је успешно окончао, а своје поданике је заштитио од напада околних народа. Околни народи представљени су као *вукови* који су желели да *растргну овце* и да им науде.

На почетку четврте главе, представљен је догађај доласка на престо Стефана Првовенчаног. И овде, као и у целом *Житију*, Свети Сава описује Стефанов долазак на престо по моделу из *Библије*. Речи које је народу упутио Свети Симеон о синовљевом преузимању престола *Овога имајте уместо мене, корен добри који је изашао из моје утробе* препознајемо као алузију и у *Старом* и у *Новом завету* (Ис 11,1 и Мт 3,10). Овај библијски топос није препознао нико од досадашњих истраживача. Наиме, код старозаветног пророка Исаије наводи се *шибљика из стабла Јесејева и корен из изданка његова*. Јесеј је отац старозаветног владара Давида, чији је син Премудри Соломон. Давид и Соломон се налазе међу најпоштованијим и највољенијим владарима у историји јеврејског народа. Поред утврђивања израелске државе у периоду током десетог века пре Христа, утицали су значајно и на библијску књижевност. *Псалми Давидови* и *Приче Соломонове* део су старозаветне књижевности која је у употреби и у

³³⁶ Теофилакт. *Тумачење Саборне посланице Јакова брата Господњег*. Преузето са:

http://bible.optina.ru/new:iak:04:16#blazh_feofilakt_bolgarskij

дана: 08.04.2020. године.

³³⁷ Преподобни Никодим Светогорац. *Ibidem*. Преузето са:

http://bible.optina.ru/new:iak:04:17#prp_nikodim_svjatogores

дана: 08.04.2020. године.

³³⁸ Поповић, Ј. (1989). *Тумачење светог еванђеља по Јовану*, Ваљево: Манастир Ћелије, 118.

новозаветној цркви. На ово библијско место можемо додати и речи *Јеванђеља по Матеју Свако добро дрво које не рађа добра рода, сече се и у огањ се баца*. Другим речима, сваки човек ће се познати по својим плодовима. Свети Симеон Мироточиви представљен је кроз ову библијску паралелу као *стабло* из које су произашли *добри корени* као што су Свети Сава и Симеонов други син и наследник на трону Стефан Првовенчани.

У наставку нам Свети Сава приказује сличност старозаветног праоца Исака који је благословио Јакова *сваким благословом* (1 Мој 27,28–29), исто као што је учинио и сам Свети Симеон благословивши Стефана себи за наследника. Речи које му упућује *Чедо моје љубљено, паси Израил овај мој, и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф* (стр.159, пасус 4) јасан су доказ како је Свети Симеон доживљавао своју земљу. *Чедо моје љубљено, паси Израил овај мој* алузија је из *Јеванђеља по Јовану* (21,17) и односи се на Господње речи Петру *чувај овце моје*. Након васкрсења, а пре вазнесења Христовог Господ се сусрео са Петром и три пута га питао *љубиш ли ме* (Јн 21,15–17). Разлог трократног испитивања било је Петрово одрицање током Христовог страдања. Петар одговора Господу и потврђује своју љубав на шта му Христос даје нову заповест да чува *Његово стадо и Његове* овце. Речи *водећи га као јагње Јосиф* алузија су из *Постања* (37,2). Обе алузије остале су ненаведене код свих досадашњих истраживача. Србија и њени поданици за Светог Симеона представљали су исто што и Израил за Бога. Љубав коју је овај владар неговао према своме народу, открива се у наведеним стиховима. У наставку текста наилазимо на савете како нови владар треба да се опходи према народу, цркви, отаџбини и ближњима. Не можемо да не приметимо и то да је Свети Сава искористио библијску причу о Исаку и његовим синовима Исаву и Јакову, као прототип догађаја који ће уследити између Стефана и Вукана. У претходном одељку споменули смо да је Свети Симеон благословио сина Стефана за наследника, а потом нам наратор описује да је благословио и Вукана и да га је поставио за великог кнеза. У *Старом завету* Исав је био старији од Јакова, али је Јаков *преваром* задобио бољи благослов и првенаштво. Касније, од Јакова изаћи ће велики владари старог Израила и дуго очекивани Месија. Сличност је очигледна. Наиме, Стефана, средњег сина, Свети Симеон поставља за владара, а старијег сина благосиља. И у једном и у другом случају, старија браћа изражавају гнев јер нису владари, односно, нису задобили бољи благослов, али је гнев временом утихнуо и мире се међу собом. Поука коју оставља синовима да *милостиње и вера не остављају вас, привежите их о свој врат и напишите на таблици срдаца својих* (стр. 159, последњи ред; стр. 161, први ред), означава да ове одлике истинских хришћана никада не сметну са ума. Позива их да као фарисеји који су живели у старом Израилу и носили филактерије,³³⁹ носе увек у своме уму ове поуке и да их духовно урежу у своја срца. Уколико буду ово чинили, Свети Симеон им благовести да ће се *испунити житнице ваше мноштвом пшенице* (стр. 161, ред 10). Овде се можемо присетити приче о безумном богаташу (Лк 12,16–21). Безумни богаташ имао је много богатства и због обиља пшенице намеравао је да сазида нове житнице. Оно што га је спречило у тој намери била је смрт. Христос завршава ову причу говорећи да *тако бива ономе који себи тече благо, а не богати се Богом*. Насупрот овог *безумног богаташа* налазе се савети преподобног Симеона да поштују закон Божји и да га се придржавају кроз веру и милостињу. Тада ће им Господ подарити и овоземаљско богатство не би ли народ могао да преживи, а они да буду сматрани добрим владарима. Ова алузија је још једно од места које нико од досадашњих истраживача није уочио, навео и протумачио.

Реч коју је Свети Симеон упутио синовима Стефану и Вукану директан је цитат преузет из књиге *Приче Соломонове* (3,1–18). Беседа почиње речима *Синови, не заборављајте мојих*

³³⁹ Филактерије су биле амајлије на којима су биле исписане заповести, а које су фарисеји Христовог периода носили на видљивим местима на својој одећи. Теофилакт. *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*. Преузето са: <https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/26/> дана: 12.04.2020. године.

закона, а срце ваше нека чува речи моје, а дужина живота и године живота и свега додаће вам се, а завршава се речима она је дрво живота свима који се држе ње и који се ослањају на њу, као на Господа тврда (стр. 159, последњи пасус–стр. 161, први пасус). Ћоровић препознаје парафразу библијског топоса узетог од пророка Осије (14, 9) у свима путевима својима знајте да ваши путеви треба да буду прави и ноге ваше неће се спотицати (стр. 161, ред 3–5). У наставку Свети Симеон као да предосећа да ће се између његових синова створити јаз и говори да љубите брат брата, никакаве, пак, не имајући међу собом злобе (стр. 161, ред 25–26). Сличност са новозаветним мотивом налазимо код јеванђелисте Јована (13,34). Он наводи љубите једни друге, као што ја вас љубих. Господ даје последње савете својим ученицима пред страдање, знајући да ће ући немир у њих. Ипак, јављање Христа након васкрсења одагнало је страх и усадило потпуну љубав у самим ученицима. Као што су се Стефан и Вукан посвађали, исто тако су се и измирили над очевим телом, након његове телесне смрти. Показатељ тога да је Свети Симеон био у Царству небеском јесте миро које је точило из његовог тела. Алузију која се односи на Стефана и Вукана досадашњи проучаваоци нису забележили.

Директни цитат који су препознали сви досадашњи истраживачи узет је из *Саборне посланице светог апостола Јована* (1 Јн 4, 20). *Јер ко не љуби брата свога, Бога не љуби. Бог је љубав. Зато ко љуби Бога, нека љуби и брата свога* (стр. 161, ред 29–31). Свети Јован Богослов наводи да не говори истину онај који каже да воли Бога, а мрзи брата свога. Овај цитат он образлаже речима *како може неко волети Бога кога не види, а мрзи брата свога кога види?* У овоме се испуњавају и Христове речи о савршеној љубави. То је она љубав у којој се молимо за све оне које волимо, који нас воле и за оне који нас не воле. Потврду речи Светог Јована Богослова налазимо у наредним редовима *Житија* који говоре *јер о овом сав закон апостоли научише, мученици венчани бише и пророци висише* (стр. 161, последњи ред–стр. 163, први ред). Место је као директан цитат преузето из *Јеванђеља по Матеју*. Блажени Теофилакт тумачећи ове речи наводи да *Бога морамо љубити целом својом душом, односно, да Му се морамо предати свим деловима и силама душевним.*³⁴⁰ Морамо објаснити и речи да *мученици венчани бише*. У античком периоду током игара победницима је стављан венац на главу. Исто тако, *венац славе који не вене* (1 Пт 5,4) јесте слика духовног венца коју ће добити сви они који су пострадали за Господа. Преподобни Симеон својим синовима упућује беседу коју налазимо код пророка Исаије (1, 19–20) *зато ако хоћете и послушате мене, добра земаљска уживаћете; ако ли нећете и не послушате ме, оружје ће вас појести* (стр. 163, пасус 1, ред 1–3). По угледу на новозаветне писце који започињу и завршавају своја дела благословима исто чини и Свети Симеон говорећи речи из друге посланице Тимотеју (2 Тим 1,2) *а вама синови, моји љубљени, нека вам буде мир од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа и Дух Божји нека почива на вама* (стр. 163, пасус 1, ред 4–6).

На самом крају четвртог поглавља проналазимо још три новозаветна топоса од којих су два директни цитати, а један алузија. После беседе синовима, Свети Симеон обраћа се бољарима и свим својим поданицима. Себе назива *пастиром* (стр. 163, пасус 2, ред 5) који је сачувао своју земљу и свој народ од оних који су их нападали. Даје им савете (стр. 163, пасус 2, ред 8) у којима цитира светог апостола Петра *Бога се бојте, а цара поштујте* (1 Пт 2,17). Речи Светог апостола Петра, налазимо и код апостола Павла (Рим 13), али и у проповеди Господа Христа (Лк 20,25). Свети Симеон Мироточиви позива све своје поданике да поштују власт која им је од Бога дата. Он следи пример који је дао Господ Христос кад позива Своје ученике да плате порез владару говорећи *Подајте ћесарево ћесару, а Божије Богу*. Апостол Павле говори да је свака власт *дата од Бога* и да је треба поштовати. Само хришћанство није могло променити робовласнички систем који је био саставни део државног поретка, нити да се у

³⁴⁰ Теофилакт. *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*, 137.

почетку избори са многобожачким култовима који су приносили крвне жртве, али је науком коју је проповедало могло да промени перцепцију схватања животних вредности код људи. Симеон своју беседу завршава благословом који налазимо на крају друге посланице светог апостола Павла Коринћанима *благодат Господа Исуса и љубав Бога и Оца и заједница Светога Духа нека буде са свима вама. Амин* (2 Кор 13,13). Овај благослов уједно можемо сматрати и отпustom који Свети Симеон даје свима онима који су га слушали.

Следеће новозаветно место на које наилазимо преузето је из *Јеванђеља по Матеју* (2,18) у коме Свети Сава описује плач српског народа јер га напушта вољени владар. Сава кроз директно навођење библијског места пореди се плач поданика са плачем *Рахиље која оплакује децу своју* (стр. 163, пасус 3, ред 6). Догађај који је описао јеванђелист Матеј односи се на покољ витлејемске деце коју је побио цар Ирод по рођењу Христовом, о чему је већ било речи у претходном делу рада. У наставку Сава описује свог оца речима *Јер како да га назовем, ваистну, недоумевам се. Господином ли добрим? Учитељем ли правоверја? Оцем ли благим? Пастиром ли, који вером напаса стадо му предато* (стр. 163, последња два реда–стр. 165, прва два реда). *Пастир добри* је епитет који се у неколико примера појављује у *Житију*. Као што смо већ навели, ова синтаagma односи се на личност која се пореди са самим Господом Исусом Христом који је *Пастир добри* (Јн 10,15). По јеванђелисти Јовану, *пастир добри* полаже свој живот за овце. Пренесено значење ове алузије је да Немања страда за свој народ као што је Христос пострадао за цео свет. Наредни новозаветни цитат на који наилазимо јесте потврда свих описа које аутор користи како би што боље представио лик Светог Симеона. *Јер испуњен беше премудрошћу и разумом, и благодат Божија беше на њему* (Лк 2,40) речи су које се односе на самог Исуса из Назарета. Оне описују његово напредовање као тек рођеног детета. Као што је Христос напредовао и узрастао у Духу Светоме, тако је и Стефан Немања узрастао кроз свој живот и у својим делима показао себе достојним слугом Господа Христа. Наратор ово место наводи као потврду свега онога што је његов отац чинио. Уколико повежемо ово место са Симеоновим *новим рађањем* кроз свету тајну монашења, можемо разумети да ће тек кроз монашки позив и он почети да напредује у благодати Божјој (стр. 165, пасус 1, последњи ред).

Учини себе неизреченог, и часног, светог анђелског и апостолског лика, малог и великог и наречено му име би господин Симеон... (стр. 165, пасус 2, ред 10–12). У наведеном цитату реч је о монашењу првог владара из династије Немањића. Дотадашњи Стефан Немања постаје монах Симеон, а неопходно је објаснити да фраза *учини себе неизреченог, и часног, светог анђелског и апостолског лика* означавају саму свету тајну монашења. Термин *анђеоски лик* односи се на монаштво–монаси приликом ступања у манастир полагају завете сиромаштва, девствености и послушности. На тај начин, они постају саобразни анђелима и живе њиховим животом на земљи. *Мали и велики лик* означавају малу и велику схиму, а оне означавају монаха који се одрекао света. Чином монашења монах добија малу схиму, а велика схима коју узима на себе јесте посебан чин у монаштву. Овим обредом великосхимник потпуно се отуђује од овога света, служба пострижења у великосхимника је свечана и дужа, а он добија извезени комад платна са капуљачом који подсећа на кукуљ. У појединим случајевима, монаси на себе налажу посебан додатни завет кога се морају придржавати целог живота. Сава наводи да је по монашењу Свети Симеон отишао у манастир Свете Богородице Доброчинитељке који се налази код Куршумлије. Поред оца спомиње и своју мајку која се замонашила у манастиру Свете Богородице у Расу (стр. 165, пасус 3).

Последњи одељак петог поглавља садржи четири новозаветна места. По доласку у манастир Свети Симеон поучава монахе речима Христовим *узмите иго моје на се и научите се, јер сам кратак и смеран срцем, и наћи ћете покој душама вашим. Јер иго је моје благо, и бреме*

моје лако је (Мт 11,29–30).³⁴¹ Следећи цитат узет је из *Јеванђеља по Матеју* (13,46). У њему Сава пореди свог оца са трговцем који *продаде све што имаше и купи једини бисер бесцени*. Трговац, по Теофилактовом тумачењу, означава онога који је у потрази за знањем.³⁴² Бесцени бисер симболише Христа и Његово спасоносно учења. Поред тога што као трговац продаје све што има и купује *бесцени бисер*, Свети Симеон испуњава и речи које је Господ упутио богатоме младићу. Матеј сведочи (19,21) да је Господ рекао богатом младићу да уколико жели савршен да буде прода све што има и подели сиромасима, а потом да узме крст свој и за Христом иде. Симеон оставља богатство које је поседовао као владар и управитељ и постаје монах и слуга другима. Поглавље се затвара библијским цитатом који приказује жељу Светог Симеона да настави свој подвиг на Светој Гори и испуњавањем речи Христове *уклоните се од места својих и рођења свог, јер ниједан пророк у отачаству свом није примљен* (Лк 4,24). Господ Христос изговара ове речи подсећајући да су пророци без части у постојбини својој. Као пример томе Господ подсећа на многобројне личности у историји старозаветног израилског народа. Многи од њих су убијени, прогоњени, мучени. Као врхунац страдања људи *посланих од Бога*, страдао је и сам Син Божији. У последњој реченици поглавља наилазимо на место преузето из *Псалама Давидових* (124,1). *Они који се уздају у Господа уподобише се Гори Светој, а који се никако неће поколебати напастима непријатељским* (стр. 167, пасус 2, ред 3–5). Овај библијски стих има и свој богослужбени карактер. Наиме, на трећем антифону јутарњег богослужења током седмице када се пева други глас³⁴³ користи се управо овај део из *Псалама*.

У поглављу које описује одлазак Светог Симеона на Свету Гору наилазимо на место где Свети Сава наизменично говори о себи у првом лицу и трећем лицу јединине. Место је преузето из чувене приче о блудном сину коју наводи јеванђелист Лука (15,11–32). Приповедач пореди себе са блудним сином који је оставио *доброг оца и господина, и блажену матер, госпођу своју, и благородну, нећу рећи браћу, већ господаре своје, и обнажи све својим безумљем. И отидох у страну*³⁴⁴ *туђу далеко...* (стр. 169, пасус 1, ред 1–6). У истоименој причи блудни син тражи од оца део имања који му припада, одлази у далеку земљу и живећи раскалашно и блудно троши своје иметак. Одлика светих Божјих угодника јесте да себе сматрају грешнијим од свију. Тако и Сава, поредећи себе са блудним младићем, сматра грехом то што је ражалостио своје ближње. За разлику од блудног сина који се приклања овоземаљским задовољствима, Сава одлази на место молитве и спокоја где живи животом добровољног сиромаша. Занимљива је и нараторова игра речима у стиху који је наведен, где за себе каже *мртав би, и не оживе, изгубљен беше, и не нађе се*. Библијске речи код јеванђелисте Лука налазе се у супротности са споменутиим местом. У његовом јеванђељу, отац блудног сина када га угледа изговара речи *јер овај син мој мртав беше и оживе и изгубљен беше и нађе се* (Лк 15,24). Ово је још један од приказа Савиног смирења, јер показује своју недостојност да дословно цитира библијско место. Блудни син се покајао за своје сагрешење и дошао оцу да тражи опроштај, након чега је отац изговорио цитиране речи. Сава као да и даље осећа у себи грех који је починио према својим родитељима, стога и наводи следећи новозаветни цитат који је искоришћен као наратив,³⁴⁵ у коме описује долазак Светог Симеона на Свету Гору где жели *као пастир добри потражити јагње одбегло, и узевши га на раме, принесе Оцу свом...* (стр. 169, пасус 1, ред 9–10). Аутор Светог Симеона приказује као *доброг пастира*. У *Новом завету* и хришћанској цркви симбол за Господа управо

³⁴¹ Ово новозаветно место обрадили смо у претходним поглављима.

³⁴² Теофилакт. *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*, 88.

³⁴³ Сваке недеље се пева одређени владајући глас током читаве године. Има укупно осам гласова, који се смењују на недељном нивоу.

³⁴⁴ Страна је друга реч за земљу.

³⁴⁵ Препознаје га само Ђоровић и то код Луке (15,3–7). Наведени цитат налази се и у *Јеванђељу по Матеју* (18, 12–14).

је назив *пастир добри*. Сава себе описује као јагње одбегло, што по тумачењима светих отаца означава палу људску природу.³⁴⁶ У самој причи пастир оставља деведесет и девет оваца које означавају анђeosки свет и иде за оном једном која је изгубљена—човечански свет. Овде се показује љубав Божја према људима и њиховом спасењу. Мотив *доброг пастира* као што можемо приметити често се јавља у *Житију*. Иако је библијско тумачење мотива углавном исто и води се према већ утврђеним правцима и принципима, треба обратити пажњу на интерпретацију текста. Наиме, писац често користи овај мотив али у различитим контекстима. У зависности од контекста, треба разумети уметнути библијски текст и по потреби додатно га појашњавати тумачењем светих отаца. То се потврђује већ у следећем ученом библијском месту које је преузето из посланице Светог апостола Павла (1 Тим 2,4). У овом цитату описује се Отац небески *који промислом своје доброте ниједан човек не жели да погине, већ да се сви спасу* (стр. 169, пасус 2).³⁴⁷ На крају молитве коју изговара, Свети Симеон моли Господа да *овај пут оконча*. На српскословенском искоришћен је термин *даждь ми сїе теченїе скончатн*, што би у буквалном преводу значило да заврши ову животну трку. Место које досад није препознато налази се у посланици Светог апостола Павла (2 Тим 4,7). *Трианести Христов апостола* пишући посланицу свом ученику Тимотеју, пореди овоземаљски живот са трком. Као што трка изискује одређене напоре како физичке, тако и психичке природе, и човеков живот саткан је од многобројних успона и падова. Као што и током трке имамо многобројне препреке, свако људско биће се за време свог *земаљског пута* суочава са потенцијалним опасностима које треба да превазиђе. Посматрајући хришћанско поимање антропологије, на крају човековог живота следи вечност. Пратећи Христов пут и савлађујући препреке у животу, човек приводи *животни пут* крају и радује се Царству небеском.

Свети Сава забележио је тачан датум једног историјског догађаја. Први пут спомиње годину 6703. (стр. 163, пасус 2), што по нашем рачунању означава 1195. г. односно датум када су му отац и мајка замонашени на празник Благовести (25. март по старом календару). Следећи пут наводи 6706. годину (по нашем рачунању 1197. г.) и то *месец октобар осми дан* (стр. 169, пасус 3). Треба разумети да је у периоду писања *Житија Светог Симеона* у хришћанском свету важио нама данас познати стари календар. Такође, црквена Нова година почињала је првог септембра, када се и данас обележава у цркви. Због оваквог рачунања долази и до несагласности и до наведених година.

На почетку седмог поглавља описује се долазак Светог Симеона у манастир Ватопед³⁴⁸ другог новембра исте године (стр. 171, пасус 1). Он ту проналази *зблудело своје јагње*. Ово место истраживачи нису обележили, да ли због превида или због ранијег спомињања као наратив који је преузет из јеванђеља по Луки (15, 3–7). Након што је провео *мало времена* у манастиру Ватопеду (стр. 171, пасус 2, ред 1), Свети Симеон је умолио византијског владара Алексија III Анђела за *место пусто за устројење манастира у Светој Гори*. Сава даље наводи *и узме мене грешног из Ватопеда у место то, и уселисмо се. И проведе са мношвом преподобних отаца наших у Гори Светој годину и пет месеци* (стр. 171, пасус 2, ред 4–8). У овим редовима можемо наћи историјат манастира Хиландара. Он је изграђен 1198. године, што потврђују датуми

³⁴⁶ Теофилакт. *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*, 114.

³⁴⁷ У овом цитату споменут је термин крепост што означава снагу.

³⁴⁸ Манастир Ватопед је други, од двадесет манастира колико их има на Светој Гори, по части манастир на Светој Гори, одмах после Велике Лавре. Хиландар се налази на четвртном месту. Припада групи грчких манастира. Један је од најстаријих, најбогатијих и највећих манастира на Светој Гори. Према предању основао га је свети цар Константин у првој половини четвртог века, али га је у истом столећу разрушио цар Јулијан отступник. Крајем четвртог века, обнавља га цар Теодосије. Оно што је важно је то да је Свети Сава након извршеног монашког пострига у руском манастиру Пантелејмону, прешао у овај манастир где је положио монашке завете и где се замонашио. Види: Христу, П. (1994). *Света Гора Атонска*, Београд: БИГЗ, 64–66.

наведени у *Житију*. Поклапа се и период од годину и пет месеци који је Свети Симеон провео на Светој Гори са датумом његовог упокојења. Место за изградњу манастира које је Симеон заједно са Светим Савом добио јесте Милеја (стр. 173, пасус 2, ред 14–16). Ту се налазио некадашњи разрушен манастир посвећен Ваведењу Пресвете Богородице. Након што је подигнут, Хиландар је као своју славу узео управо овај празник. У наставку наратор истиче да је Симеон у потпуности испунио ктиторску дужност и да је *као што овде обнови и устроји све, тако и то свето место подиже* (стр. 173, пасус 2, ред 19–20). Ктиторска дужност била је не само да подигне манастир, већ и да га у потпуности опреми и припреми за самосталан живот. Оно на шта треба скренути пажњу јесу и речи *као што и овде обнови*. Оне нам сведоче о месту писања *Житија Светог Симеона*. Свети Сава написао је биографију свога оца у манастиру Студеница.

Описујући живот свог оца у манастиру, приповедач наводи бројне новозаветне цитате. *Ко хоће старији бити, нека буде од свих млађи и свима слуга* (Мк 9,35) *и ако не будете као деца незлобиви, нећете ући у царство небеско* (Мт 18,3). *И опет блажени су ништи духом, јер је таквих царство небеско* (Мт 5,3), *блажени су који плачу овде, јер ће се тамо смејати* (Лк 6,21), *блажени су кротки овде, јер ће тамо наследници бити царства небеског. Блажени су гладни и жедни правде, јер ће се тамо наситити. Блажени су милостиви овде, јер ће тамо помиловани бити. Блажени су чисти срцем, јер ће увек Бога гледати* (Мт 5,3–8). Доласком у манастир Свети Симеон постаје део братства. Оно што је одлика истинских хришћана јесте испуњавање Христових речи. Блажена која је Господ изговорио на Гори, основа су хришћанског начина живљења. На почетку Свети Сава наводи деју незлобивост. Христос не каже да његови пратиоци и слушаоци буду детињастии умом, већ да буду као деца по смирењу духа.³⁴⁹ Смирење је основна хришћанска врлина којом Исус започиње беседу на Гори. *Они који плачу* означавају све оне који плачу због својих и због грехова својих ближњих. *Кротки* означавају људе који умеју да се разгневе, али се уздржавају гневечи се само онда када је потребно. *Гладни и жедни правде* су они који се боре за правду и истину. *Милостиви* су они који указују милосрђе не само новцем и стварима, већ и речју и сузама саосећања. *Чисти срцем* су сви они који имају добро срце које једино може препознати Бога.³⁵⁰ Свети Симеон својим живљењем подражава речи Господње и постаје христолика фигура захваљујући дословном поштовању свих хришћанских начела.

На крају овог поглавља, Сава наводи да је Свети Симеон сакупио *црнаца довољно, и постави неког преподобног мужа по имену Методија монаха* (стр. 173, пасус 3, ред 1–2). Да би се манастир на Светој Гори могао назвати манастиром, а не скитом,³⁵¹ морао је имати довољан број монаха, минимално осам. Симеон је сакупио *црнаца довољно*, односно, довољан број црноризаца. Такође, говори нам и о првом настојатељу манастира–Методију монаху.

Осмо поглавље посвећено је болести и поукама Светог Симеона упућених Сави. Оно обилује старозаветним цитатима. На самом почетку наилазимо на новозаветну алузију коју истраживачи нису препознали. Она се односи на пут којим Сава треба да ходи. Свети Симеон говори *Не скрећи ни десно ни лево, јер десне путеве зна Бог, а развраћени су они који су с лева* (стр. 175, пасус 3, ред 9–11). Сличности налазимо у *Јеванђељу по Матеју* (25,31–46) у коме наилазимо на причу о другом Христовом доласку и о томе како ће праведници стајати са десне, а грешници са леве стране. Десна страна још у старом периоду означавала је велику част. Псалмопевац Давид наводи у својим псалмима (110,1) *седи мени с десне стране, док не положим непријатеље твоје под ногама твојим*. Пут којим Сава треба да ходи свакако је пут

³⁴⁹ Теофилакт. *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*, 113.

³⁵⁰ Теофилакт. *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*, 35–36.

³⁵¹ Скит припада одређеном манастиру. Жеља Светог Симеона и Светог Саве је да имају манастир под српском управом и да имају где да долазе поклонници из Србије.

Христов, али да не би залутао, мора препустити Христу вођство. Потом следе старозаветни цитати које изговара Свети Симеон *сине, моју премудрост пази, а ка мојим речима приклањај твоје ухо* (Пр 4,20–5,2), *чувај, сине, закон оца твога, не одбаци поуке матере твоје* (Пр 1,8). Свакако је најдужи цитат преузет у целини из књиге *Приче Соломонове* (8,32–34 и 9,6–11) *сине мој, послушај мене и блажен бићеш, јер блажен је муж који послуша мене...почетак премудрости је страх Господњи и савет светих је разум* (стр. 175, пасус 3 и стр. 177, пасус 1).³⁵² Оно што можемо придодати за даља истраживања јесте да сличности налазимо и у *Псалмима Давидовим* (1,1–2), а не само у *Причама Соломоновим*. У *Псалмима* се говори *Благо човјеку који не иде на веће безбожничко, и на путу грешничком не стоји, и у друштву неваљалих не седи, него му је омилио закон Господњи и о закону његову мисли дан и ноћ*.

Ево ме већ Владика отпушта с миром, по речи његовој, да испуни се речено: земља си и у земљу ћеш поћи (стр.177, пасус 2, ред 3–4). Први део наведеног цитата је алузија која до сада није препозната. Наиме, у *Јеванђељу по Луки* (2,29–32), свети старац Симеон Богопримац изговара молитву *Сада отпушташ у миру слугу својега, Господе, по речи својој*. Молитва *Сада отпушташ* заузела је посебно место на крају свакодневног вечерњег богослужења. Алузија у речима које Симеон изговара, односи се на крај овоземаљског живота. У житијима светих Божјих угодника, главне личности су, због светог начина живота које су водиле, бивале награђене од стране Господа сазнањем о крају *животног пута*. Споменуте речи углавном се односе на алузију која се везује за крај живота, али може се повезати и са смирајем дана, односно, почетка вечери и сна. Читањем ове молитве, хришћанин се захваљује свом Творцу због благослова који му је дао да проживи дан и благодари Му на свим добрима која су учињена. Остатак наведеног цитата преузет је из *Књиге Постања* (3,19). Треба напоменути да се исто место налази и у молитвама на светој тајни опела. Свештеник током опела чита наведене молитве и говори *као што си Ти, Створитељу мој, заповедио и рекао ми: земља си, и у земљу ћеш отићи*.³⁵³ По завршеном говору Светог Симеона, Сава се обраћа своме оцу показујући себе као *јадна и некористна, осуђен од Бога, оплакан од анђела, смеху изложен од беса*³⁵⁴ (стр. 177, пасус 7–стр. 179, ред 1). Такође, у редовима који следе, Свети Симеон се исповедио пред своју смрт (стр. 179, пасус 2, ред 1), постио је од *седмог дана па све до покоја* (стр. 179, пасус 5, ред 1–2),³⁵⁵ и сваки дан причешћивао се *светим и пречасним тајнама, телом и крвљу Господа и Бога и Спаса нашег Исуса Христа* (стр. 179, пасус 5, ред 2–4). Ово нам описује обичај светих Божјих угодника и њихову припрему пред смрт, постом, исповешћу, молитвом и сталним причешћивањем. Свети Сава казује о доласку *мноштва црнаца као добромирисних цветова који цветају у тој светој пустињи* (стр. 179, пасус 3, ред 1–3). Као што смо већ навели, *црнци* означавају монахе, а њихово поређење са миомирисним цветовима означава мирис врлина које задобијају посредством сталне молитве. Према тумачењу светих отаца, молитве су *мириси* који се уздижу према Богу. Као што цвет испушта мирисе и расте према небу, тако се и молитва светих Божјих угодника као миомирис шири свуда и уздиже према Творцу. Морамо споменути да је Свети Сава пишући *Житије* Свету Гору назвао *пустињом*. Овакав детаљ не треба уопште да чуди, јер су се кроз историју многобројни подвижници склањали у пустиње и тамо вршили своја молитвена правила. Пустинјом нису називана, нити треба да разумемо, само она места где не постоје услови за живот (сликовит приказ пустиње огледа се кроз песак, немогуће услове за живот, без воде и хране...). Под овим

³⁵² Навели смо само одређене делове цитата.

³⁵³ Икос на светој тајни опела. Види: *Мали требник*, 208.

³⁵⁴ Термин *бес* односи се на демоне, односно, зле духове.

³⁵⁵ Приликом спомињања термина *монашки пост*, треба схватити да се он најчешће односи на потпуни пост кога се човек придржава, тј. на пост у коме се у потпуности уздржава од јела и пића.

термином треба схватити свако пусто место које није насељено од људи и где подвижник може да пронађе неопходан мир.

На почетку деветог поглавља Свети Симеон уздиже руке и са сузама почиње да говори молитву *Тројице света, Боже наш, славим те, и благосиљам те, и молим те и дочаравам те, јер по трећи пут*³⁵⁶ *благослов дајем наследству мом! Господе Сведржитељу, Боже отаца наших, Авраамов, Исааков, Јаковљев и семена праведног, сачувај их и укрепи у држави бивше владавине моје, и помоћ Пресвете Богородице и моја, ако и грешна молитва, нека је са њима од сада и до века* (стр. 179, пасус 8–стр. 181, пасус 1). Ову молитву није препознао ни један од истраживача. Њени делови преузети су из *Књиге Изласка* (3,6) и *Прве књиге о царевима* (18,36) и такође, налазе се у *Манасијиној молитви* која се чита на великом повечерју.³⁵⁷ По завршетку молитве, Свети Симеон даје заповест *Имајте љубав међу собом* (Јн 15,12). Преподобни Јустин Ћелијски за ово место каже да *држање еванђелских заповести испуњује душу богочовечанском љубављу. И све те заповести увиру у љубав, и на увору своје име губе, јер се све сливају у једну свеобимну заповест, свезаповест Богочовекову о љубави. Јер ништа теже него стећи свеобилну еванђелску, христовску љубав, и стекавши је, чувати је стално светом, божанском, радосном и увек растућом.*³⁵⁸

Пред сам крај свог живота Свети Симеон тражи од Саве да му принесе икону Пресвете Богородице (стр.181, пасус 2), да положи на њега расу, простре рогозину³⁵⁹ и да стави камен под његову главу (стр. 181, пасус 3). Обичај на Светој Гори је да се монаси сахрањују у монашкој одори умотани у расу. Раса је спољни део њихове одежде и приликом спуштања у гроб замотавају се у њу са преклопљеним рукама на грудима. Камен постављен под главу означава лично подвижништво. Свети Симеон желео је да и последње сате свог живота проведе трудећи се да исцрпи своје тело и да своје телесне снаге доведе до крајњих граница. Кроз пример његове сахране, видимо још један детаљ који представља крајње смирење. Иако је био владар, ни у једном моменту није желео да буде сахрањен уз владарске почести. Наспрам такве *свечаности*, светитељ мирно прихвата крај свог овоземаљског живота и сахрањује се као и остатак братства на Светој Гори. Приповедач наводи да су у једном моменту монаси наставили са својим свакодневним правилима у келијама (стр. 181, последњи ред). Ово не треба да чуди јер у општежитељним манастирима³⁶⁰ поједине службе могу се вршити у монашким келијама. Пред само уснуће Свети Симеон је заблагодарио Господу речима из књиге *Псалама* (150,1) *хвалите Бога међу светима његовим, хвалите га и на утврђивању силе његове* и одмах у наставку *Хвалите га и на силама његовим, хвалите га и по премногој владавини његовој* (Пс 150, 2). *И ово рекавши, одмах, пребожаствени дух свој испустивши, усну у Господу* (стр. 183, пасус 2–3). Благодарност Господу пред крај живота одлика је светих Божјих угодника. Можда и најпознатији пример прослављања Бога у црквеној историји налазимо у речима пред само упокојење светог Јована Златоустог *слава Богу за све.*³⁶¹ Ове речи постале су синоним благодарности у животу хришћана без обзира у каквим се тешкоћама налазили. Израз благодарности такође има смисла јер је живот привео крају на хришћански начин–упокојио се исповеђен, у молитви и причешћен. Пажњу морамо обратити и на термин *усну у Господу*. За

³⁵⁶ Први пут кад се одрекао престола, други пут у болести, трећи пут на самрти. Види Башић, М. *Ibidem*, 29, фуснота 80.

³⁵⁷ *Часослов*. (2007). Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 234–235.

Преузето са: <https://svetosavlje.org/casoslov/16/> дана: 13.04.2020. године.

³⁵⁸ Поповић, Ј. *Тумачење светог еванђеља по Јовану*, 181.

³⁵⁹ Подни прекривач, налик данашњој асури.

³⁶⁰ Општежитељни манастири су они манастири у којима су сви монаси окупљени сваког дана на заједничким службама. Поред њих постоје и идиоритмијски манастири у којима монаси живе у својим келијама где држе свакодневна монашка правила, а окупљају се у матичном манастиру о празнику и недељом на богослужењима.

³⁶¹ Јевтић, А. (2016). *Патрологија*, књига 2, Врњци: Интерклима графика, 634.

разлику од савременог широко распрострањеног термина *умрети*, црква користи термин уснути. Разлог томе је тај што хришћани верују да је телесна смрт само сан, из кога ће све уснуле пробудити Христос о свом другом доласку. Иако има хришћанску конотацију, свакако делује и звучи лепше, за разлику од термина умирање, које делује као потпуни престанак постојања, што је, опет, у потпуној супротности са хришћанским поимањем смрти. Многи монаси дошли су да га последњи пут целивају и да се опросте од њега. Свети Сава понавља очеве речи изречене пред смрт, а које су преузете из *Псалама Давидових* (Пс 150,1–2). Наводи да се опело служило у наставку јутарњег богослужења *и постависмо га насред цркве, као што је обичај. Окончавши се јутрење и пошто се сабра безбројно црнаца,³⁶² тада и почеше уобичајене песме појати, око часног тела, и испунише речено: Они који се боје Господа славе га* (стр. 183, последњи пасус–стр. 185, први ред). Последње речи део су из *Псалама Давидових* (14,4). Многи монаси дошли су да се опросте од Светог Симеона а појањем су му част указали *Грци, потом Иверци, затим Руси, за Русима Бугари, потом, опет, ми, његово стадо сакупљено* (стр. 185, пасус 1, ред 3–5). Тешко је са прецизношћу навести манастире из којих су дошли грчки монаси да му се поклоне, јер на Светој Гори они чине већину. Наша претпоставка јесте да су то учинили сигурно монаси из манастира Ватопед. *Иверци* су монаси манастира Ивирон, *Руси* су монаси руског манастира светог Пантелејмона, а *Бугари* су монаси из бугарског манастира Зографа. Свети Сава наводи и то да није отпустио монахе све до деветог дана, *свакодневно служећи му свету службу* (стр. 185, пасус 1, ред 10–11). Пракса на Светој Гори је да се по упокојењу монаха служе седам дана свакодневне службе у његов спомен. Број од девет дана можемо добити тако што је први дан био дан упокојења, потом седам дана и седам ноћи свакодневних молитви, и напослетку долазимо до дана када су се вратили у своје манастире.

Једанаесто поглавље *Житија Светог Симеона* доноси нам једну недоумицу. Сава на почетку описује своје моменте живота у манастиру након Симеонове смрти, као моменте туге и бојазни због могуће пустоши од одласка монаха и због пљачкања манастира од разбојника. Ипак, сам наводи да је за кратко време успео да сакупи братство од деведесет монаха, како наводи професор Томислав Јовановић (стр. 185, пасус 2, ред 10–11). Башић исто место преводи као *братства две стотине*.³⁶³ Број који се спомиње у оригиналном тексту је број 4. Овај број у старом српском језику има бројну вредност деведесет. У наставку се описује и пренос моштију Светог Симеона у Србију. Због политичке ситуације која је завладала у Византији и пада Цариграда под Латине 1204. године, као и сазнања да су браћа заратила због престола, Сава одлучује да пренесе мошти у Србију. Оно што се догодило по отварању гроба Светог Симеона почетак је слављења њега као светог Божјег угодника. Осам година по упокојењу Сава отвара гроб и налази његово тело цело и неповређено. Један од начина прослављања Божјих угодника управо је био начин на који је прослављен Свети Симеон. Поред непропадљивог тела уснулог праведника, може се догодити да је оно и мироточиво, да се на гробу или над моштима догађају многобројна чуда и слично. Библијско место које се наводи узето је из *Псалама Давидових* (33,21) *сачуваће све кости њихове и ниједна од њих неће се скрунити* (стр. 187, пасус 2, ред 9–10). На путу према Србији, Сава описује да је прошао *кроз огањ и воду* (стр. 187, пасус 2, последњи ред), што означава да је имао искушења на путу. Навели смо да су у том периоду Цариград освојили Латини и можемо претпоставити да су за искушења делом одговорни и они. Мошти свог оца доноси у Хвосно–крај који се налази око Пећи (стр. 187, пасус 3, ред 1) и у сусрет му долазе браћа Стефан и Вукан који су сакупили *светитеље, и јереје, и игумане са многим црнцима* (стр. 187, пасус 3, ред 3–4). Светитељи означавају епископе. У наставку *Житија* Сава користи још једно библијско поређење које није препознато код досадашњих

³⁶² Црнац је други назив за монаха. Разлог због чега аутор овако назива монахе је због ношења црних мантија, камилавки и целокупне одеће.

³⁶³ Башић, М. *Ibidem*, 31.

истраживача. Алузију на пренос моштију Светог Симеона, уочавамо у речима *јер као што прекрасни Јосиф узео тело оца свога Јакова из Египта и пренесе га у земљу обећану, тако и ови богољубиви и честити синови његови са свом државом примише га* (стр. 187, пасус 3, ред 7–10). Мотив налазимо у *Књизи Постања* (50. поглавље). Датум полагања у гроб Светог Симеона у Студеници био је 19. фебруар како нам наводи *Житије*. На основу података које смо изнели, претпоставља се да је у питању 1208. година (стр. 189, пасус 2).

Крај *Житија Светог Симеона* износи основне податке из његове биографије. Наводи се да се крстио најпре у римокатоличкој, а потом и у православној цркви. О томе сведоче следећи стихови *Рођење његово било је у Зети на Рибници,³⁶⁴ и тамо је примио свето крштење. Када је изнесен био младенац овај овамо, узео га епископ цркве Светих Апостола³⁶⁵ и помоли се над дететом, и миро га помаза, и друго крштење прими* (ред 189, пасус 3, ред 1–5). У цитату налазимо парафразу која је везана за јеванђеоски одељак из *Лукиног јеванђеља* (2, 29–32) и нам говори да је примио и два благослова након монашења, што потврђују речи *када је примио свети анђелски лик, и ту два благослова прими—мали лик и велики* (стр. 189, пасус 3, ред 6–8). Као што је већ наведено *анђеоски лик* је монашење, а *мали и велики лик* су мала и велика схима. На крају, Свети Сава поентира овај део из биографије свог оца да је поред два крштења, две схиме, имао и две сахране *прво у Светој Гори, где и уснуће његово би, и опет отуд узет би и пренесен овамо* (стр. 189, пасус 3, ред 9–11).

Свети Сава у последњим редовима *Житија* позива читаоце да наш ум, буде на небесима у гледању на *красоте рајске, на обитељи вечне* (стр. 191, пасус 2, ред 1–2). Позива нас да гледамо ка вечности, ка другом животу, и обитавању у царству небеском. О томе говори и библијско место из друге посланице Светог апостола Петра (3,10) *Небеса ће са хуком проћи, ваздуси сажежени разрушиће се, земља и што је на њој и дела сажећи ће се*. Овај директан цитат препознат је од стране свих истраживача. У наставку текста следи алузија на текст из *Јеванђеља по Јовану* (5, 24–30) који се чита на светој тајни опела. *Какав ли ћемо његов глас слушати, праведницима ли које прима у царство небеско* (стр. 191, пасус 3, ред 4–6). Ово место до сада није препознато. Тумачење овог библијског одељка везује се за други Христов долазак. Наиме, о другом Христовом доласку, *праведници* ће чути глас Сина Божјег који ће их подићи из мртвих. Глас Сина Божјег у себи носи живот и сви који су живели по Христовим заповестима, препознаће Га као свог *доброг пастира*. Да би се задобило царство небеско и чуо глас *Онога који васкрсава из мртвих*, потребно је да се човек за време овоземаљског живота преуми и да исти охристови. То потврђује и Свети Сава завршавајући биографију свог оца речима из посланице светог апостола Павла (Флп 3,20) у којој наводи *треба, љубљена браћо моја, бринути и промишљати, у овом живети, јер смо ван света, јер на небесима живот имамо*. Савет аутора *Житија* читаоцу је да схвати да је земаљски живот привремен и да после њега следи вечност. Да би се задобила вечност, по хришћанским начелима, била је потребна победа над смрћу. Ову победу извојевао је сам Христос. Оно што преостаје човеку да би задобио вечност јесте да следи Христов пут и води се Његовим заповестима. На тај начин, у заједници са Христом, сваки Његов следбеник задобиће вечно царство, побеђујући притом различита искушења на *путу* (током живота) која воде до њега.

³⁶⁴ У време када је Стефан Немања рођен у Рибници није било православних свештеника.

³⁶⁵ Данашња црква светих Петра и Павла код Раса.

Закључак

Предање православне цркве може се разумети искључиво кроз призму учења светих отаца Истока. Својим делима и радом црквени писци уздигли су писменост у Византији на висок ниво. Следећи православне оце, Сава креће пут Свете Горе, односно, на место које је вековима било стожер и бранич православне догме. Тамо се упознаје са њиховим учењем, стилем писања и начином размишљања. Под тим утицајима Сава пише своја дела и утиче на потоње генерације писаца са ових простора. Ово је и један од разлога због кога није препоручљиво користити одређене савремене методе тумачења других верских деноминација.

Српска средњовековна књижевност у потпуности се ослања на *Свето писмо* и *Свето предање*. Нит која повезује Византију са Србијом, као и наше истраживање Савиног дела, искључиво је везано за *Библију*. Како бисмо разумели *Житије* неопходно је разумети стил живота аутора и мисао која га је водила. Потребно је схватити смисао *Новог завета* и његову улогу и значај у животу свих оних на које се Сава угледао. Неки од споменутих старословенских споменика, пронађени су управо на Светој Гори, на месту Савиног подвига. Међу њима највише је јеванђеља, што указује на чињеницу да су могла да утичу на стил писаца тог времена.

С обзиром на то да је *Житије* у програму и плану учења за средње школе дали смо пример методичке мотивације за тумачење овог дела и указали смо на васпитне циљеве који се остварују. Захваљујући методичкој апаратури и оваквом методичком приступу, ученици ће моћи да на другачији и можда потпунији начин протумаче само дело. Биће у прилици да уочавају новозаветне мотиве у *Житију* и на тај начин биће остварена и хоризонтална и вертикална унутарпредметна корелација. Истовремено је неизбежна корелација са другим предметима—Историја, Географија, Верска настава.

Као допуну истражичавком раду наводимо и библијска места која до сада нису била препозната. Већина њих своје место налази у *Библији*, док су поједина у вези са богослужбеним деловима. Тумачењем ових библијских места помоћу учења отаца православног Истока, можемо доћи до потпуније слике и разумевања *Житија Светог Симеона*.

ЗАКЉУЧАК

Тумачење новозаветних мотива у делима српске књижевности основа је за њихово потпуно разумевање. Библијска места, цитати, алузије, парафразе или наративи додатно обогаћују текст. Њиховим препознавањем и егзегезом савременом читаоцу приближава се идеја аутора, а смисао текста постаје јаснији. Како би дошло до ове синтезе неопходно је истаћи повезаност теологије и књижевности. *Свето писмо* је хришћанска света књига чији текст обилује уметничким елементима па је стога захвална и за књижевну анализу. *Нови завет* нам саопштава да сваки који следи Христов пут, добија живот вечни. Овај мотив биће препознат у делима Светог Саве.

Тежња за проучавањем *Светог писма* јавила се још у раном хришћанству. Тумачи постављају *Библију* у центар проучавања и развијају две методе—буквалну и алегоријску. Оне су тежиле да допру до саме суштине текста, а биле су развијене под окриљем Александријске и Антиохијске школе. Поред ових школа постојао је и Кападокијски стил тумачења чији је најзначајнији тумач Свети Јован Златоусти, чија тумачења и данас користимо. Постојање ових праваца сведочи о томе да је одувек постојала тежња да се библијски текст што подробније протумачи како би се проникло у његову смисаону срж.

У средњем веку црква је извршила велики утицај на књижевност. Под њеним окриљем настала су најзначајнија дела српске средњовековне књижевности. Ову тврдњу могу поткрепити и књижевни жанрови који су били најдоминантнији—службе, химне, житија, биографије, повеље, посланице. У свакој од ових књижевних врста уочићемо библијске мотиве, а они су најприсутнији у житијима. Житије се сматрало нужном допуном *Светог писма*. Она која се пишу у част одређеног Христовог угодника, имају за циљ да прославе његов живот на земљи. Јунаци су доказ да је могуће испунити Христове речи на делу. Такође, светитељи мотивишу својим животом читаоце да живе у складу са хришћанским начелима. Подражавајући живот јунака одређеног житија, читалац се сусреће са његовим ликом и делом и постаје *он*.

Имајући у виду то да се у наставном плану и програму учења за средње школе налази наставна јединица *Житије Светог Симеона* ученици ће имати прилику да на потпунији начин протумаче ово Савино дело. Кроз корелацију са другим предметима моћи ће потпуније да анализирају дело, али и да открију смисао библијских мотива који су индиректно приказани у тексту. Кроз обогаћене методолошке поступке, ученици ће моћи да закључе да је Свети Сава следио православну традицију Византије, захваљујући чему смо и ми повезани са њом. Међупредметна повезаност довешће их до закључка да се читава европска књижевност темељи на Библији и да смо ми као народ неизоставни део европске културне баштине.

Како би ученици потпуно анализирали Симеоново *Житије*, неопходно је да се упознају са православним обликом тумачења *Библије*. За разумевање *Светог писма* потребно је познавати основне вредности хришћанске вере, а затим и прихватити Свето предање и Свете оце који су је тумачили. Само проучавање *Житија Светог Симеона*, а кроз њега и *Библије*, пружиће ученицима могућност да препознају себе као припаднике једног народа и једне вере, која је по процентима најзаступљенија у нашој земљи. Они ће се упознати са *Светим писмом* као књигом која пружа одговоре на многа њихова питања. Сам период одрастања суочава младе са многобројним недоумицама, а ова врста књижевности кроз васпитне циљеве може им помоћи да разреше оне које су моралног карактера.

Свеобухватним истраживањима упознали смо се са чињеницом да први издавачи старих српских текстова нису утврђивали цитате и друга места из *Светог писма*. После Башића који је признао да *није имао богословску спрему и није имао конкордатно Свето писмо*, том задатку приступио је и Владимир Ћоровић, који је утврдио цитате *Светог писма* за сва Савина дела. Године 1932. појављује се капитално дело српске културе—*Свето Писмо у нашим старим споменицима* које су приредили Станоје Станојевић и Душан Глумец. Ћоровић после овог књижевног подухвата приређује *Житије Симеона Немање* од Стефана Првовенчаног и наводи да је *одустао од навођења цитата, јер су они сви забележени у књизи код господина Станојевића и господина Глумца*. Слично чини и Лазар Мирковић, а после њега и сви каснији приређивачи старих текстова. Одступање од праксе усвајања корпуса цитата које се налазе у делу Станојевића и Глумца, налазимо у приређеном издању Димитрија Богдановића *Сабрани списи Светога Саве*, као и у делу Љиљане Јухас–Георгиевски, *Свети Сава–Сабрана дела*. Богдановић и Јухас задржавају постојећу нотификацију библијских места и допуњују их новим цитатима. Значајну литературу за ово истраживање представљају и *Сабрана дела Светог Саве* чији је приређивач професор Томислав Јовановић, у издању Српске књижевне задруге које је издато најпре 1998. године, а поновљено издање уследило је 2018. године. Поред текста на српском, приређивач доноси и текст на српскословенском језику.

На основу наведених библијских места можемо закључити да се ни у једном издању којим се данас служимо, а које смо користили у овом раду, не наводе сва библијска места. Од ученог седамдесет и једног библијског места, код Богдановића проналазимо четрдесет и три, код Мирковића четрдесет, код Станојевића и Глумца уочавамо тридесет и шест, док код Ћоровића наилазимо на свега тридесет и четири библијска места. Укупан број библијских места која се не налазе ни у једном од до сада приређених издања је двадесет . Поређења смо вршили не само са *Светим писмом*, већ и са богослужбеним текстовима.

Од укупног броја библијских места има четрдесет и три директна цитата, четрнаест алузија, девет парафраза и свега пет наратива. Велики број директних цитата упућује нас на добро пишчево познавање *Светог писма*. Број алузија, парафраза и наратива сведоче о примени одређених библијских прича помоћу којих се главна личност житија пореди са библијским јунаком. Морамо споменути и то да се од двадесет седам канонских књига *Светог писма Новог завета* у Савином делу *Житије Светог Симеона* наводи дванаест новозаветних књига, док се петнаест књига не наводи.

Поред постојеће књижевне анализе, у раду примењујемо и богословско тумачење текста. Овакав приступ рад чини тренутно јединственим. Богословско тумачење доприноси свестранијем разумевању самог текста. Поред православног тумачења учених библијских места, пажњу смо посветити и локализовању библијских географских локација и објашњењу архаичних и непознатих речи.

ДОДАТАК РАДУ

У табеларном приказу дата су сва библијска места која смо пронашли у *Житију Светог Симеона* од Светог Саве. После редног броја у првој колони, налазимо цитат преписан са изворног српкословенског језика, као и превод на савремени српски језик. Затим следи тачно библијско место са додатним описом уколико ово место налазимо и у богослужењу православне цркве. Претпоследњи стубац нам открива ко је од досадашњих истраживача препознао наведено место, да ли је оно наведено правилно или је дошло до евентуалне омашке или уопште није наведено. Поред имена истраживача који је навео или препознао одређено место налази се знак +, а ради лакшег сналажења оне који нису препознали одређено место нисмо спомињали. Последњи стубац доноси нам сазнање о томе да ли је наведено библијско место директан цитат, алузија, парафраза или наратив.

<i>Свети Сава – Житије Светог Симеона</i>					
	Цитат на српкословенском језику	Цитат на српском језику	Место у Светом Писму	Претходни истраживачи	Облик библијског мотива
1	Тѣм же и Бог(ъ) прѣвѣзнесе и и дарова емоу иже пате вѣсакогѡ иже ни.	Стога га и Бог преузнесе и дарова му име које је изнад сваког имена	Флп 2,9	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат
2	Иже ни егѡ вѣси езыци поклонише се	Имену Његовом поклонише се сви народи	2 Днев 7,1	Не наводи га ниједан од истраживача	Директан цитат
3	Възмиѣте иго дое на се, јако кроткъ есмь и смиренъ ср(ъ)д(ъ)цель и обрѣщете покой д(оу)шамъ вашимъ; иго во дое вл(а)го и ерѣме дое лѣг'ко ес(тъ)	Узмите јарам мој на се, јер сам кротак и смиран срцем, и наћи ћете покој душама вашим: јарам је мој благ и бреме је моје лако	Мт 11, 29–30	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
4	Глаголетъ во писаніе: Любы б(о)жїа вѣ вѣрныхъ привезана ес(тъ)	Јер каже Писмо: "Љубав Божија привезана је у вернима"	1 Јн 4,12	Богдановић + Ђоровић + Станојевић и Глумац га наводе као цитирано место, али га нису препознали	Директан цитат
5	...кѣ вѣрѣ егѡ г(лаго)ледое: Любен ѡ(тъ)ца или м(а)т(е)рѣ паче мене нѣс(тъ) мене достонн' любен с(и)на	...вери његовој речено: "Ко љуби оца или матер већма него мене, није мене достојан; и који љуби сина или кћер већма него мене, није	Мт 10,37–38	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат

	ил(н) дъщерь паче мене нѣс(ть) мене достоин' и нже не прїидеть кр(ь)ста своего и въ слѣдъ мене не идеть нѣс(ть) мнѣ подобнь.	мене достојан. И који не узме крст свој и не пође за мноm, није мене достојан.			
6	Бъсакы бго оставивъ домъ или села или илѣнїе или женоу или дѣти или братїю или о(ть)ца ил(н) м(а)т(е)рь и мени моего ради сторицею прїидеть и животъ вѣчны наследитъ	Јер сваки који остави дом или њиве или имање или жену или децу или браћу или оца или матер имена мога ради примиће стоструко и наследитъ живот вечни	Мт 19,29 и Мк 10,29	Богдановић + Мирковић + Ђоровић +	Директан цитат
7	...илюцаго боломоновоу прѣмодростъ, Д(ави)д(о)воу кротостъ...	...који има премудрост Соломонову, кротост Давидову	Стихира на празник Св. Цара Константина и Јелене	Мирковић +	Директан цитат
8	...въсѣмъ дивны и страшны вл(а)д(н)ка вл(а)д(н)тѣствующїи и г(осподи)нь господ(ь)ствующїи...	...свима диван и страшан владар владарима и господар господарима	Пс 136,3	Не наводи га ниједан од истраживача	Парафраза
9	...въсѣмъ хоте сп(а)сти се.	...који хоће да се сви спасу...	1 Тим 2,4	Богдановић +	Директан цитат
10	...и красота жизни сее тако дымъ му видима быс(ть)...	...и красота овога света изгледаше му као и дим...	Ис 51,3 и Пс 102,3	Ђоровић +	Алузија
11	...и съсоудъ прѣч(н)сть д(оу)хови его с(вѣ)томоу...	...и пречисти сасуд његовом Светом Духу...	Акатист Св. Јовану Шангајском, икос 2	Не наводи га ниједан од истраживача	Парафраза
12	Мнози же иноплеменици въсташе на ме. и обидоше ме тако и пчелы сътъ.	А многи иноплеменици устадоше на мене и опколише ме као пчеле саће, но именом Господњим противљах се и одолех им.	Истраживачи наводе Пс 117,10. Псалам се налази у 118,10	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
13	Мене же н(н)на ѿпоустите, вл(а)д(н)коу своего съ миромъ да видитѣ очи мои сп(а)сенїе,	А мене сада отпустите, владара свога с миром, да виде очи моје спасење, које је спремїо пред	Лк 2, 29–32	Наводе га сва четири истраживача	Парафраза

	еже ес(ть) оуготовалъ прѣд(ь) лицемъ вѣсѣхъ свѣта въ ѿкръвеніе языкомъ и въ славоу вадь...	лицем свију, светлост за откриће народим и у славу вашу...			
14	...яко вѣсе соуети чл(овѣ)чьско елико не прѣбоудеть по съдърѣти, не прѣбоудеть богат'ство ни сънидетъ слав(а), пришѣд(ь)ши бо съдърѣтъ вса си погвбит'.	...све људско што после смрти не остаје, сујета; неће остати богатство, нити ће сићи слава, јер када смрт дође, све ово ће уништити.	Погребна стихира на Светој Тајни Опела	Мирковић + Ђоровић +	Директан цитат
15	Тѣмъ вѣсѣе метем се: Поутъ кратъкъ ес(ть) ни же течемъ, дымъ ес(ть) житіе наше, пара, прѣстъ и прахъ, въ малѣ являеть.	Зато се узалуд метемо: кратак је пут којим течемо, живот наш је дим, пара, земља и прах; за мало с ејавља а убрзо нестаје.	Јк 4,14 и Пс 102,3. Такође, стиховна стихира у петак на вечерњем богослужењу, глас 3 "мертвен"	Станојевић и Глумац + Мирковић + Ђоровић +	Парафраза
16	Тѣмъ въ истинѣ соуета вѣсачьска, житіе бо се сѣнь и сѣнь, небо ни въ чтоже метет се вѣсак(ь) земьны, якоже рѣше книги: егда и вѣс(ь) миръ приобрѣщемъ тога и въ гробъ вѣселити се, идеже коупно ц(а)рѣе и оубожи.	Зато је све ваистину сујета, јер овај живот је сенка и сан, јер сваки земаљски мете се ни за што, као што рекоше књиге: када и сав свет стечемо, тада ћемо се у гроб уселити, где су заједно цареви и убоги.	Сједален у погребном канону на Светој Тајни Опела. Такође, види и Проп 1,2.	Мирковић + Ђоровић +	Директан цитат
17	Тѣм же, чеда моа любимлаа, поустите ме скоро, да идоу видѣти оутѣхы І(сра)илевы.	Зато, чеда моја љубљена, пустите ме брзо, да идем видети утехе Израилеве.	Лк 2,25	Богдановић +	Алузија
18	И сици оувѣты оувещавъ их(ь) добры г(оспо)д(н)нь и бл(а)гы пастырь.	Овим поукама поучи их добри господин и добри пастир.	Јн 10,15	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија
19	Не остави насъ сирь г(оспо)ди, тобою наоучени быхомъ и тобою	Не остављај нас сироте, господине, јер ти нас освети и ти нас научи и ти нас просвети,	Јн 10,15	Богдановић + Мирковић + Ђоровић +	Алузија–на стадо и на Господа Исуса Христа као Пастира.

	просвѣтихом се, пастырю добрын, полагаем д(оу)шв свою за овце...	пастиру добри, који полагеш душу своју за овце...			
20	Бого идѣните в мене мѣсто, корѣнь блага изышъд(ъ) изъ оутробы мое...	Овога имајте уместо мене, добри корен који је изашао из моје утробе...	Упоредити са Мт 3,10 и Ис 11,1	Не наводи га ниједан од истраживача	Парафраза
21	И самъ вѣнчавъ его... такоже б(лаго)сл(о)ви исаакъ якова с(ы)на своег(о) вѣсакиъ б(лаго)сл(о)венииъ...	И сам венчавши га... као што благослови Исаак Јакова, сина свога, сваким благословом	Пост 27,28–29	Богдановић + Мирковић + Ђоровић +	Наратив– моменат избора Стефана Првовенчаног за великог жулана Србије
22	Чедо мое любимое, пасы Ис(ран)лъ сы мой...	Чедо моје љубљено, паси – чувај овај мој Израиљ...	Јн 21,17 ...паси овце моје...	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија– Израиљ се односи на Србију
23	...и вѣнчавъ о немъ и тако овчѣ Јосифъ.	...и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф.	Пост 37,2	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија–као што је Јосиф чувао стадо оца својега, тако и Стефан Првовенчани треба да чува Србију
24	Привезита же о своен вын. И напишита на скрижали ср(ъ)д(ъ)ца ваю.	Привезите их о свој врат и напишите на таблици срдаца својих.	Мт 23,5	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија– односи се на филактерије које су носили фарисеји у наведеном Јеванђељу
25	...да испълнет се житнице ваю множ(ъ)ствомъ пшенице...	...да би се испуниле житнице ваше мноштвом пшенице...	Лк 12,18	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија–прича о неразумном богаташу
26	С(н)на, мнѣхъ законъ не забыванта, г(лаго)лы же моѣ да блюдет' ваю ср(ъ)д(ъ)це, длѣгота во жити и лѣта жизни и мнроу приложет' се вама... Дрѣво животно кс(тъ) вѣсѣмъ дрѣвѣцимъ се кс. и вѣслаиѣющимъ се на ню тако на г(оспод)а тврѣда.	Синови, не заборављајте мојих закона, а срце ваше нека чува речи моје, а дужина живота и године живота и свега додаће вам се... ... дрво живота је свима који се држе ње и ослањају на њу, као на Господа тврда.	Пр 3,1-18 Овде смо навели само први и последњи стих (Приче 3,1.18)	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
27	Бъ всѣх' поутех(ъ)	У свима путевима својима знајте да	Ос 14,9	Ђоровић +	Парафраза–да синови Св.

	сконх(ь) знанта, да прави боудотъ поутѣ ваю, а носѣ ваю да не нцата потыкати се.	ваши путеви треба да буду прави и ноге ваше неће се спотицати.			Симеона Мироточивог не застране на свом путу
28	Ѣю бо заповѣдь даю вамъ, да любите брат(ь) брата...	Јер ја вам дајем заповест ову, да љубите брат брата...	Јн 13,34	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија– односи се на <i>љубите један другога...</i>
29	Не любен бо брата своего Б(о)га не любитъ, Б(ог)ъ любѣ ес(тъ); тѣм же любен Б(ог)а и брата своего да любитъ	Јер ко не љуби брата свога, Бога не љуби. Бог је љубав. Зато ко љуби Бога, нека љуби и брата свога.	1 Јн 4,20.8.21	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
30	...о сем' бо вѣс(ь) законъ ап(о)с(то)ли наоучише, м(оу)ч(е)ници вѣнчани быше и пророци высетъ.	...јер о овоме сав закон апостоли научише, мученици венчани бише и пророци вие.	Мт 22,40	Богдановић + Мирковић + Ђоровић +	Директан цитат
31	Тѣм же аще хоцѣта и послоушаета мене, бл(а)гаа земљнаа снѣста; аще л(н) не хоцѣта и не послоушаета мене, ороужѣе ва поиасть.	Зато ако хоћете и послушате мене, добра земаљска уживаћете; ако ли нећете и не послушате ме, оружје ће вас појести.	Ис 1,19–20	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат
32	Вамъ же, с(н)на моя любимца, миръ ва буди ѿ г(оспод)а б(ог)а и сп(а)са нашего Ів(оу)са Х(рист)а и д(оу)хъ б(о)жїи да почїетъ на ваю...	А вама синови, моји љубљени, нека вам буде мир од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа и Дух Божји нека почива на вама...	2 Тим 1,2	Не наводи га ниједан од истраживача	Директан цитат
33	...како пастыръ добрын д(оу)шоу свою полагае за вы.	...као добар пастир душу своју полажући за вас.	Јн 10,17	Богдановић +	Алузија на Господа Исуса Христа
34	Б(ог)а боите се, ц(а)ра тѣтѣ.	Бога се бојте, цара поштујте	1 Пт 2,17	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат
35	Бл(а)г(о)д(ѣ)тъ Г(оспод)а Іс(оу)са и любѣ Б(ог)а и о(тъ)ца и причѣстѣе с(вѣ)таго д(оу)ха боудн съ всѣди вамн. ѿминъ.	Благодат Господа Исуса и љубав Бога и Оца и заједница Светога Духа нека буде са свима вама. Амин.	2 Кор 13,13	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат

36	...гласъ въ Радѣ слышанъ быс(тъ), Рахиль плачущи се чедъ своих(ъ) и не могъши оутѣшити се.	...чуо и глас у Рами: Рахиль оплакује децу своју и не може да се утеша.	Мт 2,18 и Јер 31	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
37	Что бо и нарекоу въ истинѣ недоумѣю. Г(оспо)д(н)на ли добраго? оучителя ли правокѣрїю? Ѡ(тъ)ца ли бл(а)гаго? Пастыра ли, иже вѣрою оупасе стадо емоу прѣданное?	Ваистни сам у недоумици како да га назовем. Да ли господином добрим? Да ли учителем праве вере? Оцем благим? Пастиром, који вером напаса предано му стадо?	Јн 10,15	Не наводи га ниједан од истраживача	Парафраза
38	Испльнь бо бѣше прѣмоудрости и разумъ и бл(а)г(о)д(ѣ)тъ б(о)жїа бѣ на немь	Јер беше пун премудрости и разума, и благодат Божија беше на њему	Лк 2,40	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат
39	Възмѣте нго мое на се и наоучите се ѿ мене како крот' къ есмь и смиренъ ср(ъ)д(ъ)цель и обрѣцете покон д(оу)шамъ вашимъ; нго бо мое бл(а)го и ерѣме мое лѣгко ес(тъ).	Узмите јарам мој на се и научите се од мене да сам кротак и смиран срцем, и наћи ћете покој душама вашим. Јер јарам мој је благ, и време моје је лако.	Мт 11,29–30	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
40	...писаное въ еб(ань)г(е)ли: Прода вѣсе еже идаше и купи единъ бисеръ.	...писано у Јеванђељу: продаде све што имаѣше и купи једини бисер бесцени.	Мт 13,46	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат
41	...заповѣди юношеоного, еже заповѣдавъ сп(а)съ реч(е) емоу: Ище хоцеша сп(а)сень быти нди и раздан все имѣнїе свое ницимъ, и възьмь кр(ъ)сть и нди въ слѣдъ мене.	...и уподоби се заповести ономе младићу, што му Спас заповедивши рече: Ако хоћеш да будеш спасен, иди и раздај све своје имање ништима, и узевши крст пођи за мноу.	Мт 19,21	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
42	С(в)етое писанїе глаголюще: Оуклоните се ѿ дѣствъ своих(ъ), и рожденїа си, никотори бо пророкъ въ	Свето Писмо каже: Уклоните се од места својих и рођења свога, јер ниједан пророк није примљен у	Лк 4,24	Наводе га сва четири истраживача, с тим што Ћоровић нотифиције ово	Директан цитат

	ω(тъ)гъствн своємъ прієтънъ ес(тъ).	својем отачаству.		место са Мк 6,4 и Мт 13,57	
43	Слово г(лаго)лѣемое: Надѣюще се на г(оспо)да оуподобише се горѣ с(вє)тѣи, еже никакоже подвижет се напастѣи вражїаи.	Реч која каже: Они који се уздају у Господа уподобише се Гори Светој, што се никада неће поколебати непријатељским напастима.	Пс 124,1– III антифон на јутрењу II гласа	Станојевић и Глумац + Мирковић +	Наратив–о одласку Св. Симеона Мироточивог на Свету Гору и повлачењу из овога света
44	И отидохъ въ страну тоужда далече жирѣ се съскниѣи, и тѣхъ пише не насыщаше се, мртѣвъ бысть и не оживе, изгыблъ бѣ и не обрѣте се	И отидох у туђу земљу далеко, хранеши се са свињама и не насићиваше се њихове хране, мртав би и не оживе, изгубљен би и не нађе се	Лк 15,11–32	Наводе га сва четири истраживача	Наратив–овде Св. Сава из понижности и смирења пореди себе са блудним сином
45	...ако пастирь добрын поскати овчѣте забѣгшаго и възъм'шоу на рамо и принесетъ и къ ѿ(тъ)цоу си къ своемоу хотѣнїю...	... да као добри пастир потражи одбегло јагње, и да га узевши на раме принесе ка Оцу своме и ка својој вољи...	Упоредити са Мт 18,12–14 и Лк 15,3–7	Наводи само Ћоровић и то Свето Јеванђеље по Луки	Наратив–о Св. Симеону Мироточивом као Господу Исусу Христу који је Пастир добри и који се жртвује за друге
46	...нѣ въсѣмъ сп(а)сти се...	...да се сви спасу...	1 Тим 2,4	Богдановић + Станојевић и Глумац + Ћоровић +	Директан цитат
47	... и н(н)на м(о)лю те, вл(а)д(н)ко, даждь ми сїе теченїе скончатн.	...и сада те Владико, Молим, дај ми да скончам ову трку.	2 Тим 4,7	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија–на Св. Апостола Павла
48	Въ (В)атопедъ же монастырь въсели се прѣжде, тоу ко и обрѣте желамеаго, заблудышее своє овчѣ, и облобызавъ е и прїемъ его на своє рамо...	Прво се усели у манастир Ватопед, јер ту и нађе жељено, заблудело своје јагње; и целовавши га и примивши га на своје раме...	Лк 15,3–7 и Мт 18,12–14	Не наводи га ниједан од истраживача	Наратив–о доласку Св. Симеона Мироточивог у Манастир Ватопед
49	...с(вє)тыхъ еч(анъ)г(є)лїе оученїа, р(є)ч(є)ное: Хотен старѣи быти да боудеть въсѣмъ слагга	...учења Светих Јеванђеља према реченом: Ко хоће да буде старији, нека буде млађи од свију и свима слуга	Мк 9,35	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
50	И аще не боудете акы дѣти незловиви не вънидете въ	И ако не будете незловиви као деца, нећете ући у Царство Небеско.	Мт 18,3	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат

	ц(а)р(ь)ство н(е)б(е)сноє.				
51	Бл(а)женїи нищи д(о)хоуь іако тѣх(ь) сс(ть) ц(а)р(ь)ство н(е)б(е)сноє.	Блажени су ништи духом, јер је такових Царство Небеско.	Мт 5,3	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић + Ђоровић + (наводи цео одељак Мт 5, 3– 8)	Директан цитат
52	Бл(а)женїи плачющє се зде іако тамо вѣсмѣте се.	Блажени који овде плачу, јер ће се тамо смејати.	Лк 6,21	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат
53	Бл(а)женїи крот' ци здѣ, іако тамо наслѣдници боудете ц(а)р(ь)ствїю н(е)б(е)сномоу, бл(а)женн алчющє и жеждѣще зде, іако тамо насытет се, бл(а)женїи м(н)лостиви зде, іако тамо помилковани боудѣтъ, бл(а)женн чистїи ср(ь)д(ь)цель, іако выноу Б(о)га оузрите.	Блажени су кротки овде, јер ће тамо бити наследници Царства Небеског. Блажени су гладни и жедни овде, јер се тамо наситити. Блажени су милостиви овде, јер ће тамо бити помиловани. Блажени су чисти срцем, јер ће вазда Бога гледати.	Мт 5,3–8	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
54	не оуклонн се на десно ни на лѣво. пѣтїе бо соущєе о десню вѣсть б(о)г(ь) развращєнн же соут' нже о шоую?	Не скрећи ни десно ни лево, јер десне путеве зна Бог, а развраћени су они који су с лева.	Мт 25,31–46	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија–на разлучење оваца од јаради, односно, на разлучење праведника од грешника
55	...с(н)не г(лаго)лы мое вѣннїи, кѣ монїа же словесель прилаган твоє оухо... ...чюв' ствїе же моею оустнѣ повѣдаю тебѣ.	...сине, слушај моје речи, приклони ухо своје к мојим речима... ...а осећај усана мојих казујем ти...	Приче 4,20– 5,2 Овде смо навели само први и последњи стих (Приче 4,20 и 5,2)	Наводе га сва четири истраживача, с тим што Ђоровић наводи да је цитат у Приче 4,20–27	Директан цитат
56	Храни, с(н)не, законѣ о(т)ца твоєго, не ѿврѣзи наказанїа матере твоє.	Чувај, сине, закон оца твога, не одбаци карања матере твоје.	Приче 1,8	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
57	С(н)не мон, н(н)нїа послоушан мене и бл(а)жень боудешн;	Сине мој, послушај ме сада и бићеш блажен, јер блажен је муж који ме послуша и човек	Приче 8, 32– 34 и 9,6–11 Сличност проналазимо и са Пс 1,1–2	Наводе га сва четири истраживача, с тим што Ђоровић за први	Парафраза

	Бл(а)жень бо доуж' нже послоушаеть мене и чл(овѣ)къ нже поути мое съхранить... ...Сидь бо нравомь много поживеш и приложет' ти се лѣта животоу.	који сачува путеве моје... ...јер оваквим добрим обичајем много ћеш поживети и продужићети се године живота.	Овде смо навели само први и последњи стих (Приче 8,32 и 9,11)	цитат наводи да је из Приче 4,4–5 а преостали цитати из Приче 9,7–11	
58	се оуже поуцает' ме Бл(а)д(ы)ка съ миромь. по г(лаго)лоу его	Ево ме већ отпушта Владика с миром, по речи његовој	Лк 2,29	Не наводи га ниједан од истраживача	Директан цитат
59	Р(е)чѣное: ꙗко земля еси и въ землю тоужде пондешн	Да се испуни речено: Земља си и у земљу ћеш поћи.	Пост 3,19	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
60	Г(оспод)и въседръжителю, Б(ож)е о(тъ)цъ наших(ъ) ѿвѣраамовъ, Исааковъ, Иаковъ и ѿмени праведнаго...	Господе Сведржителю, Боже отаца наших, Авраамов, Исаков, Јаковљев и праведнога семена...	Иزل 3,6 и I Цар 18,36 Такође, молитва Манасијина на II делу Великог Повечерја	Не наводи га ниједан од истраживача	Директан цитат
61	Иманта люковъ междоу собою...	Имајте љубав међу собом...	Јн 15,12	Богдановић +	Директан цитат
62	Хвалите Б(ог)а въ с(ве)тыхъ его, и на оутврѣждени силы его.	Хвалите Бога међу светима Његовим, хвалите Га и на тврђи силе Његове.	Пс 150,1	Наводе га сва четири истраживача, с тим што Богдановић наводи Пс 150,1, Ћоровић и Станојевић и Глумац наводе Пс 150,1–2, док Мирковић наводи Пс 150,2	Директан цитат
63	Хвалите его и на силах(ъ) его, хвалите его и по прѣднегомоу Бл(а)д(н)чѣст(в)ію его	Хвалите Га и на силама Његовим, хвалите Га и по премногј владавини Његовој.	Пс 150,2	Богдановић + Станојевић и Глумац +	Директан цитат
64	Хвалите Б(ог)а въ с(ве)тыхъ его, хвалите его и въ оутврѣждени силы его, хвалите его и по прѣднегомоу Бл(а)д(н)чѣст(в)ію силы	Хвалите Бога међу светима Његовим, хвалите Га и на тврђи силе Његове, хвалите Га и по премногј владавини силе Његове.	Пс 150,1–2	Богдановић + Станојевић и Глумац + Мирковић +	Директан цитат

	его				
65	Божествен се г(оспод)а славеть	Они који се боје Господа, славе Га	Пс 14,4	Наводе га сва четири истраживача, с тим што Ђоровић га наводи као Пс 22,23	Директан цитат
66	Съхранить въсе кости ихъ и ни еди́на ѿ нихъ не съкроушит се	Сачуваће све њихове кости и ниједна се од њих неће сломити	Пс 33,21	Наводе га сва четири истраживача, с тим што Ђоровић га наводи као Пс 34,20	Директан цитат
67	Иакоже бо прѣкрасны Иосифъ възем' тѣло изъ егип'та о(ть)ца своего Иакова и принесе є на землю обѣтован'ноую	Јер као што прекрасни Јосиф узе из Египта тело оца свога Јакова и пренесе га у земљу обећану	Пост 50	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија на пренос моштију у Србију Св. Симеона Мироточивог
68	Рождествоу его бывшоу въ Зетѣ на Рыбници и тамо пріемшоу с(ве)тоє кр(ь)щеніе. Изнесеноу младѣнцоу томоу соушоу сѣмо, пріемъ еп(н)с(ко)пъ с(ве)тых(ь) ап(о)с(то)лъ цр(ь)кве и м(о)л(н)твоу давъ младен'цоу соушоу и мврсомъ его полаза, и дрогто кр(ь)щеніе пріем' шоу емоу. Се во дивно быс(ть) ѿ моужн семъ: младен' цоу емоу соушцу двоє кр(ь)щеніе пріе:	Рођење његово било је у Зети на Рибници, и тамо је примио свето крштење. Када је овај младенац био изнесен овамо, узео је епископ Цркве Светих Апостола и помолио се над дететом, и миром га помаза, па је тако и друго крштење примио	Преписан је само део одељка. Одељак подсећа на Лк 2, 29–32 приликом молитве Св. Симеона када је држао у наручју Господа Исуса Христа. Могућ топос на друга житија и подсећа на рођења на другим местима.	Не наводи га ниједан од истраживача	Парафраза
69	Слово: Н(е)веса гласеше прѣидоуть, въздоуси съжегоди раз(ь)дрѣшет' се, земля и гаже свт(ь) на нен и дѣла съжегоут' се	Речи: Небеса ће проћи са хуком, ваздузи спаљени ће се разрушити, земља и што је на њој и дела биће сажежени	2 Пт 3,10	Наводе га сва четири истраживача	Директан цитат
70	Каков' ли еговь глас(ь) слышишь	Какав ли ћемо глас Његов чути	Јн 5, 24–30 Јеванђеоска перикопа на Светој Тајни	Не наводи га ниједан од истраживача	Алузија

			Опела		
71	...тако житіє на н(є)в(є)сѣхъ нмоуциміє...	...јер живот на небесима имамо...	Флп 3,20	Богдановић+	Директан цитат

ЛИТЕРАТУРА

Извори

- Аристотел. (1985). *Метафизика*, Загреб: Либер
- Аристотел. (1965). *Органон*, превод К. Атанасијевић, Београд: Култура
- Башић, М. (1924). *Старе српске биографије*, Београд: Српска књижевна задруга
- Библија – *Свето Писмо Старог и Новог завета*. (2010). Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве
- Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава–Сабрани списи*. (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска књижевна задруга
- Данилови настављачи. Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника*, (1989).
- Приредио: Гордон Мак Данијел, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 7
- Даничић, Ђ. (1865). *Живот светог Симеуна и светог Саве*, Београд
- Доментијан. (2001). *Житије Светог Саве*, предговор, превод дела и коментари Љиљана Јухас-Георгиевска, Београд: Српска књижевна задруга, коло ХСШ, књ.614-615
- Зборник црквених богослужбених песама*. (1971). Београд
- Касијан, Ј. (2000). *Добротољубље II том, Преглед духовне борбе*, Манастир Хиландар
- Мали требник*. (1994). Приредио Архимандрит др Јустин Поповић, Призрен: Епархија рашко-призренска
- Мирковић, Ј. (1935). *Доментијан–сабрана дела*, Београд: Српска књижевна задруга
- Мирковић, Ј. (1939). *Списи Светог Саве и Стевана Првовенчаног*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије
- Мирковић, Ј. (1935). *Старе српске биографије XV и XVII века*, Београд: Српска књижевна задруга
- Платон. (2004). *Закони*, Београд: Дерета
- Псалтир*. (2012). Превод: +епископ Атанасије, Врњци: Интерклима графика
- Свети Сава. (1986). *Сабрани списи*, прир. Д. Богдановић, (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска Књижевна Задруга
- Свети Сава, Стефан Првовенчани. (1997). *Житије светог Симеона*, превео Драгутин Костић, приредио и поговор написао Томислав Јовановић, Крагујевац: Кантакузин;
- Свети Сава. (1998). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, Коло ХСI, књига 602;
- Свети Сава. (2000). *Сабрана дела* (приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска), Београд: Народна књига–Алфа;
- Сава. С. (2001). *Сабрана дела*, приредила и пропратне текстове написала Љ. Јухас–Георгиевска, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства;
- Свети Сава. (2005). *Сабрана дела* (приредила и предговор написала Љиљана Јухас–Георгиевска, Библиотека Бисери српске књижевности, књ. бр. 1), Београд: Политика–Народна књига;
- Свети Сава. (2010). Приређивач: Томислав Јовановић, Нови Сад: Матица српска Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књ. 1;
- Свети Сава. (2016). *Житије Светог Симеона Мироточивог*, прир. Мирослав Павловић, Крагујевац: Аз Буки
- Свети Сава. (2018). *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга
- Службеник*. (2017). Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве

- Стефан Првовенчани. (1938). *Житије Симеона Немање*, приредио Владимир Ђоровић, Београд: Српска краљевска академија
- Стефан Првовенчани. (1988). *Сабрани списи*, приредила Љиљана Јухас-Георгиевска, (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 3), Београд: Просвета-Српска књижевна задруга. Преузето са сајта: https://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/stefan-sabrana/stefan-sabrana_01.html дана 02.05.2020. године
- Ђоровић, В. (1928). *Списи Светога Саве*, Београд: Српска краљевска академија
- Теофилакт. (2004). *Тумачење Јеванђеља по Матеју*, Дечани: Манастир Високи Дечани, књига преузета са сајта: <https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/>
- Часослов. (2007). Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, стр. Преузето са <https://svetosavlje.org/casoslov/16/> 13.04.2020. године
- Aurelii Augustine. (1865). *De doctrina christiana*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Latina Vol. 34, Paris
- Basilii. (1857). *Hexameron*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece, Vol. 29, Paris
- Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi. (1864). *Commentarius in Jonam prophetam*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 71, Paris
- Cyrilli. (1886). *Diodurus Tarsensis*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece, Vol. 33, Paris,
- Cyril of Alexandria. (2008). *The Fathers of the Church, Commentary on the Twelve Prophet*, Vol. 2, Translated by Robert C. Hill, The Catholic University of America Press
- Diodori Tarsensis. (1857). *Fragmenta ex Catenis*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 33, Paris
- Diodore of Tarsus, (2005). *Commentary on the Psalms*, translated with an Introduction and Notes by Robert C. Hill, Houston: Society of Biblical Literature
- Joannis Cassiani. (1846). *Collationum XXIV Collectio In Tres Partes Divisa*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Latina Vol. 49, Paris
- Joannes Chrystomus. (1862). *Homiliae XC in Matthaicum*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 57.
- Miklosich, F. (1858). *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viena
- Origen. (1857). *De Principiis, Liber Quartus*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 11, Paris
- Origenis. (1862). *Commentaria in Evangelium secundum Matthaicum*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 13, Paris
- Origen. (1857). *Libres Contra Celsum, Liber quartus*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graeca Vol. 11, Paris
- Šafárik, P. (1873). *[Památky] dřevního písemnictví Jihoslovanův*, Prague
- Theodoret of Cyrus. (2002). *Commentary on the Letters of St. Paul* edition by Robert Hull. Massachusetts: Holy Cross Orthodox Press
- Theodori Mopsuesteni. (1864). *In acta Apostolorum Commentarii Fragmentum, Epistolam ad Galatas*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graeca Vol. 66, Paris
- Theodori Mopsuesteni. (1864). *Commentarius in XII prophetas minores, Commentarius in Jonam Prophetam*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 66, Paris
- Theodori Mopsuesteni episcopi. (1864). *Exposito in Psalmos*, приредио: Jacques-Paul Migne, Patrologia Graece Vol. 66, Paris
- Theodori of Mopsuestia. (2006). *Commentary on Psalms 1–81*, translated with an Introduction and Notes by Robert C. Hill, Society of Biblical Literature, Atlanta
- Theodore of Mopsuestia. (2010). *Commentary on the Minor Pauline Epistles*, translated by Rowan A. Greer, Atlanta: Society of Biblical Literature

Theophilus of Antioch. *To Autolycus*, Book II, Chapt. 22. Издање преузето са сајта: <http://www.earlychristianwritings.com/text/theophilus-book2.html> дана 28. јануара 2013. године.
Књигу приредио: Rogers, R. (2000). *Theophilus of Antioch: The Life and Thought of a Second Century Bishop*, Maryland
Quintilian. (1996). *Institutio oratoria*, English Translation by H. E. Butler, Cambridge: Harvard University Press

Секундарна литература

- Алексеев, А. (2001). *Сербская традиция славянского евангелия*, у Словенско средњовековно наслеђе (35-43), Београд
- Анђелковић, М. (2018). *Студенички типик Светог Саве*, Манастир Студеница
- Бети, Е. (1988). *Херменеутика као општа метода духовних наука*, Нови Сад: Књижевна заједница
- Богдановић, Д. (1980). *Историја Старе Српске Књижевности*, Београд: Српска Књижевна Задруга
- Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава—Сабрани списи*, (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска Књижевна Задруга, књига преузета са сајта: https://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/svsava-sabrana/svsava-sabrana_06_c.html
- Бојовић, Д. (2008). *Слово љубве у светлу библијске егзегезе*, у Митолошки зборник бр.18, Рача—Београд
- Брјанчанинов, И. *Аскетски опити—О јеванђеоским заповестима*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:28#svt_ignatij_brjanchaninov 13.12.2019
- Васиљевић, М. (2010). *О хагиографском делу светог Симеона Метафраста: биографија, редакција, теологија*, Богословље 1–2 (2010), 94–144
- Велимировић, Н. (2001). *Охридски пролог*. Шабац: Слово
- Деретић, Ј. *Историја српске књижевности*, књига преузета са сајта: https://www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/jderetic-knjiz_01.html#_Тос412462946 дана 02.08.2017. године
- Драгутиновић, П. (2009). *Има ли смисла трагати за првобитним смислом?—Теолошки значај повјесно—критичке методе*, Саборност: Теолошки годишњак (1–17)
- Дрејн, Џ. (2003). *Увођење у Нови завјет*, Београд: Клио
- Ивић, П. (1998). *Преглед историје српског језика*, приредио Александар Милановић, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Ивић, П. (1979). О језику у списима Светог Саве, *Свети Сава, историја и предање* (167–175), Београд: САНУ, Научни скупови 7
- Ягичь, В. (1882). *Образцы языка церковнославянского, по древнѣйшимъ памятникамъ глаголической и кирилловской письменности*, Санкт Петербург
- Јевтић, А. (2002). *Христос а не Христ*, Нови Сад: Беседа
- Јевтић, А. (2015). *Патрологија*, књига 1, Врњци: Интерклима графика
- Јевтић, А. (2016). *Патрологија*, књига 2, Врњци: Интерклима графика
- Јовановић, Г. (1974-1975). Текстолошки састав и основне одлике текста најстаријих српских четворојеванђеља, *Јужнословенски филолог* 31 (23–53), Београд: САНУ
- Јовановић, Г. (2011). Од ћирилометодијевског до вуковског превода Новог завета, *Археографски прилози* 33 (79–101), Београд
- Јовановић, Г. (2005). *Апокрифи старозаветни*, приредио и на савремени језик превео Томислав Јовановић, Београд: Просвета—Српска књижевна задруга

- Јовановић, Т. (2012). *Хрестоматија средњовековне књижевности–Старословенска и преводна књижевност, Том I*, Београд
- Каравидопулос, Ј. (2001). *Откривење и богонадахнутост Писма–тумачење Новог Завета у православној Цркви*, Богословље 1–2 (183–193), Београд: Православни Богословски факултет
- Каравидопулос, Ј. (2009). *Увод у Нови Завет*, Београд–Шибеник: Истина
- Кашанин, М. (1990). *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Просвета
- Кубат, Р. (2008). Траговима Отаца ка Светом писму, *Богословље LXVIII/2*, Београд: Православни Богословски Факултет
- Кубат, Р. (2012). Алгореза – егзегетска метода античког света, *Српска теологија у двадесетом веку, истраживачки проблеми и резултати, књ. 11/2012*, Београд: Православни Богословски Факултет
- Кубат, Р. & Драгутиновић, П. (2018). *Лексикон библијске егзегезе*, Београд: Службени гласник
- Лихачов, Д. С. (1972). *Поетика старе руске књижевности*, Београд
- Макманерс, Џ. (2004). *Оксфордска историја хришћанства*, књига 1, Београд: Клио
- Маринковић, Р. (2007). *Светородна господа српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије
- Маширевић, Ј. (2007). Култура интертекстуалности, *Зборник радова Факултета Драмских Уметности, 11–12/2007, (421–430)*. Београд: Факултет Драмских Уметности. Преузето са: http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornikfdu/11-12/24/download_ser_cug дана 22.08.2015. године
- Милановић, А. (2004). *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Мишин, Д. (2014). *Сабрани списи*, Београд: Институт за Теолошка Истраживања
- Младеновић, А. (2001). Екавизам–традиционалнособиан српског књижевног језика, *Зборник у част проф. др Љубомира Андрејина (132–136)*, Софија: Универзитет Свети Климент Охридски
- Мркаљ, З. (2010). *Појам корелације у настави, Методички видици (47–54)*, Београд: Филолошки факултет
- Наумов, А. (2009). *Старо и ново, Студије о књижевности православних Словена*, Ниш: Центар за црквене студије
- Николић, М. (2009). *Методика наставе српског језика и књижевности*, пето допуњено издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Новаковић, С. (1912). *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије
- Пападопулос, С. (2012). *Од апостолских ученика до Никеје*, Београд: Институт за Теолошка Истраживања
- Пекић, Б. (1969). *Време чуда*, Титоград: Графички завод
- Пекић, Б. (1984). *Одабрана дела*, књ. 1, предговор за књигу Милошевић, Н. *Борислав Пекић и његова митомахија*, Београд: Партизанска књига
- Поповић, Ј. (1982). *Тумачење Јованових посланица*, Ваљево: Манастир Ћелије
- Поповић, Ј. (1989). *Тумачење светог еванђеља по Јовану*, Ваљево: Манастир Ћелије
- Поповић, Р. (2004). *Православне помесне Цркве*, Београд: Православни Богословски Факултет
- Радић, Д. (2010). Теодор Мопсуестијски као тумач Светог Писма, у *Српска теологија данас 2009*, Београд: Православни Богословски Факултет - Институт за теолошка испитивања
- Радовић, А. (2002). *Историја тумачења Старог Завета*, Никшић: Јасен
- Радојичић, Ђ. (1962). *Развојни лук старе српске књижевности*, Нови Сад: Матица Српска
- Радојичић, С. (2009). *Рана историја херменеутике*, Сомбор
- Свети Јован Лествичник. (2000). *Лествица*, Манастир Хиландар
- Сидоров, А. И. (2008). *Древнохришћански аскетизам и настанак монаштва*, Шибеник

- Станојевић, С. & Глумац, Д. (1932). *Свето Писмо у нашим старим споменицима*, Београд: Српска краљевска академија
- Стојановић, Љ. (1902). *Стари српски записи и натписи*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије
- Татакис, В. (1996). *Историја Византијске философије*, Врњачка Бања
- Таушев, А. (2006). *Православно тумачење Новог Завета–Тумачење четворојеванђеља*, Краљево
- Теофилакт. (2004). *Тумачење светог Еванђеља по Матеју*, Манастир Високи Дечани. Преузето са: <https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/8/> 28.10.2019. године
- Тријић, В. (2016). *Нови Завет и хришћанско предање у српским средњовековним повељама*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет
- Трифунковић, Ђ. & Петковић, С. & Богдановић, Д. (1970). *О Србљаку*. Београд: Српска књижевна задруга
- Трифунковић, Ђ. (1974). *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд: БИГЗ
- Трифунковић, Ђ. (2009). *Стара српска књижевност–Основи*, Београд: Чигоја
- Турањанин, Б. (2015). *Интертекстуално раслојавање романа „Опсада цркве Св. Спаса“ – контекст „Библије“ и средњовековне књижевности у настави*, Докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски Факултет. Преузето са: http://www.ff.uns.ac.rs/studije/doktorske/uid_javnosti/BiljanaTuranjaninDoktorat.pdf дана 22.08.2015. године
- Фидас, В. (2001). *Канонско право – богословска перспектива*, Београд
- Фундулис, Ј. (2004). *Литургија I–увод у свето богослужење*, Краљево: Интерклима Графика
- Христу, П. (1994). *Света Гора Атонска*, Београд: БИГЗ
- Чигоја, Б. (2000). *Настанак и структура српског књижевног језика*, Наш језик (279–294), Београд
- Шпадијер, И. (1996). *Проблем жанра у средњовековној књижевности*, у *Књижевна историја XXVIII/100*, Београд: Институт за књижевност и уметност (365–373)
- Шнеле, У. (2007). *Увод у новозаветну егзегезу*, Београд: Православни Богословски Факултет
- Corley, V. & Lemke, S. & Lovejoy, G. (2002). *Biblical Hermeneutics, A Comprehensive Introduction to Interpreting Scripture*, 2nd edition, Broadman & Holman publishers
- Couch, M. & Johnston, G. (1996). *Dictionary of Premillennial Theology*, Michigan: Kregel Publication
- Droge, A. J. (1989). *Homer or Moses? Early Christian Interpretations of the History of Culture*, Tübingen: J. C. B. Mohr Paul Siebeck
- Grabner –Hajder, A. (1997). *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Grant, R. M. (1965). *A Short History of the Interpretation of the Bible*, London
- Harington, V. (1983). *Uvod u Novi Zavjet*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Hastings, J. & Selbie, J. (2003). *Encyclopedia of religion and Ethics*, part 2, Kessinger Publishing, LLC
- Jasper, D. (2004). *A Short Introduction to Hermeneutics*, Kentucky: Westminster John Knox Press
- Juvan, M. (2013). *Intertekstualnost*, Novi Sad: Akademska knjiga, 11. Преузето са сајта: http://german.traduki.eu/leseprobe/345_Juvan_Leseprobe_sr.pdf дана 22.08.2015. године
- Kannengiesser, C. (2006). *Handbook of Patristic Exegesis, The Bible in Ancient Christianity*, Boston
- Karlfried, F. (1984). *Biblical Interpretation in the Early Church*, Fortress Press
- Kerrigan, A. (1952). *St. Cyril of Alexandria, Interpreter of the Old Testament*, Analecta Biblica 2, Roma: Pontificio Instituto Biblico
- Koplston, F. (1988). *Istorija Filozofije, Grčka i Rim*, Tom I, prevod Slobodan Žunjić, Beograd: BIGZ

- Longenecker, R. N. (1999). *Biblical Exegesis in the Apostolic Period*, 2nd edition, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co
- Popović, A. (2005). *Načela i metode za tumačenje Biblije*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Porter, S. & Stanley, C. (2008). *As It Is Written: Studying Paul's Use of a Scripture*, Atlanta: Society of Biblical Literature
- Seding T. (2001). *Više od knjige–razumeti Bibliju*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Solar, M. (2012). *Teorija književnosti sa rječnikom književnog nazivlja*, Beograd: Službeni glasnik
- Stevenson, J. (1995). *The Laterculus Malalianus and the school of Archbishop Theodore*, Cambridge
- Tomić, C. (1986). *Biblijska hermeneutika–pristup Bibliji*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Vanhoozer, K. J. (2005). *Dictionary of Theological Interpretation of the Bible*, Michigan: Grand Rapids
- Velek, R. & Voren, O. (1965). *Teorija književnosti*, Beograd: Nolit
- Young, F. (1997). *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge: Cambridge University Press

Литература преузета са интернета

Извори

- Свети Василије Велики. *Беседа на четрдесет осми псалм*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:11:28#svt_vasilij_velikij дана: 13.12.2019.
- Свети Јован Златоусти. *Беседе на Јеванђеље по Матеју*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:10:37#svt_ioann_zlatoust дана: 28.10.2019. године
- Свети Јован Златоусти. *Беседе на посланицу Светог апостола Павла Филипљанима*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:fil:02:05#svt_ioann_zlatoust дана: 11.04.2020. године
- Свети Јован Златоусти. *Тумачење Саборне посланице Јакова брата Господњег*. Преузето са: http://bible.optina.ru/new:iak:04:15#svt_ioann_zlatoust дана: 08.04.2020. године
- John Chrysostom. *Homilies on the Gospel of Saint Matthew, XIV, 13*. Преузето са: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf110.iii.XLIX.html> дана: 29.11.2018. године
- Origen. *De Principiis*, Book IV, Chapter 6. Преузето са: <http://www.earlychristianwritings.com/text/origen125.html> дана: 29.11.2018. године
- Origen. *Contra Celsus*, Book IV, Chapter 43 – 44. Преузето са: <http://www.earlychristianwritings.com/text/origen164.html> дана: 29.11.2018. године
- Origen. *Commentary on the Gospel of Matthew, Book XI, part 3*. The Exposition of Details Continued. The sitting Down on the Grass. Преузето са: http://christianbookshelf.org/origen/origens_commentary_on_the_gospel_of_matthew/3_the_expositio_n_o_details.htm дана: 29.11.2018. године

Секундарна литература

- Акатист Светом Јовану Шангајском* преузет са: <https://www.crkvaub.rs/vesti/molitve/akatist-svetom-jovanu-sangajskom> дана: 11.04.2020. године
- Житије Преподобног Григорија Тутљивог* преузето са: http://www.spc.rs/sr/prepodobni_grigorije_tshutljivi_2 дана: 11.04.2020. године
- Пекић, Б. *О Времену чуда (с кајањем)*, из писма М. Петрињској. Преузето са: <http://www.borislavpekic.com/2009/07/o-vremenu-cuda.html> дана: 08.10.2019. године

Преподобни Максим Исповедник. *Тумачење молитве Господње*. Преузето са:
http://bible.optina.ru/new:mf:11:29#prp_maksim_ispovednik дана: 13.12.2019. године

Преподобни Никодим Светогорац. *Тумачење Саборне посланице Јакова брата Господњег*.
Преузето са: http://bible.optina.ru/new:iak:04:13#prp_nikodim_svjatogorec дана: 08.04.2020.
године

Свети Григорије Палама. *Дванаеста беседа у четврту недељу Велике Четрдесетнице*.
Преузето са: http://bible.optina.ru/new:mf:05:03#svt_grigorij_palama дана: 28.10.2019. године

Свети Јован Кронштатски. *Беседе на Јеванђеоска блаженства*. Преузето са:
http://bible.optina.ru/new:mf:05:03#prav_ioann_kronshtadskij дана: 28.10.2019. године

Свети Јован Кронштатски. *Дневник, III том*. Преузето са:
http://bible.optina.ru/new:mf:11:30#prav_ioann_kronshtadskij дана: 13.12.2019. године

Припреме и наставни материјали Издавачке куће Едука.
Преузето са: <https://www.eduka.rs/za-nastavnike/planovi-pripreme-i-prirucnici-uz-udzbenike/1-razred-srednje-skole> дана: 03.02.2020. године

Припреме и наставни материјали Издавачке куће Клет.
Преузето са: <https://www.klett.rs/baza-znanja/6004> дана: 03.02.2020. године

Припреме и приручници за први разред средње школе.
Преузето са: <http://www.knjizara.zavod.co.rs/pripreme-prirucnici-prvi-ss> дана: 03.02.2020. године

Роуз, С. *Постање, стварање и рани човек*.
Преузето са: <https://svetosavlje.org/postanje-stvaranje-i-rani-covek/47/> дана: 12.02.2020. године

Теофилакт. *Тумачење Саборне посланице Јакова брата Господњег*.
Преузето са: http://bible.optina.ru/new:iak:04:16#blazh_feofilakt_bolgarskij дана: 08.04.2020.
године

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Јован (Марко) Лазаревић рођен је је 23.01.1985. у Земуну. Након завршетка основне школе, уписао се у Богословију Св. Кирила и Методија у Призрену (привремено у Нишу). Студирао је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду у периоду 2003–2008. године и дипломирао на катедри Историја Српске православне цркве са народном историјом (просечна оцена 8,00, дипломски рад *Смедеревски митрополит Павле и покушај обнове Пећке Патријаршије* оцењен оценом 10). У школској 2008–2009. години похађао је наставу из савременог грчког језика на Филозофском факултету у Атини. У периоду 2009–2011. године студирао је на мастер студијама на Православном богословском факултету Универзитета у Београду. Мастер рад из предмета Свет Новог завета *Рим и први хришћани – хришћани у Риму од 50–70. године* оцењен је највишом оценом, док му је просечна оцена током студија била 9,00. Докторске студије на Православном богословском факултету Универзитета у Београду уписује 2011. године, а на Филолошком факултету Универзитета у Београду у октобру 2016. године, где је положио све предвиђене испите са просечном оценом 10,00.

У периоду од септембра 2010. до августа 2012. године, предавао је Верску наставу у Спортској гимназији и у Основној школи „Горња Варош“ у Земуну, а од септембра 2012. године професор је у Богословији Светог Саве у Београду, где предаје Свето писмо Новог завета. Од септембра 2014. године члан је Одбора за верску наставу Архиепископије београдско-карловачке, а у децембру исте године постао је главни и одговорни уредник часописа *Растко* (часопис професора и ученика Богословије Светог Саве у Београду). У периоду 2017–2019. године уређивао је емисије *Веронаука у кући*, *Тајна празника* и *Свет православља* које су се емитовале на Телевизији Храм, где је од септембра 2018. године до новембра 2019. године био на месту заменика главног и одговорног уредника.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Јован М. Лазаревић

Број досијеа 16104/Д_____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Методички приступ тумачењу Светог писма Новог завета у настави

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 10.09.2020. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Јован М. Лазаревић

Број досијеа 16104/Д

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Методички приступ тумачењу Светог писма Новог завета у настави

Ментор Проф. др Зорица Витић, ванредни професор

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 10.09.2020. године

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Методички приступ тумачењу Светог писма Новог завета у настави

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 10.09.2020. године
